

5095 153

ВІСТНИК

W I S T N Y K

ЗМІСТ:

Е. Маланюк: Вислід	401	Р. Тіль: Фройд і психоаналітична софістика	437
О. Теліга: 1933—1939	402	І. Гончаренко: Моторизація війська	444
Л. Мосендз: Останній пророк	403	Н. Геркен-Русова: Ідея героїчного театру	447
Підп. Дж. А. Дру: Сучасна Росія	408	Д. Д.: Пушкінська ділема	457
В. П. Ю.: Усмішка Чешіського Кота	419	І. Бут: Про короля Квека, Курієрок і про нас	470
Р. Дрок: Українці на Далекому Сході	423	М. Л.: З пресового фільму	473
Р. Е. Діпой: Найбільш критична хвилина великої війни	427	Бібліографія	476
В. Г. Чемберляйн: Карло Маркс, фальшивий пророк	430	Від Адміністрації	478

ROCZNIK VII KSIĄŻKA 6
РІЧНИК VII КНИЖКА 6

TOM II CZERWIEC
ТОМ II ЧЕРВЕНЬ

1939

Adres redakcji i administracji: Lwów, Czarnieckiego 26 m. 21.
Адреса редакції й адміністрації ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500'371.

Відновляйте передплату за „Вістник“ на 1939 р!

Передплата за „ВІСТНИК“ в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23

платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1939 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата виносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників

„Вістника“ виносить половину.

А Д Р Е С А: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Вже вийшло 2 число нашого Квартальника за сей рік:

Густав Ле-Бон

Завдання Проводу

ціна зл. 1.

ВИЙШЛА З ДРУКУ НОВА КНИЖКА

ЛЕОНИД МОСЕНДЗ

ВІДПЛАТА

збірка новель

в видавництві „Українська Бібліотека“. Замовляти: Львів, Руська 18,
чек. конто П.К.О. Наш Прапор ч. 500.277, ціна 0.95 зл.

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

Союз Кооперативних Союзів

Львів, Зіморовича 20|22 тел. 298-94.

З Б У Т

ростинних продуктів — яєць — живини.

III
П-12531/
1939
Р. 7 кн. 6

Євген Маланюк

Вислід

Уста не вимовлять молитви,
Уста забули молитви —
У безумі сліпої битви
Губився тихий голос Твій.

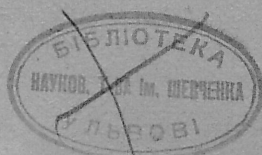
В льохах оглухлих чрезвичайок,
У сніговіях Солов'ок
Минали судорги відчаю
Та серць короткий кровоток.

Ніколи в очищальнім гromі
Земний не розчавився час
І жаден знак, і жаден промінь
Не поразив негідних нас.

Лиш попеліли весни ніжні,
Лиш замерзали квіти літ
Під співи парастасів сніжних
На грудях мертвої землі.

Убогий — дар скупі крові,
Неплідне — тлінних душ тепло...
Тоненьку свічку любови
Задуло переможне зло.

31 VIII 1938

Львівська державна
наукова бібліотека

4281

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Олена Теліга

1933—1939

Наближається спогадів повинь...

В. Сосюра

Незнаний нам початок і кінець
 Не розуміємо таємну міру,
 Коли життя сплітає у вінець,
 В нежданій черзі — віру і зневіру.

На світлий день спадає чорна тінь
 Зловіщих хмар, мов жалібний серпанок,
 А зимну ніч, безсилу від тремтінь,
 Бере в обійми полум'яний ранок.

Залізну силу, що не має меж,
 Дихання Бога в сльози перетопить
 І скрутить бич безжалісних пожеж
 З маленьких іскор, схованих у попіл.

І кроки, нами зв'язані навк
 І Божих меж — назавжди розминулись.
 Без теплих слів, без дрогошення повік,
 Ми попрощались, десь на розі вулиць!...

Але буває: кризь вогонь межі
 Минулі дні вертаються — як спогад.
 Ми затра знов не будемо чужі,
 Цей світлий дар приймаючи від Бога.

2 V 1939

Леонид Мосендз

Останній Пророк

(Продовження з IV кн.)

Ні один відїзд Захарії до храмової служби, аж на ті перші, післявесільні розлучини, не викликав був у Лизавети якого-будь надзвичайного смутку або туги. Відпроваджувала, бувало, прощала, гляділа довго як зникав у долині і спокійно йшла за своїми обов'язками господині. Ніколи не бувало сумніву, що за місяць побачиться. Лише пильно рахувала дні, карбуючи собі потаємки вистругану паличку. Як сміявся колись Захарія, побачивши її випадково в ліжку. Як соромилася вона! Але не відвикла. І кожного разу, як відїздив чоловік до Єрусалиму, йшла на леваду, виломлювала прутика і перед сном закарбовувала до нього минулий день.

Так було й тепер. Узявшись за хатне прятання, вийшла на леваду лише ввечері. Знов збирала падальниці, радісно посміхаючись, стала спершись об розвилину старої смоківниці і радісним бездумям позирала на мир і спокій околиці. З сим почуттям повноти й довершення стояла до смерку, з ним простувала вже додому, аж на дорозі опритомніла і швидко вернула назад: забула виломити прутик на карбування. І ся забудькуватість якось дивно торкнулася її серця. Ніби щось тремітного-неспокійного шкрябнуло і сховалося. Але ввечері зробила перший карб і неспокійний дотик повторився знов. Відігнала його, але довго не могла заснути, відчуваючи, як ніколи, біля себе, пустку і страх.

Прокинулася рано і першим вражінням від світла було знов вчорашнє почуття. Не покидало вже її цілий день. Так ніби якась витривала тінь насунула на всі думки. І не відходила й не можна було від неї утікати. Навпаки, гущішала, темнішала, глибшала, аж почорнів день, праця, левада і безсонний нічний відпочинок. А третього вже дня Лизавета не могла знайти собі місця. Що сталося? Що сталося з Захарією? Але думки злякано перескочили через таку можливість. Щож могло статися? Стільки років проминуло в спокої! Немає причини для турбот... Та чоловік серце не хоче вернутися до свого звичайного бігу, а нерівно калатається й кудись нетерпеливо поспішає?

Був вечір рівний і тихий. Склавши на колінах протягнені руки, сидить Лизавета перед дверима. Їх дім на самому краю Геброну, і вулиця завертає круто перед самим майже порогом. У поросі закруту не чути босих

ніг хідців, і лише коли перед Лизаветою нечутно стоїть Малка, Лизавета аж здригається від несподіванки. Крик-лива, галаслива Малка, найбільша пліткарка гебронська, ніколи не приходив на відвідини без діла, так собі. Її прихід завше звязаний з якоюсь позичкою. І себ не шкодило. Але вона вміє при тім так діткнутися всього найболячішого, як ніхто. Може мститися усім сим жінкам священників і левітів за їхню заможність і свою просто незмірну нужду. І Лизавета завше слухає її в якійсь напнятій чатівливості: ось-ось впадуть слова, отруйні й пекучі, впадуть на якийсь болюче місце.

Але Малка не просить нічого. Лише про гебронські справи, хатні злидні, свою останню сварку з чоловіком і нарешті про нові чутки з Єрусалиму. Ах, там нові чутки!.. Лизавета не слухала нічого попереднього, хоч часом притакувала балакучій сусідці. Але слова „Єрусалим” було цілком досить. Нові чутки? Які? Малка вже не стримується. Цілий потік новин шумить і піниться перед Лизаветою. В Єрусалимі повстання... Римляни мордують на-рід... Нападають на подорожніх, грабують і обдирають. Не минають навіть священників!... Чи чує, Лизавета: священників!.. Навіть і Захарію!

Лизавета вже знає, що се була властива ціль Малчних відвідин: сказати їй про те, що з Захарією сталося нещастя. Вона хоче крикнути, хоче встати, але тягар несподіванки притиснув її до порога й не дає підвестися. Лише рука безсило хапається одвірка. А Малка замовкає і схиляється над нею, заглядаючи у невидне вже в присмерку обличчя.

А з мовчанки й сутінку виступають і наближаються ще якісь постаті. Се й Марія і Ганна і Дебора й інші, інші, цілий гурт тих, що ходять до криниці й потоку... Знов говорить хтось, говорить мабуть якісь потішаючі слова, але Лизавета нічого не чує, оплутана одною думкою: нещастя!..

Нарешті встає:

— Дякую, що прийшли мене сповістити й потішити!

Голос її рівний і незворушений, ніби нічого особливого й не довідалася. І жінки здивовано обертаються одна до одної, намагаючись обмінятися в присмерку здивовано-обуреними виразами. Але Лизавета звертається до Дебори, одної з найзаможніших:

— Твій осел є дома! Позич мені його. Зараз їду до Єрусалиму!

Шум здивовання перелітає через гурток і виростає в гамір заперечень: „Ні, се неможливо, цілком неможливо! Вночі! Самій жінці! Хтосьби мав іти з Лизаветою... Але вдень”... Лизавета стоїть мовчки, так, ніби сей гамір її

зовсім не торкається. А коли всі знов замовкають, як втихомирена зграя шпаків, повторює:

— Позич мені свого осла, Деборо! Зараз їду до Єрусалиму!

Знову счиняється галас. Жінки оточують її непроступним колом, кожда доводить щось своє, якесь найважливіше твердження, але всі заодно: „треба бодай почекати до рана”. І кожда стремить доторкнутися її, обернути до себе, заглянути в очі, і в темряві ночі сей галасливий гурток біля дверей виглядає як клубок гукаючих тіней.

Бог-знає як довго шарпалиб і переконувалиб Лизавету. Але гамір раптово урвався: повільна постать наблизилася до порогу і розважний голос перервав суперечку. Старий Давид, батько Дебори, прийшов до гурту і всі розступилися перед ним. Став перед Лизаветою, великий і сивий, як креслила денна пам'ять, стояв і хвилинку мовчав.

— Я знаю, Лизавето. Але мусиш почекати до ранку. Піду з тобою. Вночі дорога небезпечна і замість до Захарії попадеш куди-інде... Почекай до ранку... І широка, важка долоня лягла переконуюче на Лизаветине плече.

Ні, се було аж занадто! Ще ніхто ніколи не бачив, щоб старий Давид дотикався жінки. Чужої жінки! Та ще й обіцяв, що допроводить її сам до Єрусалиму! Честь, велика честь для Лизавети, хоч навіть і дружини священника, хоч навіть і дружини його приятеля Захарії.

— А тепер всі по хатах!

І голос Давидів став знов розважно-суворим. А ти, Деборо, додай ослові трави. Завтра дорога буде без заставки! З першим блеском ранку вирушаємо. Чекай, Лизавето!

Обернувся і зник у темряві. А за ним, несміло розлучаючись, зникли одна за одною всі жінки. Лизавета знов залишилася сама.

Якось дивно пройшла ся ніч: у півпритомности, півсні. Хоч і не снилося нічого, але в мряці думок і почуванні, що ось-ось станеться, вже сталася, лише-но не дійшла до Геброну, до хати, до неї, Лизавети... Коли застановляються всі змисли — час перестає тяжити над людиною. І Лизаветі перші проблески дня видалися безпосередньо йдучими за вечором. Вони ж її збудили до життя. Швидко прибралася, схопила тайстру, схопила верблюдючу прикривку з постелі. Щось впало на землю: паличка з карбами. Учора забула закарбувати минулий день... І враз заспішилася, забігала по хаті, немов невблагальність нещастя тепер лише діткнулася душі. І так з безладно схопленими речами вибігла на посірілу від світанку вулицю.

Давидів дім був заразже через вулицю. Осел уже стояв перед порогом; старий виходив з дому. Лише встигнула низенько вклонитися, кинути на сідло прикривку і вже йшла ззаду за ослом, за мовчазним Давидом, через передранкову затихлість міста до ерусалимської дороги.

Дивна се була подорож. Дід мовчав, як взагалі мовчав завше у Геброні; сивий і могутній, мов скеля, що зрушилася з місця. Малий віслюк здавався ще меншим поруч його, а сама Лизавета покірним відламком.

Вчорашня здеревенілість пройшла і сьогодні Лизавета думала так само турботливо про звичайні життєві обставини, якби вона думала перед двома днями. Непевности не було. Уявляла собі Захарію побитого, покаліченого, залитого кровю. Бачила його скуйовджену бороду, закриті очі, чула стогін болю. Знала, що то буде її обовязок і її праця. Знала, що мала робити: у тайстрі було полотно і цілющий олій, дома буде варити зілля, доглядати. Швидшеб, лише швидшеб до Єрусалиму... І, забувшись, прискорювала крок, переганяла віслюка, рівнялася з старим і тоді лише спамятавшись, відступала назад і займала своє місце...

І нарешті там, майже на півдорозі се стелося, сталося так раптово й неочікувано, що Лизавета не мала часу й зойкнути. Бо вже майже порівнявшись з Захарієм віслюком, пізнала його, кинулася до підтримуваної в сідлі постаті й у безмежній відданості й любові притулилася до її колін. Але заразже нарівнялася. Було щось незвиклого у їхній непорушності, було щось мертвого у байдужості тих рук, які не лягли на покірно схилену голову, у мовчанці їздця і обох супутників по сторонах. Випростувалася і побачила: закаламучені очі, скуйовджену бороду, перекивлену піврозкриті уста. Зрозуміла. І вже не як дружина і коханка, а як мати, мати безмежної любови, притиснула до грудей сю півмертву голову...

Був уже вечір, коли наблизилися до Геброну. Ніхто не подав вістки, що вони наближалися, але перед входом до міста чекало майже все населення. Давидів осел ніс Захарію, що його обіймали Закхій і Лизавета. Коли натовп побачив сю безвладну постать їздця, гамір замовк. Жінки або тужно схилили голови або витягували, щоб побачити Захарію, молодші мужі, цупкі, жилаві й загартовані працею селяни, лише насуплено гляділи понад головами їздця, старші блукали поглядами по землі. Так немов одні й другі соромилися своєї безсили, своєї ролі байдужих глядачів. І було дивно, що сей натовп, завше гучний, галасливий крикливий, зустрічає Захарію такою мовчанкою.

Так само в мовчанці, серед широкого кола гебронців, мусіли зняти Захарію з сідла. Вже дорогою розказали Закхій і Йонатан, що і як сталося з ним і тепер Лизавета

обмірковувала, що має робити. Безвладне тіло внесли в прохолодну світлицю і поклали на приправлену постіль. Кімната швидко наповнювалася цікавими, але кілька слів Лизаветиних її опорожнили. Принесли глеки води й ручки і Лизавета взялася за працю. Хотіли їй допомогти, але відмовилася. Сама обмивала ноги і відчувала в одній з них теплоту й життя, кам'яну студінь у другій. Такою була ціла ліва половина тіла: нежива, студена, мертвучосиня.

Тепер лише звернула увагу Лизавета, що Захарія дійсно мовчить, як мовчав увесь час. Не видавши ніякого звуку. Лише якесь дивне гольгання в горлі та ледви чутне булькання в кутку уст. І в тиші порожньої кімнати ся тиша тіла видалася їй жахливо безнадійною.

Докінчила вмивання і закликала поміч. Охочі руки Захрія й Йонатана помогли покласти Захарію на постіль. Лежав витягнутий, випростаний як труп перед ямою: живий труп перед ямою безнадійного часу...

І потекли дні нового життя. Такого неподібного до прожитих років, прожитих біля чоловіка. Його місце заступила дитина. Так, Захарія в усім був дитиною. Як лише може бути безпомічною істота, що лише-но з'явилася на світ. З терпеливістю й покорою ходила біля неї Лизавета. Не лякала її нерухомість, студеність тіла. Було лише страшно від того оберненого в себе погляду, від тої мовчанки, від ритмічного прискання слиняних баньок, що в тихому сутінку покою нагадували чомусь потріскування розпалюваного багаття.

Заходили часом сусідки. Навіть ті, що ніколи не з'являлися на сій стороні Гебруну. Стояли, дивилися довго на безвиразні очі хорого, розмовляли шепотом, ніби боячись сполохати якусь причаєну таємницю і тихо зникали. В обличчя сього нещастя не відважувалися на свої звичайні шпильки. Але Лизавета вже знала, що Геброном кружляє чутка про надзвичайну кару Божу на Захарію й Лизавету, кару за якийсь таємничий, схований від людей гріх...

Тоді, нічу, коли замовкав без останку денний рух і вечірня цікавість вулиці, виходила Лизавета на поріг дому. Спиралася об одвірок і цілими годинами стояла так без думок і руху. Була тиша за плечима, в чорній безчёрности кімнати, була тиша перед собою в чорній бездонности поцяткованих зірками небес. А між тими двома тишами — беззвучність власної істоти. Без думок і руху час плинув як густі води Мертвого моря і коли ось-ось зовсім зупинився, коли починало паморочитися в голові — тоді лише оберталася до середини й ураз засипляла безвидивним сном перевтомленої людини.

(Далі буде)

За Підп. Джорджом А. Дру
о. Т. Д. Волохатюк

Сучасна Росія

(З англ. за дозволом автора — Copyright reserved)

Тільки частина північно-американської преси представляє Росію в правдивім світлі. За те часто пишеться в ній про „великий соціальний експеримент” комунізму. Сталін з'являється на сторінках півн.-амер. часописів та журналів як усміхнений добродій „найщасливішого в світі народу”, коли навпаки Гітлер та Мусоліні виходять як нахмарені тиранни. Півн.-амер. часописи розписуються про переслідування жидів і католицької та протестантської церкви в Німеччині, але не згадують, за винятком режисованих політичних процесів в ССРСР, в яких судять головно жидів, — про роботу ГПУ і положення християнства в ССРСР. В Канаді рабін Айзендрат з Торонта, що відвідав недавно Росію, їздив мін. року з відчитами, на яких заявляв, що в ССРСР релігії не переслідують... Одначе англо-саксонська Америка починає поволі здавати собі звіт з того, що таке комунізм і що таке Росія. Стаття підполк. Дру, се одна з нечисленних покищо ознак розуміння небезпеки комунізму. Але є вже і радикальніші противники большевизму, яких організації мають виразний протикомуністичний і антижидівський характер. Квебек, найстарша провінція Канади, що має третину людности Домінії, має від року т. зв. колоджовий закон, що дозволяє урядові замикати організації, в яких ведеться комуністична пропаганда, а деякі провінції Канади та стейти Спол. Держав ввели вже у себе антикомуністичні закони.

Черекладчик

Йосиф Вісаріонович Джугашвілі, инакше Коба, инакше Давид, инакше Чічіков, знаний тепер як Сталін, панує над найбільшою та потенційно одною з найбогатших держав світа. Всесвітня історія не знає людини, яка малаб абсолютну владу над такою великою скількістю народу як він. Йогож кваліфікації до такого великого завдання вкладають вбивство, обробовання банку, кілька увязнень та постійну й насильну опозицію, до всякої зверхности від 18 року життя аж доки сам не перебрав частину влади в 1917.

Сам факт, що — такий чоловік є диктатором великої держави, се один з тих парадоксів, які надзвичайно утруднюють інтерпретацію Росії в зрозумілій для якоїбудь иншої країни формі.

Змальовувати образ Росії на основі простого порівняння тієї країни з Канадою, Злуч. Державами чи Англією не булоб слушно, бо в часі революції 1917 р. найбільша частина населення Росії стояла, на багато низшому життєвому рівні аніж населення англо-саксонських країн.

Одначе те, що в Росії поширене вбожество, нужда та фактичне голодовання, не означає, що немає там людей, які мають високу платню, добрі харчі та вигідні мешкання. Але й факт, що в Москві, Ленінграді, Києві та інших великих містах є люди, які їздять найдорозшими американськими та бри-

тійськими автами не означає, що загал може хіснуватися такими коштовними засобами пересування.

Советська пропаганда вказує на нову російську конституцію як на найбільш демократичну в світі. І справді ся конституція з її виборчим законом, який дає право загального голосовання, викликає злуду демократії. Але що з тієї демократичної конституції в країні, де майже кожного визначнішого в революції 1917 р. комуніста розстріляно по сумаричному воєнному суді, а прем'єрів союзних республік усунено не рішенням їхнього правительства а на припоручення Сталіна?!

Колиб бувших домініяльних прем'єрів та міністрів, маршалів та генералів, провіндіяльних прем'єрів та сотки інших політиків, дипломатів і взагалі людей, визначних в канадійському громадському життю чи армії, розстріляно по сумаричному воєнному суді під закидом „бенетизму¹⁾ і саботажу“, ми булиб склонні сумніватися, чи залишилося ще що з демократії в Канаді. Всеж ми маємо оборонців російського советського правительства, які чомусь забувають, що осіб, які займали аналогічні становища в Росії, страчено недавно по дуже поверховному процесі. В тім самім часі вправні стрільці ГПУ вистріляли тисячі пролетарів, машиністів, фабричних форманів і звичайних робітників взагалі без якогонебудь процесу.

Зрадливі цифри та описи

Фразеологія советської конституції і фактична мірка свободи в Росії представляють собою, як взагалі все в тій країні, одну з найбільших практичних трудностей для тих, хто хотівби похіснуватися якиминебудь цифрами „made in Russia“. На людину, що вміє укладати захоплюючі таблиці і карти, які показувалиб графічно кольосальність російського поступу, там богато більший попит аніж на звичайного статистика чи ревізора, який в докладній але неприманчивій формі може представити фактичний напрям промислової чи рільничої продукції.

Я зайшов, наприклад, до одного з найбільш успішних колхозів недалеко Москви, в якому плекають городину на продаж, і тут сказали мені через перекладчика, який ходив зі мною, що в сьому колхозі припало в 1936 р. по 5.000 рублів приходу на кожного члена. Та коли я попросив у директора колхозу фактичних цифр, то побачив, що на 213 робітників прийшло 335.000 рублів, отже на одного припало пересічно не 5.000, а лише 1573 рублі себто около 315 долярів на рік. Колиж я звернув йому через перекладчика увагу на се, він усміхнувся приємно і признав, що мое число правильне, але по мимо того далі стояв на сьому, що пересічний прихід все таки 5.000.

¹⁾ Р. Б. Бенет — прем'єр Канади від 1930 — 1935, тепер провідник опозиції в отавському парламенті. *Перекл.*

Опріч сього побачив я в сьому колхозі, що помимо „форсованої колективізації“ всіх коней, худобит а харчів, власних приватна власність втискається назад, хоча всюди твердиться навпак. Колхоз як такий посідав 40 коров та 70 безрог, але члени колхозу мали своїх власних 172 корови та 120 безрог. Навіть ніде поза країною, де приватну власність нищено під загрозою розстрілу, немає кращого доказу аніж той, який дає сьогодні Росія, що рільник не піддається комунізмові. Цілу душу свою вложит він у працю тільки тоді, коли має свій власний клаптик землі, свої коні, худобу та дріб, в яких може мати особисте заінтересовання і на які може бути гордий, маючи можливість посідати їх при найпростішій та найпрямітвіншій формі капіталізму.

Цифри з інших ділянок рівнож зрадливі. Коли візьмемо урядові цифри відносно поступу чергових п'ятиліток, то читатимемо про нові льокомотиви, нові вагони, тисячі миль залізничних підлож. І знова цифри та наочне переконання не годяться. По дорозі від стації Негорелое аж до Москви на головній лінії не бачив я льокомотив ні вагонів, не кажучи вже про стаційні та інші залізничні будинки, які не виглядалиб, що вони принайменше з часів революції. Залізничні підлож в страшному стані, і при найменшій спробі прискіпити їзду, поїзд вискочивби з рейків.

Контраст між Росією і закордоном показується відразу по переїзді російської границі, де треба пересідати, бо російський залізничий тор ширший аніж в інших країнах Європи. Коли я залишив вигідний Nord Express в Негорелое, мені відразу впав в очі вигляд сієї прикордонної стації. Досить великий стаційний будинок служить тільки для виміни пасажирів. Над входом напис великими буквами в англійській та французькій мові: „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!“ Стіни ждальні вкриті пропогандивними малюнками. Дальше вразила мене надзвичайно велика скількість вояків, які переводили дуже докладну ревізію клунків та паперів. Було їх найменше в пятеро стільки як треба, а кождий добре узброений.

По вигляді сієї стації я почав було думати, що правдоподібно російські залізниці й мають такі будинки і поїзди, як описує їхня пропогандивна література. Та вийшовши зі ждальні до протилежного тору, я побачив перед собою такий нужденний поїзд, як ще ніколи в життю.

Я читав якраз перед тим, що на російських поїздах можна подорожувати „de luxe“ в міжнародних „wagon-lit“, які творять „superclas“. І фактично в сьому поїзді був один міжнародний wagon-lit, старий ветеран передреволюційних часів, який разом з рештою возів, що находилися тоді в Росії, вкрадено від міжнародної фірми в часі революції. За останніх двадцять літ його доглядали дуже мало, і кожда з американських чи канадійських залізниць давно булаб його закинула.

З Москви виїжджає кілька нових поїздів, які показують

чужинцям з великою гордістю. Але вони доступні лише для урядників правительства і червоної армії. Звичайні робітники в країні „диктатури пролетаріату“ їдуть у вагонах з твердими деревляними лавками. Тільки люди, що так призвичаєні до невогди як росіяни, можуть їхати далеко, сидячи на острогранчастих дошках, з яких пороблені ті лавки.

Москва се виставове місце, де стараються зі всіх сил показати советський „поступ“. Се місто дивовижних контрастів. Тут зосереджений правительственный апарат з безчисленною бюрократією, при допомозі якої советський уряд тримає під доглядом цілу імперію. Старовинний Кремль, який сотні літ був осідком царів, тепер головна квартира Сталіна. Хрести на найвищих вежах заступила величезна золота п'ятикутна зізда, але позатим не змінено нічого.

Ленінові обіцянки

Фактично одинока зміна на Красній Площі се гріб Леніна, який збудовано поперед середньої стіни Кремля і який відвідують щоднини тисячі народу з цілої Росії. По найбільшій часті се люди, що їх привезли з далеких сторін безплатними прогульками, які уладжують для тих, хто має ласку в місцевій советській владі.

Але правдоподібно, що вертаючи додому, до великої бідноти по своїх містечках та селах, сі прочани дивуються, що Ленінову обіцянку „кождому відповідно до його потреб“ виконується у справді височезних пенсіях, які побирають тепер комісарі, директори фабрик, правительственні урядники, професори, артисти та письменники. Якщо вони мають ще яку думку в країні, де сама думка може бути кримінальним злочином, вони мусять дивуватися, чому високоплатні урядники в Москві потребують найкоштовніших чужинецьких авт для своїх щоденних занять, підчас коли нижші товариші не можуть купити собі навіть пари черевиків.

По більших містах існує люксус. Ті, кому пощастило політично, мешкають по гарних резиденціях, збудованих за царських часів, по чарівних сільських віллях, коли тимчасом мешкання для звичайних робітників такі переповнені, що по четверо або й шестеро люда призначається на одну спальну кімнату.

Бруд і нужда

Якраз з причини тих страшних контрастів так трудно змалювати Росію, якою вона в дійсности. З одної сторони існує тут екстраваганція і люксус. З другоїж недостаток, бруд і нужда такі, що я недумав, щоб існували десь в світі. Село за селом представляє однаково занедбаний вигляд. Дороги се тільки круті болотнисті проїзди. Немальовані деревляні хати, пошиті соломою, будовані очевидно перед роками. Більшість

селян ходить босо, а їхнє одіння се буквально лахміття. Я бачив цілі групи людей, яких обличчя вказували аж надто виразно, що вони недоїдають а то й навіть рішучо голодують. Се було жалюгідне видовище. Бачив я муринів у бавовняних областях Південних держав СДПА, бачив я ескимосів на Арктиді та індіанів на далекій півночі. Усіх їх уважають звичайно представниками незвичайно низького рівня цивілізації; але вони виглядали щасливі та задоволені в порівнянні з нещасними селянами Росії.

Я знаю, що якраз тепер подають з Кремлю звідомлення, що жниво сього року найбільше в історії Росії. Одначе неможливо знати, чи сі звіти мають яку реальну підставу. На Білій Русі велику частину врожаю збирали сього літа руками, а в десятках сіл, які я бачив, не було й сліду розхвалюваної механізації рільництва.

Треба памятати, що половину всіх коней і худоби в Росії вирізали кілька літ тому селяни, як протест проти указу передати їх тим, що мають контроль над колективними господарствами. Недостача коней дуже помітна, а се разом з фактом, що около двох третин рільничих тракторів в Росії нездатні до житку через брак резервових частин і фахових механіків, чинить вигляд на успішне жниво дуже сумнівним.

Помимо таких обставин, яких багато відвідувачів Росії не хоче бачити, по деяких більших містах є досягнення, якими можна послужитися як доказом „поступу“ перед тими, хто не заглядає під поверхню. В Москві, яка з півтора мільона населення в 1917 р. зросла сьогодня, до майже тричі стільки, головно завдяки зосередженню великої кількості бюрократії, пороблено старання показати мільонам росіян, які відвідують столицю щороку, та відвідувачам з закордону, які всі остаточно опинюються в Москві, — що советська система має успіх.

Одначе ніщо не унагляднює виразніше атмосфери непрактичності у всьому, що роблять сьогодня в Росії, як речі, на які вони вказують з найбільшою гордістю.

Назверх і в середні

Коли ви приїхали до Москви, то скоро потягнуть вас на поїздку новою підземною залізницею, яку викінчено остаточно в 1936 р. Туристові говорять, що чогось подібного немає в цілому світі. Ціла лінія довга на шість миль, а кожда станція на ній виглядає як балева саля. Але... по перше, підземна залізнична лінія проходить попід одну з найширших вулиць в сьому місті з надзвичайно широкими вулицями. На тих вулицях немає за великого комунікаційного руху, а колиб і був, то в місті, в якому гріш потрібний на конечніші цілі, булоб богато розумніше подбати про перевіз пасажирів автобусами за дуже маленьку частину коштів підземної залізниці, які по-

даним Комісаріяту Шляхів виносять 800.000.000 рублів. І воно справді цинічна недоречність, що правительство видало 160.000.000 долярів на дванацять підземних палат тоді, коли не може найти ні способів ні засобів, щоб забезпечити найдешевшими шкіряними черевиками величезну більшість зuboжілого селянства.

Та ся мода на мармур не обмежується до підземної за-лізниці. В 1937 р. випущено поштові значки з зображенням готелю „Москва“, який побудовано недалеко Кремлю. Цілий фронт сеї будівлі, високої на десять поверхів з точеного мармuru. Але хоч будувати її розпочали тому десять літ, то вона ще не викінчена і хоч сей готель викликав у Москві таку сензацію, що його вшановано випущенням спеціального поштового значка, то порівнювати його з якимнебудь готелем першої класи в столиці котроїнебудь європейської країни не-можливо. Під оглядом розмірів він незамітний в порівнянню до готелю Royal York в Торонто, а щодо внутрішнього ула-дження не може рівнятися з дешевшими комерційними готелями в якомунебудь більшому місті північно американського континенту. Плястер на його стінах уже потрескав, а в ку-пальних кімнатах фактично обсипується; одначе се майже не робить різниці для комуністичних ентузіастів, коли фронт бле-стить мармуром.

Старі й нові будівлі

Є в Москві певне число мешкальних домів для робітни-ків. Але беручи під увагу величину міста та брак мешкань, якого немає в столиці ніякої иншої країни, їх побудовано по-рівнюючи дуже мало. Вони з цементу, одноманітно незугарні та так само одноманітно брудні. Під ніяким оглядом немож-ливо порівнювати їх, чи зверху чи в середині, з подібними апартментальними будівлями в Берліні, Римі чи Відні.

Позатим нових будівель дуже мало. Під фізичним огля-дом Москва вражає найсильніше тим, що майже всі камениці, які бачимо, побудовані очевидно перед революцією, і тільки по деяких з них слідно, що їх від тоді мальовано. На довгій на цілі милі вулиці Горького, яка була популярною торговель-ною вулицею старої Москви, є тільки чотири нові камениці. З їхнього стилю та з останків уладжень видно, що будовано їх для розцвітаючої торгівлі в часі Непу.

Сьогодні, хоч місто має втroe більше населення як пе-ред революцією, найменше третина виставових вікон порож-на, і, за виїмком кількох крамниць, на вікнах виставлено ма-ло, та й то непривабного, товару.

В цілому місті є всього якого пів десятка розмірно гар-них крамниць. Для прибрання виставових вікон спроваджено немалим коштом закордонних спеціалістів віконної реклами, але більшість тих вікон виглядатиме так само за рік чи два.

Харчеві крамниці, наприклад, мають добре улажену віконну виставу товарів у пачках та бляшанках. Але пачки і бляшанки порожні. Виставляють теж м'ясні вироби, як шинку, бекон, ковбаси і т. д. Вони досить привабні з вигляду, але — з дерева і мальовані. Віконна вистава є тільки для демонстративної пропаганди, що російські крамниці стають „модерними“.

Дорожнеча та багаті і нуждарі

Воно не без причини, що тепер менше крамниць аніж навіть в часі революції. Ціни товарів рішучо недоступні для загалу населення.

Пара дуже бідненьких шкіряних мужеських черевиків, які можна купити за менше аніж 5 дол. де небудь в Канаді, коштує 202 рублі, себто поверх 40 доларів. Жіноче одіння пробують шити тепер трохи привабніше і знова можна бачити жіночі черевики з дуже високими зап'ятками. Але пару таких дуже простеньких черевиків, які коштували в Канаді не більше як 5 дол., продають в Москві по 262 рублі себто по більше аніж 50 доларів.

Найдешевший гатунок мужеського вбрання коштує від 400 до 500 рублів, а за розмірно гарний фабричний гарнітур треба заплатити 800 рублів себто 160 доларів. Жіноча вечір-на сукня з дешевої матерії, що коштували в Канаді від 10 до 12 доларів, продається по 400 до 500 рублів.

Я заходив кілька разів до найбільшої корінної крамниці на вулиці Горкого. Се була очевидно величава крамниця за царських часів. Тут я бачив, що коло товарів ходили досить чисто і що вони були несогіршої якості, але знову такі ціни були височезні. Дуже маленький скляний слоїк черешень коштував 6 рублів себто 1.20 дол. Яйця продавали тут по рублеві за штуку. Мала чоколяда коштувала 2 рублі. Все інше було теж відповідно дороге.

Порівнюючи ті ціни з американськими, людина цілком природно дивується, як можуть російські робітники купувати те все взагалі. Відповідь на се така, що, опріч небагатьох вибранців у Москві та по інших великих містах Росії, робітникам купувати такі товари немислимо. Фахова робітниця, що заробить за місяць 200 рублів, не може купити черевиків, які коштують 260 рублів. Ані фаховий робітник сталеві фабрики, що дістає відносно високу платню 300 рублів на місяць, не може купити вбрання, яке коштує 800 рублів.

Зате комісарі, високі урядники, директори фабрик, письменники та артисти можуть сі речі купувати. В „робітничому раю“, де кождому повинні платити „відповідно до його потреб“, пересічна платня вносить трохи більше як 200 рублів на місяць себто 40 доларів з покупною вартістю десятої частини тієї суми. Але потреби робітничих панів та вельмож багато більші і вони отримують по 7.500

рублів і висше місячної платні. Їм поводитьсь добре навіть при теперішній комерційній вартості рубля. Вони можуть мати найліпше з усього. Їх можна побачити в „Метрополі“ з гарними дівчатами, які можуть очевидно дозволити собі заплатити 50 доларів і більше за пару черевиків. Ресторан в сьому старому готелі недалеко Опері, бував місцем rendez-vous висшого товариства Москви перед війною.

Я думав, що багато чужинців, які відвідують Москву, основують свої вражіння про се місто на тому, що бачать у сьому готелі.²⁾

Тут є знаменита орхестра, а гості танцюють довкола мармурової акварії з живими рибами, які можна вибирати собі на обід. Гості заідають кавяр та інші коштовні страви, випивають великі скількості шампана та бувають гамірно-п'яні. Час від часу хтось розвеселює гостей, впавши в акварію.

Одначе не диво, що в Москві є тільки один такий готель, де можна дістати розмірно добрий харч. Бож остаточно скількість тих, що можуть платити від 10 до 12 доларів за обід на одну особу, дуже обмежена. Ніде не бачив я більших контрастів як у сьому готелі. Підчас сніданку зголоджені безпритульні діти наставляють руки понад живопліт з дикої виноградини, який відмежовує ресторан від вулиці, просячи хліба. Діставши, проковтують його як вовченята, заки віджене їх всюди-присутна поліція. Я бачив чоловіків та жінок, що стояли на вулиці і гляділи жадними очима на добру, але відносно просту поживу на столах, при яких ми снідали. В їхніх очах було щось більше аніж жадоба їжі. Се був погляд, який можна бачити сьогодні в неодній місцевості Росії. Погляд, який не може приносити потіхи Сталінові та його вправним опричникам. Погляд, який говорить виразніше аніж слова, що жовтнева революція 1917 р. не була останньою в Росії.

Старий і новий цар

Одною з найсильніших причин минулих російських революцій було те, що в'язнено, а деколи навіть трачено, мужчин і жінок за їхні політичні переконання. Одначе виглядав, що поза Росією загально не здають собі справи з того, що за Сталіна страчено або заслано на Сибір та підарктичні пустелі без порівняння більше народу аніж в якому небудь рівновартному часом періоді російської історії.

Я був у Москві в часі формального отворення нового каналу, який лучить ріку Москву з Волгою. Його розхвалено як черговий великий тріумф успішности „диктатури пролетаріату“. Того самого вечера зайшов я на віче, на якому кіль-

²⁾ Большевицька пропаганда дає до американських журналів знімки московських балевих саль з орхестрами на доказ, що й большевія має те, що капіталістичні країни, і „буржуазія“ Америки не потребує лякатися комунізму.

кох комуністичних провідирів складали свої привіти з нагоди такої великої події. Довкола „Зеленого Театру“, де відбувалося віче під голим небом, розвішено зображення тих, що отримали тієї днини відзнаку Леніна або інші декорації за свою працю при виконанні цього проєкту.

Було там багато „ентузіязму“. Як лише передсідник отворив віче і згадав про сьому імя Леніна, посипалися голосні оплески, а банда, яку приміщено по одній стороні плятформи, зараз заграла „Інтернаціонал“. Колиж по кількох реченнях він згадав імя Сталіна, то посипалося ще більше оплесків і банда знову заграла „Інтернаціонал“. Незабаром прийшло в його промові слово комунізм, а по нім знова оплески та „Інтернаціонал“. Заки передсідник представив першого промовця, „Інтернаціонал“ грали найменше з десять разів. Ентузіязм poplatний, коли присутні старші члени партії.

Росіяни не мають великого довіря до демократичної конституції, про яку стільки голоситься закордоном. За багато зпоміж них „пішло на вакації“, як говорить теперішня російська приповідка. Суди не для тих, хто сказав або зробив щонебудь, що можнаб інтерпретувати як троцкізм; вони зарезервовані для менших проступків як от вбивство. Для тих, що провинилися найтяжчим зчином політичного непослуху, є поспішний барабанний военний суд і розстрільна чета. Отже се віче пройшло з незвичайно великим ентузіязмом.

Кілька днів пізніше появилося офіційне звіdomлення, що випущено на волю 50.000 вязнів, які працювали при будові каналу. Се дуже мене здивувало, бо я бачив передше в Лондоні офіційне заперечення вістки, що канал будують вязні. Та потім я довідався від людини, яка була докладно обзнайомлена з цілою справою, що при будові сього каналу вжито загалом 500.000 вязнів.

Пізніше в одному з таборів коло каналу, де ще треба було дещо докінчувати, бачив я тих, яких не звільнено. Табор окружала помотана обгорода з кільчастого дроту, найменше пятацять стіп висока, а опріч численної сторожі були ще й скорострільні чети на рогах. Все се робило дуже прикре вражіння. Росію не клопочуть очевидно вязничні реформи. Вона поведе сих вязнів до ще більшої слави пролетаріату, як тільки пічнеться робота коло нового каналу, який мають будувати між Волгою і Доном.

Ломання моралі нації

Російське комуністичне правительство мабуть перше в історії людства повело організоване намагання зломити при помочі жорстокого терору всяку моральну засаду цілої нації. Фактично ніодин росіянин низше 25 літ ніколи не буває в церкві. Я питав багато молодих росіян, до якої міри затрималася ще релігія. Кождий з них чванився, що ніколи не був у цер-

жві, та висловлювався з погордою про той невеликий відсоток старшого покоління, який все ще має відвагу триматися віри. Матеріялізм — для них єдиний бог. Подружа не має для них святости, а для родинного життя мало пошани.

Правда, що наложено трохи стрим на свободу розводів та абортів. Одначе причина сьому чисто економічна — ніякі моральні чинники при сьому не рїшали. Число розводів у Росії дійшло було до такої неймовірної висоти і люди так смішно часто розводилися, що Совети рїшили завести деяку контролю. Розводи в багатьох випадках наступали так скоро, що питання батьківства стало надто замотане, щоб советські урядовці могли розв'язати його. Через те й ужито економічної гальми. Одруження коштує три рублі, перший розвід 50 рублів, другий 150, а третій 300. Бодай теоретично не дозволяється тепер на четвертий розвід. Фактично про обмеження рїшає тільки кошт. Яканебудь сторона може отримати розвід, а за самоту причину служить те, що подружа не хоче жити далі разом як чоловік і жінка.

Пропаганда всюди

Куди не повернути, все навиворіт. Одною з головних атракцій Москви, наприклад, є Музей Революції при вулиці Горького, в гарній камениці, в якій перед 1917 р. містився Англійський Клуб. Тут представлено чергові російські революції.

Мені виглядало, що сей музей се радше зловіща пересторога для тих, які ще не переконані, що свободу здобуто — а їх багато мільонів. Треба пам'ятати, що хоч ніхто опріч комуністів не може займати урядове становище в Росії, то до комуністичної партії належить нині менше аніж два відсотки населення.

Три кімнати музею присвячені еспанській горожанській війні. На стінах тих кімнат висять страшніші, аніж я коли бачив у житті, світлини. Показуючи страшно покалічені тіла дітей, яких повбивали арматні стрільна та бомби з літаків, вони ставлять перед очі справжні страхиття горожанської війни. А мають вони викликати вражіння, що російські бомбоносці, якими кермують російські пілоти, що бомбардували еспанські міста і містечка, які находилися під владою націоналістів, здібні в якийсь дивний спосіб не спричинювати якраз таке саме знищення.

Є там теж, під шклом, листи від росіяні з Еспанії зі світлинами їхніх авторів. В Москві не крисяся з тим, що росіяні воюють в Еспанії, так само як в Італії не крисяся з тим, що італійці воюють тамже по противній стороні. Їх славлять як героїв протифашистівської війни.

Пропаганду доведено, очевидно, до крайности так в Італії як і в Німеччині; але в Росії сі крайности многократно по-

більшено на кожній ділянці. На кожний портрет Гітлера або Мусоліні припадає з десять Сталіна та Леніна. В кожній крамниці, в кожному готелі, на кожній залізничній стації видно портрети і статуї сих двох диктаторів Росії. Нові портрети Сталіна видно на стінах каменниць, по парках та над кінотеатрами. Вони зображують Сталіна, як він тримає на руках гарну дитину з китицею квітів. Сей малюнок має викликати враження, що хоч Сталін відвічальний за розстріл багатьох своїх найблизших політичних співпрацівників, генералів, тисячів інженерів та директорів фабрик, і хоч заслав сотки тисяч інших на гірке заслання без якогонебудь процесу взагалі, то в дійсності він „людина доброго серця“, яка дуже любить діти, і через те справедливо називають його „Батьком Народу“.

„Свобода“ се кпини

Під панованням сього орієнтального деспота ніхто не знає, коли черга на нього, бо ОГПУ ділає скоро і причини не подає.

Думаю, що почуття безпомічності і розпуки відвічальне до великої міри за факт, що пянства та вуличних бійок у Москві більш аніж у всіх прочих європейських столицях разом. Бійки по вулицях та дешевших ресторанах часті. Хто має гроші, хоче забути все. Люди буквально тримаються старинної аксіоми: „Їджмо, пиймо і веселімся, бо завтра помремо!“

Проголошена в Росії свобода мас — жорстокі кпини. Ніколи не було на світі більше безжалісної форми деспотизму аніж у нинішній Росії. Немає в Росії ні одної речі, яка давала хочби натяк лише на думку поліпшити положення мас. Зате насуває вона тисячі пересторог, що комунізм найгірша з метод, яких вжито колибудь в якій країні для „поліпшення соціяльних відносин“. Росія виказала ясно для всіх, хто хоче бачити, що комунізм скінчився страшною невдачею і замість дати народові обіцяну волю, створив тільки нову і без порівняння страшнішу форму деспотизму, яка нищить всяку особисту свободу.

В. П. Ю.

Усмішка Чешірського Кота

Проміж барвистими постатями легенд старої Англії шу-гає усміхнена і страшна примара чародійного Кота з Чешіру. Кіт Чарівник раз за разом пускався в несамовиті пригоди — дуже веселі з його точки погляду та дуже прикрі для жертв його жартів, і задоволено всміхався після кожної капости.

Довший час розважався злий мольфар з Чешіру коштом нещасного людства, але одного гарного ранку він раптовно щез. Не зосталося по нім і сліду: ні слуху ні духу, ні единого волоска.

Залишилася на світі лише його усмішка.

Автор сих рядків беззастережно визнає догми в площині релігії, але — за еретичну думку в суспільному життю. Католицька Церква слушно окреслює ересь, в протипагу поняття лжеучення, як однобічну правду. Ересь є світогляд з пересадю певної точки погляду. В релігії метою є пізнання абсолютної, всеохоплюючої правди, незалежної від наших пристрастей, бажань і стремлінь, як існування Бога є незалежним від існування людини, а природа Божеської Особистости є незалежною від природи нашого світогляду, того чи іншого напрямку нашої льогіки або моралі. Теологія в принципі мусить бути об'єктивним пізнанням.

Але вже в позитивній науці об'єктивність стає безпредметовою. Нас цікавлять не факти як такі, але факти в зв'язку з істотними інтересами нашого буття, нашими цілями, нашою діяльністю. Психологія зосереджує свою увагу на студіях душі сучасної людини замість на дослідях душі павіяна; історія цікавиться життям Вільяма Пітта старшого, але не біографією сучасного йому дирулика з льондонських передмість. В науці безсторонність пересувається з мети на методи, є намаганою об'єктивністю щодо засобів досвіду.

Але в царині, політичній, соціальної, культурній і мистецькій, в житевій боротьбі безсторонність є синонімом мертвечини. Чим більш „безстороння“ в своїх почуваннях певна суспільність, тим глибше просякнута вона первнями розкладу і гниття. „Об'єктивність“ точки погляду, се грізна ознака душевного занепаду.

Певно, пристрастний волевий імпульс (батько чину), щоби бути творчим, вимагає тверезої оцінки фактів, бо з них його чин виходить. Але не з всеохоплюючого знання родиться твор-

чість; вона родиться тоді, коли інтелект опановує лише сутєві чинники проблеми. Завелике перевантаження свідомости пізнанням, безліччю дрібниць, неістотних зявищ, гальмує творчу працю навіть в ділянці точної науки. Каталогізація як найбільшого числа неповязаних між собою загальними теоріями фактів, означає не поступ науки, лише дегенерацію наукової думки. Хаос зареєстрованих зявищ, неопанованих льогікою теорії — є ще більш безвартісний для нашого світогляду ніж теорії не оперті на фактах.

Відомо в якій мірі фільольогія є ворогом літературної творчости, а історія мистецтва — загрозою живого мистецтва. Студії клясичних осягнень можуть і мусять бути мірилом критичної оцінки, але ніколи джерелом натхнення. Історизм в культурі — се епігонство, історизм в суспільному житті — мертвечина. Не сама консервація традицій минулого є найшляхетнішим завданням нації, лише органічність розвитку, повільна але певна еволюція душі і духа народу. Тільки живі традиції є ґрунтом суспільної й державної розбудови, але хорони Боже націю від старечої хвороби традиціоналізму!.

Над українською духовістю нашого часу як ота безтілесна усмішка Чешірського Кота, шугає привид мертвого минулого. В науковій тематиці — пухне пістряк пересади провінціального („южнорусского“) історизму; етнографія панує в мистецтві; заґумінкове просвітянство — в суспільному і політичному житті як в краю, так і на вигнанню.

Колись все се менше або більше оправдували умови перших щаблів національного розвитку. Можливо, що просвітянське усвідомлення ширших верств народу було передумовою політичного відродження. Горстка культурників-автономістів Старої Київської Громади піднесла прапор національного руху, який тепер вийшов на ширший — щодо своєї масовости і цілей — шлях. Та всеж нема чого наслідувати старий примітивізм мети і засобів батьків. Не маємо навіть часу занадто докладно студіювати поодинокі фази їх боротьби перед 1917 роком. Живемо і творимо в світі настільки іншим від їх світу, стоїмо перед завданнями настільки відмінними від їх завдань, що навіть не можна провести між ними та нами ближчої паралелі. Історичні підвалини світогляду великих державних мужів рідко коли перевищали загальні уяви патріотичної легенди; практичнож — щодо минулого, лише опановували дипломатичні прецеденти та вивчали існуючі договори. З другого боку — професори історії ще мабуть ніколи не вибилися на великих провідників нації: ані Грушевського, ані його учнів їх знання рідної історії не ухоронило від того, щоб вони самі відіграли в історії сумну роль.

Рішуче заобогато, як на вимоги часу, маємо „українознавства“, або краще: історизму та етнографізму в українознавстві; дуже, дуже мало праці та працівників-фахівців в ді-

лянці нашої та чужої господарки, статистики, техніки, прикладних наук. Замало так пекуче нам потрібних солідних дослідів над процесами світової економіки, над основами політики великих держав, над розвитком соціальних, господарських і військових відносин інших націй — можливих приятелів чи ворогів. Треба ствердити сумний факт, що ми не тільки маємо завузьку, не відповідну пекучим житевим потребам нації, відповідну інтелігентську верству, але й не вміємо доцільно господарювати навіть тими дуковими силами, що вже стоять в розпорядженні нації. Чи спромоглися ми досі хоч на одну солідну книгу над процесами і зявищами, щойно згаданими вище? Чи хоч на одну докладно обґрунтовану розвідку? Проте старші та молодші наші вчені старанно досліджують подільські писанки, або весільні звичаї на Полтавщині. Немає сумніву, що гарно плекати народне мистецтво, хоч не від речі додати, що воно і без плекання перетривало століття, та що в інших країнах ніяке плекання не спромоглося його втримати при життю.

Безперечно добра річ знати і поважати сиве минуле. Сподіваймося, що недалекі часи, коли сотки наших вчених зможуть присвятити себе виключно дослідам над сими добрими й гарними речами. Але тепер, — в роки світових небезпек, напруження, в неповторній добі велитенських завдань, нема ні часу ані морального права на „всебічність“, а тим менш на загумінкову „науковість“ неактуальних студій. В грізних умовах світової ситуації не стоїмо перед вибором: ідеально-абстрактна „духовість“ чи прикладна наука й мистецтво. Нинішнє завдання — се опанування складних засобів сучасної техніки — господарської, спортової, організаційно-адміністративної, пропаганди, соціальної акції, щоб знову не поставилося питання: чи *sunt maturi ad legendum*?

Колись в Просвітах, гуртках і громадах „втраченого“ дев'ятнадцятого століття простакувато всіміхався Чешірський Кіт примітивізму. Ся потвора, в якій жив і дух євразійсько-безформного суспільства царату, і культурної убогости імперії Романових, і політичного назадництва, й „малоросійського“ провінціалізму, — нарешті здохла в році Гніву Божого 1917. Але усмішка сеї потвори й досі визирає зза плоту незначимої хutorянської „трипільської“ ментальности.

Навіть при нашій убогости видавничих засобів раз за разом друкуються твори незаперечених графоманів, бездарні оповідання остогидлої побутовщини, драми непридатні або шкідливі для вистави. Хоч сотки глибоких змістом і геніальних формою, будуючих морально архитворів світової літератури, повних ідей величезного виховного значіння залишаються неперекладеними та неприступними широкому загалові нашого суспільства. Українська інтелігенція мусить читати англійських, еспанських, американських письменників, німецьких і французьких філософів в словянських перекладах, або взагалі не читає.

На початках розвитку новітньої української культури, в часи народження з наредних говірок і першого оформлення нашої літературної мови, позиточними були — не тільки провінційальна творчість Нечуй-Левицького чи Квітки Основ'яненка або епігонство Тарасових наслідувань, але навіть брошури на „маларасійським наречії“.

Зрештою навіть духово-примітивна, але бодай душевно здорова продукція українського хоч і підрядного письменника була кращою духовою стравою, ніж „геніяльна“ гниль ексгібіціоніста-психопата Л. Толстого, літературна падачка литовсько-білоруського „общероса“ Достоевського („істинна рускава“ богоносця з ходачкової шляхти гербу Radwan), ніж гістеричні депресії українського грека Антоші Чехонте, (і нині ще залюбки переложуваного в нашій пресі), „moral insanity“ Арцибашева, Купріна, Андреева, кататонія Белого, pseudologia phantastica Мережковського, блюзнірська одержимість попередників „совпоета“ Маяковського, або смородно-босяцька „глибинна творчість“ соррентського міщанина Пешкова. Навіть наївний примітивізм був кращий, ніж клінічно-патологічні вихляси тої „общекотелкової“ духовости... Але давно вже поринув в сиву імлу півзабуття світ наших батьків. Опаршив і обліз колись бундючний міт всеросійської культури. „Пролетарські“ наслідувачі великих скоморохів московської літератури поздирали в пугачовському, революційному захопленні псевдо-європейські реквізити російської душі. До колишніх ідолищ повсталала ота огида, яку Хвильовий відчув до Горького або до „бувшого графа“ товариша Толстого.

Українська духовість вже давно перейшла в своїх чоловічих осягненнях від оборони в широкий протинаступ. Але в нашій оскаженілі часи всеж таки ще замало у нас творчої захланности, заботога хуторянсько-трипільської „объективности“; замало концентрації на сутевому, на істотному, заботога вигідної анархії праці по вишарганих стежках, — замало напняття, заботога надій.

Тоді, коли над країною перехрецюються сотки житєвих інтересів світових потуг, Середньої і Східної Європи, Близького Сходу, Кавказу і Центральної Азії; коли від долі України залежить майбутнє Німеччини та Москви як великодержав, „самостійність“ нації Балтику, будучність Туреччини, Іраку, малих народів советського „Союзу“, стабільність і впливи Англії, в сі часи наша демократична „інтелігенція“ з її Klosetdeckelhorizont не тільки що в своїй практиці, але навіть в своїому зацікавленню не йде поза обрії „традицій“ загумінкового посібілізму.

Се грізна небезпека в час, коли доля всякої нації залежить виключно від мобілізації її душевних і духових сил, від досконалости засобів, від скерування думки на сутєві завдання.

Р. Дрок

Українці на Далекому Сході

(допис з Харбіна)

Як тільки появилися українці на Зеленому Клині в більшій кількості, відразу почали вони проявляти своє культурне життя, не дивлячись на всі перешкоди й переслідування. Вже в 1897 р. виступав на Зеленому Клині український театр Перовського і Костя Мирославського. Сей театр виступав по всіх більших містах Далекого Сходу як: Порт-Артур, Владивосток, Благовіщенськ, Хабаровськ і т. д.

Українські вистави були таким самим засобом пропаганди й агітації на Далекому Сході, що й на Україні.

Після московсько-ніппонської війни (1904-5) українське життя на Зеленому Клині й взагалі на Далекому Сході все більше активізується. Натиск Москви трохи послаб в наслідок чого українці можуть закладати свої культурно-освітні Клуби, Просвіти і Т-ва. При Східньому Інституті у Владивостоці 1907 р. повстає українська „Студентська Громада“, яка проводила активну національну роботу серед українського студентства й ширшого громадянства Владивостока. Але сей турток студентів викликав підозріння у Москви й розпорядком міністра Шварца сю організацію зліквідовано. В 1910-11 рр. українці пробують закласти свою організацію в Никольську Уссурійському, але влада не дозволила. Зате старання українців в Благовіщенську увінчуються успіхом, — в 1911 р. вони одержали дозвіл на оснування „Українського Клубу“. Москалі старанно дбали про те, щоби обсяг української діяльності й енергії не виходив поза „ковбасу та чарку“.

Тільки велика війна й революція двигнула український національний рух вперед. На вістку про упадок царату й про події на Україні, повстають політичні й економічні організації. Національний рух захопив широкі круги населення і українських вояків московської армії на Далекому Сході. Українізація проходила так відрухово й таким швидким темпом, що москалі не могли навіть опам'ятатися. Вістка про повстання української нації проти Москви й створення української держави викликали величезний ентузіазм серед українських мас Далекого Сходу. Сей ентузіазм вилився відразу в два напрямки: перший, найсильніший — поворот на Україну, другий — розбудувати українське життя на місцях, звязуючи його з Україною.

Щоби полагоджувати і координувати всі ті справи, показалося необхідним скликання українського Далекосхіднього

Зізду. Сей зїзд т. зв. Перший Український Далекосхідний Зїзд відбувся 11 червня 1917 р. в Никольску-Уссурійському. Між делегатами зїзду яскраво виявилися два згадані вже напрямки: одні шукали шляхів якби то швидше дістатися на Україну, другі хотіли використати обставини для розбудови українства на Зеленому Кліні. Зїзд прийняв постанови про необхідність організувати українські військові частини та налагодити організаційні звязки з усіма українськими організаціями Далекého Сходу, та вибрав Далекосхідну Тимчасову Виконавчу Комісію, яка мала вести підготовку до другото українського Далекосхідного Зїзду й мала виробити повну програму діяльності українців Далекého Сходу. Москалі, адміністрація і військові чинники насторожились, всякими способами перешкождали організуватися українцям, але не посміли виступити явно.

В такій напруженій атмосфері йшла підготовка до Другого Зїзду, що відбувся 7 січня 1918 р. Тут знову прийшло до дискусії над стихійним поворотом на Україну. Вибрано делегацію, яка мала поїхати до Києва переговарювати з Урядом в справі повороту. Велика кількість українських організацій, що швидко відкрили весь Далекій Схід, вимагала одного керуючого органу. Сю справу мав вирішити Третій Зїзд.

Тимчасом москалів все більше й більше трівожив зріст українського руху і неуспіх большевицької агітації серед українців. Вони почали висилати в українські організації своїх провокаторів, а большевицька преса розвинула шалену агітацію. Але українці успішно відбивали всі наступи стихійності національного здвигу, а большевицьку агітацію паралізували своєю пресою.

7 квітня 1918 р. скликано Третій Зїзд в Хабаровську, що продовжався до 12 квітня. Зїзд постановив вислати делегата до Уряду в Києві, щоб зясувати положення українства на Зеленому Кліні та навязати звязки. Вибір впав на П. Твердовського, делегата з Манджурії. (Українців в Манджурії було в той час около 50 тисяч). Твердовський виїхав до Києва, де стрінувся з делегацією від українців з Сибіру. Вислідом сих делегацій було те, що уряд надав консульські права головам всіх Окружних Обєднань в Азії. Твердовський вернувся у Харбін як конзуль Української Держави. Почалася організація українських військових частин, на що московські військові чинники, хоч нерадо, але мусіли згодитися. Ген. Веріго і ген. Хрещатицький мали практично переводити формування українських частин. Такі частини були сформовані в Харбіні й Владивості.

Політичні події на Далекому Сході розвивалися дуже швидко й народжувалися всякі уряди, як гриби по дощі. Московські єдинонеділімці й большевики виявляли крайню ворожість до українців, які заміряли виділити Далекій Схід, а в першу чергу Зелений Клінь, в окреме державне тіло. Для

обговорення цієї справи був скликаний Четвертий Український Далекосхідний З'їзд 24 жовтня 1919 р. у Владивостоці. Тепер створено керуючий орган під назвою Далекосхідний Секретаріят.

Відірвання цілого Далеккого Сходу від Москви було в плянах Ніппону і здавалося, що ніппонська інтервенція увінчається повним успіхом. Але Англія і Америка, ввели теж свої війська на територію Зеленого Клину й недвозначно за-являлися з початку по стороні єдиноділімців, а пізніше по стороні большевиків.

Большевицькі впливи зростали. Серед українців почались арешти. Москалі перейшли в протинаступ, а Вашингтонська Конференція припечатала український національний рух. На Зеленому Клині почалася московсько-большевицька вакханалія так само як і на Україні.

Уже до великої війни українці склали більшість населення Зеленого Клину й виросла була молода генерація, потребуєча шкільного виховання. Ось тут показалися усі труднощі для національного виховання підрастаючої молоді Зеленого Клину. Москва не тільки не прикладала ніяких зусиль для культурного розвитку українського населення, але старанно подавляла найменші прояви українського національного життя. Зелений Клин був відділений кордоном від української преси й української книжки. Рідко коли попадав сюди „Кобзар“, принесений за пазухою українського переселенця з України. Ще рідше вдавалося виписати якусь книжку або часопись через Ніппон.

Підчас великої війни, коли Москва захиталася, український національний рух виявився найкраще в організуванні українських шкіл. Правда, не було ні потрібних помешкань, ні шкільних підручників, а найбільше відчувався брак відповідних учителів. Хто тільки вмів читати й писати, міг стати вчителем. А таких не тільки мало було взагалі, але низька платня мало кого притягала, бо ж багато легше й краще можна було працювати иншим фахом, ніж учителюванням. Та все таки були одиниці повні посвяти й жертвенности. Бувало так, що кілька сіл оплачували одного вчителя, який провадив навчання по хатах. Таким чином Зелений Клин швидко покрився сіткою українських початкових шкіл. Перша початкова школа основана була в Владивостоці 1917 р., а дальше на ст. Манджурія (1919 р.), в Харбіні 1920 р. початкова й вища початкова школа, а курси українознавства провадилися в кожній місцевості й в кожній організації. В 1917 р. в Никольську Уссурійському був заснований „Далекосхідний Союз Учителів“, на чолі якого стояв О. Ступак.

Захоплення Зеленого Клину большевиками припинило буйний розвиток українського національного руху. Москва зліквідувала всі українські школи й організації та проводить відому національну політику обмосковлення, старанно про-

мовчучою факт, що на Зеленому Клині нема ні одної української школи, зате кричить, що існують школи для камчадалів, орончів, гіляків і др. нечисельних азійських напівдиких племен. Ціль тих шкіл ясна — при їх помочі хоче Москва вщепити тим племенам свою московську отруту. Українські школи вона зліквідувала, бо наперед знала, що українська школа не виховає московських патріотів.

Коли тільки велика війна дала українцям свободу рухів, вони постаралися й про свій економічний розвиток. Організувати й закласти кооперативу вважалося так само українською національно-політичною роботою, тому в короткому часі сітка кооператив охопила весь Зелений Клин. В Владивостоці повстала центральна з філіями у Микольську-Уссурійському в Хабаровську, над Амуром коло Миколаївського рибпромислова кооперація, в Благовіщенську, в Свобідному, на ст. Манджурія, в Читі і т. д. Майже в кожному селі була українська кооператива, що рівночасно була українським культурно-національним огнищем.

Ріст українського національного руху на Зеленому Клині виражався рівнож у багатьох культурно-освітніх організаціях, які приймали найчастіше назву „Просвіта“. „Просвіта“ була заложена найперше в Владивостоці й мала свої філії в Хоролі, Володимирово-Олександрівську, Микольську-Уссурійському, Хабаровському, Свобідному, Спаському і т. д. „Просвіта“ була майже в кожному українському селі, в кожному місті.

Окрім „Просвіти“ розвивався й український театр, що відіграв поважну роль у пробудженню української національної свідомости. В 1917 р. був створений „Далекосхідний Театрально-Артистичний Союз“, що мав філії в Владивостоці, Микольську-Уссурійському і Харбіні.

Були ще фахові союзи як: союз залізничників і телеграфістів.

Про розвиток українського національного руху на Далекому Сході найкраще свідчить українська преса, що, не дивлячись на всі матеріальні труднощі, брак культурних сил та на політичні умовини, все таки існувала й розвивалася.

Подаю назви українських часописів, що появлялися на Зеленому Клині й на Далекому Сході, їх місце видання та час існування.

1. *Українська Думка* — Владивосток 1921 р.
2. *Хвилі України* — Хабаровськ 1917 р.
3. *Нова Україна* — Хабаровськ 1917-18 р.
4. *Манівець* — ст. Манджурія 1920-21 р.
5. *Добробут* — „ „ 1920 р.
6. *Українська Справа на Амурі* — Благовіщенськ 1917 р.
7. *Українське Слово* — Томськ 1918 р.
8. *Оренбурзьке Українське Життя* — Оренбург 1918 р.
9. *Український Голос* — Омськ 1917-18 р.

10. *Засів* — Харбін 1917-18 р.
11. *Поступ* — Харбін 1921 р.
12. *Вимоги Життя* — Харбін 1921 р.
13. *Українець на Зеленому Кліні* Владивосток 1917-20 р.
14. *Щире Слово* — Владивосток 1919-20 р.
15. *Харбінський Вістник* — Харбін 1926 р.
16. *Далекий Схід* — Харбін 1928 р.
17. *Українське Життя* — Харбін 1927-28 р.
18. *Листи з Далекого Сходу* — Харбін 1926 р.
19. *Зоря* — Микольськ-Уссурійськ 1920 р.
20. *Вісти Українського Клубу* — Харбін 1917 р.
21. *Українське Життя* Микольськ-Уссурійський 1919 р.
22. *Манджурський Вістник* — Харбін 1932-37 р.
23. *Молодий Українець* — Харбін 1929-36 р.
24. *Далекосхідний Націоналіст* — Харбін 1937 р.
25. *На Далекому Сході* — Ціндао 1937 р.
26. *Шангайська Громада* — Шангай 1938 р.
27. *Далекий Схід* — Харбін — Орган Української Національної Кольонії, що виходить від 1938 р.

Окрім періодичної преси були ще українські видавництва, як: „Видавниче Товариство ім. Шевченка“, засноване в Владивостоці 1919 р., видавництво „Сяйво“ в Микольську-Уссурійському та „Українська Видавнича Спілка“ в Харбіні.

Тепер тільки один Харбін проявляє менш-більш активну видавничу українську діяльність.

Р. Ернест Діпой

(З англ. о. Т. Д. Волохатюк)

Найбільш критична хвилина великої війни

(За дозволом журналу *The Reader's Digest*)

16-го квітня 1917, десять днів по тім, як Злучені Держави виповіли Німеччині війну, французька армія почала офензиву, щоб закінчити війну. Плянована і кермована ген. Нівелем, героєм Вердену, вона була останньою надією скривавленої Франції. Була її найбільшим зусиллям, яке не могло, не сміло заломитися.

Та воно заломилося криваво об приготовану німецьку лінію. Шість днів пізніше французькі ветерани нарікали: „Нас зрадили! Нас вимордовують! Хай живе мир!“ Полумя паніки розгорілося в бунт такої міри, що на протязі шести тижнів проти німецької потуги стояла тільки скорупа побитої і приби-

тої французької армії. За тією скорупою три найліпші французькі корпуси спаралізував бунт, а повинь бунтівників тисячами залила шляхи та залізниці, прямуючи додому, щоби приневолити уряд до миру за всяку ціну. А Німеччина про се не знала!

Се голі факти. Поховані в зародку досконалою цензурою, вони роками лежали в тайних архівах Франції. Але хоч американці нічого про сей бунт не знали, то він істотно змінив американські воєнні пляни, ставши причиною розпучливих прохань Франції у Вільсона за все свіжими військами.

На початку 1917 р. Нівель, назначений головнокомандуючим французької армії, рішив закінчити війну за одним махом. В теорії його плян був досконалий.

Льойд Джордж прийняв його; Гейг теж погодився на нього. Французькі війська отримали докладні накази. У французів росло завзяття.

Одначе в практиці обставини зложилися проти Нівеля:

1) Французькі приготування до весняної офензиви стали загально-знаними. Німці дістали в руки цілий операційний плян.

2) Російська революція дозволиса німцям перекинути на західний фронт більше дивізій та охолодила запал союзників.

3) Франції шкодив дефетизм: клясова боротьба, противдержавна діяльність незадоволеного робітництва.

4) Політичні свари в заділю дали нагоду противникові офензиви Пенлеве стати міністром війни.

5) Німецька пропаганда з літаків, знаменитою французькою мовою, ширила незадоволення серед французьких військ.

При таких непригожих обставинах Нівель рушив на ворога, що знав про кождий його крок та міцно тримав усі важні позиції.

Фатального ранку, 16-го квітня, в головній квартирі опинилося поверх десятка сенаторів і послів, які приїхали з Парижа, щоби подивитися на великий фінал. Сих французьких політиків, що ніколи не бачили кривавої війни зблизка, огорнув переполох від страхіть, які побачили. Вони заразже почали телефонувати до Парижа, що треба припинити різню. Тимчасом відділи, звівечені все свіжими наступами на непереможні німецькі скорострільні гнізда і врешті звільнені з фронту, знали, що офензива заломилася. Хтось вимовився. Гнівне та прибите невдачею військо дало волю язикові. „Хай живе мир! Вони вимордовують нас!“ Се ще не був бунт, але до бунту не було далеко. 2-га дивізія приневолена податися назад, лишаячи 3.000 вбитих та ранених, вважала, що артилерія не помогла їй. Вояки заговорили про се; а се були ветерани, не свіжі рекрути, прибиті першимиз втратами. Як на лихо, до тижня тим відділам веліли знову йти в окопи. Одна дивізія відмовила послуху.

8-го травня офензиву відкликано. 15-го травня Нівеля

формально звільнено з команди, і на його місце назначено Петена. Вістка про це пролетіла по війську. Армії, яка тепер певна була, що її вожди, в яких вона вірила, покинули її, обіцяно відпочинок. Однак відпочинку не було.

Тоді 20-го травня почався справжній бунт. Організованої акції не було видно, але Жан і Жак остаточно рішили, що для них уже цього всього досить. На одному відтинку над Везелею бунтівники окопалися зі скорострілами на узгір'ю і заявили, що вони скінчили війну. В Суасоні два полки захопили поїзд, щоб їхати до Парижа та приневолити уряд заключити мир. Інші бунтівники захопили село, зложили свій „совет“ та заявили головному штабові, що не вернуть на фронт доти, доки штаб не виконає їхні домагання. Вони домагалися між іншим висшої платні, більше відпусток та запевнення, що наступ вестиметься тільки тоді, коли цілком знищено буде ворожі окопи та дротяні засіки. Один полк піхоти захопив валку тягарових авт, розложив на них скоростріли і почав похід на Париж. Тут і там появлялися червоні прапори. Вояки творили галасливі гурти, слухали агітаторів, викрикували за воляцькими радами, відмовлялися ставати в ряди.

В запіллю було ще гірше. Коли офензива припинилася, воякам почали давати довші відпустки, бо це основний спосіб на те, щоб повернути серед армії військового духа. По дорозі вояки почали пити по стаціях. Решту доконали виклики незадоволених. Поїзди стали валками завдяк, які тероризували цілі околиці. Старшини були безсильні, поліція безрадна. На залізничних стаціях Парижа вибухли поважні заворушення; збунтовані вояки та паризькі комуністи виступали разом. Робітничі союзи почали страйкувати, збільшуючи тим замішання. Поліція домагалася від міністерства війни сенегальських стрільців та кавалерії. Місцева влада здовж залізничних шляхів просила війська.

Петен мав під своїми наказами збунтовану армію, перед собою — агресивного ворога, за собою — замішання. Тож уважав, що армія мусить дістати повний відпочинок. Плян другої офензиви занехано 3-го червня. „В сій хвилині“ — як заявив тоді, міністр війни Пенлеве — „немає між Суасоном і Парижем більш ніж двох дивізій, на які можна безпечно числити“. Петен попросив британців, щоб зайняли увагу німців, щоб французи мали час зреорганізуватися і, як він зазначив, „ждати на американців і танки“. Гейг відповів офензивою під Месіном. Петен пустився на перегляд цілої своєї армії. Фош завіз потрібний нагляд над відпустковцями. Тисячі вояків конфіювано або арештовано за бунтарство. Команданти домагалися драстичної акції. Петен зажадав скасування законів, які дозволяли на відклик проти засудів полевих судів, та скасування права президента замінювати кару смерті на в'язницю. Його жадання виконано.

Таким чином, 9-го червня, Петен мав у своїх руках пра-

во життя і смерті; вістка про се протверезила армію, як холодний туш. Наложено кару смерті на яких 150 проводирів бунту. Двацять трьох з них розстріляно, решті Петен замінив кару на в'язницю. Але їх забрали в повній тайні Жан і Жак зникли. Де вони? „Хто зна? Розстрілені мабуть!“ Поголоски зробили решту роботи. До 15-го червня бунт скінчився.

За цілий той час, сталева рука французької цензури і контррозвідки була така міцна, що німецький головний штаб не знав на певно, що з французькою армією справді погано, аж до половини червня. Коли 20-го червня наспіли звіти німецької розвідки і Людендорф ударив здовж лінії Шмен-де-Дам, було вже за пізно: „пуалю“ був знову собою.

Вілям Генри Чемберляйн

Карло Маркс, фальшивий пророк

(з англійського)

Кожний час має своїх ідолів. Починаючи з другої половини ХІХ в. одним з таких ідолів став Карло Маркс, якого многі визнають за безпомилкового пророка. В одній — досить обширній країні — в советській Росії дуже небезпечно висловлювати сумнів, щодо теорії „надвартости“ або якої іншої Марксової догми, як за часів інквізиції було небезпечно заперечувати доктрину пресестествення. Я відвідав свого часу одну советську фабрику, де робітниця, предсідниця фабричного комітету, з пошаною вказала мені на один грубезний том в канцелярії і сказала: „коли щось у нас не кляпує, ми розгортаємо сю книжку і знаходимо вихід“. Коли я довідався, що ся чудесна книга була *Капітал* Маркса, я догадався чому в советській продукції так часто щось „не кляпує“.

Але слава Маркса, як безпомилкового пророка, поширена не лише в ССРСР. Його доктрину визнають всі комуністи, величезна більшість соціалістів і многі „ліві“ взагалі. Коли Мойсей завдячує свою славу традиції і своїй історичній недоступності, то Марксова слава пророка базується мабуть на тяжім до зрозуміння стилю його тагмич орис, що є мішаниною з Гегелівської метафізики, ідей клясичних економістів та звітів фабричних інспекторів. Треба на правду подивляти тих, які могли перечитати сей твір до кінця. Бо навіть поверхова перевірка його писань в світлі доведених історичних фактів, відкриє десятки помилок, з яких деякі такі основні, що вже самі можуть стопедувати всі його висновки. Він безнастанно „передбачав“ річі, які завзято відмовлялися стати дійсністю, і навпаки не бачив многих тенденцій розвою капіталізму, які

дійсно наступили. Ніодна країна з тих, що за його пророцтвом мали перші зробити соціалістичну революцію, тої революції не зробила. Єдинаж революція, яка визнала офіційно Маркса за свого пророка — сталася якраз в країні, яка після всяких вказівок Маркса, не дозріла до такої революції.

Якбито не було дивно, але перший, хто, нехай і нехотючи звернув мою увагу на засидничі помилки Маркса, був — один російський комуніст в Краснодарі. Він був секретарем місцевого комітету комуністичної партії. Задушна атмосфера його бюро, з підлогою засміченою недокурками й іншими відпадками, зі столом вкритим розкиданими паперами і недопитими шклянками чаю, znana всім, хто був в Росії. Отже мене не здивувала, натомість здивувала мене його квасна міна, з якою він прочитав мій поручаючий лист з міністерства закордонних справ, в яким стояло що я американський кореспондент. В ті часи (1924 рік) місцеві „товариші“ ще не були привчені бачити в кождім чужинці і за кождим кущем — шпигуна буржуазії або саботажиста. Тому кождий чужинець повинен був бути для нього приємною новиною і розривкою. Але в його понурій міні було багато непривільности, мені незрозумілої. Я зрозумів її щойно тоді, коли місцевий партійний „бос“ перервав свою мовчанку і сказав мені:

— Маркс казав, що революція спершу вибухне в найбільш капіталістично розвиненій країні. Америка промислово більш розвинена ніж ми, але американської революції нема. Що ви собі властиво думаете, ви американці?

Сей „товариш“ — майнуло мені в голові — мав небезпечний мозок, він напевно був кандидатом в „смертники“ при найближчій „чистці“. Бо аж до її остаточних логічних висновків продумав одну з Марксових помилок, хоч — характерично — вину за несправдане Марксове пророцтво звалив він не на Маркса, лише на богу винних американців.

Ідея, що соціалізм мусить прийти як вища форма людського розвою по тім, як капіталізм вичерпає всі можливості свого розвитку, є наріжним каменем Марксової системи.

В *Капіталі* читаємо:

„В той час як число капіталістичних магнатів поступово зменшується, відповідно зростає в масах, нужда, гніт, виродження і визиск. Але рівночасно стало росте й гнів робочої класи, класи, яка стає чим раз численнішою, і яку механізм капіталістичної продукції організує, дисциплінує й обєднує. Капіталістичний монополіст стає перешкодою тій самій продукції, яка двіла і розвивалася під ним і з ним. Зосередження засобів продукції і соціалізація праці досягає точки, коли не можуть уміститися в капіталістичній скорупі. Вона розпада-

ється. Час капіталістичної приватної власності пробив. Експропріаторів експропріюється“.

Рідко якесь пророцтво показалося — на тлі історичного розвитку — таким фальшивим! Колиб аналіза Маркса була слушна, то грозьба революції й розмір людської нужди зрослиб разом з ростом і з розвитком капіталізму. Тим часом — сталося якраз навпаки. Погляньмо на Англію, якій в своїх студіях найбільше уваги присвятив Маркс. Сімдесять літ по сім пророцтві Маркса, Англія має змогу ліпше підтримувати своїх безробітних, аніж могли себе утримувати заняті працею робітники в часи, коли був написаний *Капітал*. По великій війні не було випадку, щоб військо втихомирювало внутрішні заворушення в Англії — вдаряючи контраст з заворушеннями понаполеонівської доби.

З трьох країн, які — за Марксом — перші малиб розбити свою „капіталістичну скорупу“ і запровадити апокаліптичний „рай“ соціалізму, дві — Америка і Велика Британія — не виглядають на такі, що спішилисяб запровадити в себе сей „рай“. Третя високорозвинена капіталістична країна, Німеччина дійсно зробила у себе революцію, але ледви чи таку, яку уважав Маркс за „неминучу“.

В своїй *Критиці політичної економії* Маркс писав:

„Ніяка форма суспільности не занепадає, поки не розвине всі продукційні сили, які відповідають шаблеві її розвитку, а нові й вищі продукційні відносини ніколи не займуть місце старих, поки матеріальні передумови їх існування не розвинуться в лоні самого старого суспільства“.

І в сім випадку історія повелася дуже нечемно з Марксом. Бо єдина розлегла країна, де його ідеї стали державною релігією, є Росія, якої капіталізм був щойно в пелюшках, коли прийшла большевицька революція. А вже зовсім, як фарса виглядає ся теза Маркса, коли поглянути на Китай, де провінції, над якими маяв червоний прапор, були дуже примітивні і відсталі під оглядом розвитку продукції, яка скорше вказувала прикмети передкапіталістичної продукції. Отже досвід вчить, що теза Маркса, що соціалізм найскорше повстає в країнах, де капіталізм досягає найвищої точки свого розвитку — цілком не відповідає фактам. Сі факти, навпаки показали, що найлегше повалити капіталізм там, де він ставляє свої перші кроки. Чим старший капіталізм, тим менше боїться він соціалізму.

Маркс обоснував теорію історичного матеріалізму: „спосіб продукції матеріальних дібр обумовлює соціальний, політичний і інтелектуальний процес життя взагалі“.

Пояснити складний комплекс історичних подій одним мате-

іріалістичним чинником — є очевидна наївність. Се все одно, що визнавати лише один чинник при науковім експерименті, в яким констатуємо ділання що найменше пів десятка тих чинників. Москалі, які проковтнули марксизм — цілий з гачком, ливною й вудкою, — дали нам приклад блискучого *reductio ad absurdum* сеї теорії. Вони підходять з марксівським „аршином“ до кожного зявища. Пригадую, наприклад, такий архитвір советської музикальної критики, який спрепарував марксівський політичний чарівник, і без якого давніше не обходився ніодин советський концерт:

„Товариші, зараз ми почуємо увертюру до *Руслана й Людмили* Глінки і симфонію Моцарта *Юпитер*. Радісний тон увертюри поясняється фактом, що Глінка жив в добу, коли російський торговельний капіталізм розростався, а російські ткальні завойовували ринки Близького Сходу. Ви завважите певне хвильовання в музиці Моцарта. Се тому, що він сам завше хитався межі аристократією, що занепадала, і буржуазією, що повставала за його часів“. Марксова метода історичного матеріалізму не потрафить пояснити різниці між народами, які знаходяться на тім самім щаблі економічного розвою. Він не бере в рахубу такі важливі чинники, як раса, релігія й національність. Він не числиться й з величезної ваги чинником історії, яким є людська особистість. Сумнівне, чи яку будь, хочби найпростішу історичну подію можна було пояснити його теорією.

Найбільшою з помилок Маркса була думка, що диктатура пролетаріату є щось, що є і бажане і можливе. З усіх правлінь меншости, над якими дискутувалося від часів *Республіки* Плятона, концепція особливих прав для наємних фізичних робітників є мабуть найбільш нерозумна. Її практичне примінення в советській Росії мабуть було головною причиною руїни й агонії сеї країни впродовж останніх двох десятків літ.

Обсадження університетів червоними професорами, яких політичне забарвлення було єдиною або найважлишою академічною кваліфікацією, і студентами, яких вибирали не на основі здібностей, лише класової приналежности, обсадження урядових канцелярій на тій самій засаді, привели до такого заникну компетенції, до такої нездарности в усіх галузях державної господарки, якому рівного не знайти в цілім світі. Ніде в світі не знайдете такого „промисловця“, що не потрафивби розрізнити турбіну від генератора, ані директора великої фарми, який не відріжнявби сіялки від молотилки, ні інжинера, який бувби ліпше обзнайомлений з законами Маркса, ніж з законами хемії й фізики. Ся некомпетенція, се неуцтво провадить до упадку видатности праці й до заникну, до скорочення продукції, до терпіння і нужди, нужда до незадово-

лення, а з сим останнім росте і бажання знайти жертвенного козла — психологічне підложе всіх процесів про саботаж, процесів, які шукать жертв якраз серед найдібніших працівників, інженерів і пр.

Нісенітницею отже є думка про бажаність диктатури пролетаріату. Але так само й думка — про її можливість. Листа членів нового Сталінського „парляменту“, а в ній — рубрика їх заняття — є ревелайційна в сім відношенні. Вона показує велику перевагу високопоставлених чиновників над пролетарями в сім „парляменті“. Право фізичних працівників з порепаними долонями — хочби лише парадувати, як декоративні члени законодавчих зборів, що одноголосно ухвалюють предложені закони — було дуже обмежене на користь інших непролетарських верств. Так само й роля професійних робітничих союзів звелася до зера. „Диктатура пролетаріату“ — як кождей навіть поверховий психолог міг передбачити — скінчилася на жорсткій диктатурі над пролетаріатом.

Марксова теорія цінности загально вже визнана як велике непорозуміння, крім того — неоригінальне непорозуміння. Він взяв її в Рікарда і в інших класичних економістів, які шукали засади, що пояснялаби ріжницю цін ріжних товарів на ринку. Їх погляд стратив всяку тіль слушности з розвитком машини, яка створила безліч ріжниць в людській праці, вимаганій для продукції ріжних товарів.

Цілком запізнав також Маркс майбутній розвиток селянства, коли писав:

„Лише коли розвинеться велика індустрія, основана на широкім приміненні машини, повстане й відповідне підложе для капіталістичного хліборобства. Бо тоді величезна більшість сільського населення буде цілковито вивлащена“.

Нині ми знаємо лише одну країну, де величезна більшість сільського населення цілком вивлащена, з допомогою таких засобів, як масові заслання, голод і пожари. Ся країна — не є капіталістична країна, лише — ССРСР. А експропріяція не була наслідком розвою капіталізму, лише розвою чингізханського соціалізму Сталіна. Деінде — дрібне й середне фермерство розвивається дальше, не зважаючи на пророцтва *Капіталу*.

Як пророк майбутнього Німеччини, в якій він жив, Маркс цілком не дописав. В 1848 р. він загнався до такої, повної надії, приповіді:

„Німеччина — стоїть напередодні буржуазної революції, а німецька буржуазна революція — се лише пригrywка пролетарської революції“.

В дійсностиж — по сім пророцтві — Німеччина чекала ще сімдесят літ на свою „буржуазну революцію“, коли вже

хто хоче ужити Марксової термінології. А ся „буржуазна революція“ стала пригравкою тріумфу — не Маркса, лише Гітлера.

Розчаровані в 1848 р., Маркс і його fides Achates, Енгельс всі свої надії на загальний землетрус поклали на рік 1857, рік економічної депресії, знову — надаремне...

Але Маркс не успокоївся, розчарований в 1848 і в 1857 рр., він вибрав собі інший рік, 1866, рік горожанської війни в Північній Америці.

„Американська громадянська війна — писав він — ударила мов дзвін тривоги для робітничої класи Європи. В Англії революційний процес видний всім, хто має очі, щоб бачити. Коли він досягне певного напняття, він напевно перекинеться на континент“.

Подібно до інших пописів Маркса на полі пророцтв, і сей удався так само як і інші. Ніякий історичний дослід не встановить логічного зв'язку між американським конфліктом, який проторував шлях кільком поколінням до величезного економічного розвою в рамках капіталізму — і революційними стремліннями робітничої класи Європи. Щож до „революційного процесу“ в Англії, що викликавби відповідні рухи на континенті, то Велика Британія лишилася незмінно байдужа до повсесенних комуністичних і фашистівських континентальних переворотів.

В *Neue Rheinische Revue* в 1850 р. Маркс і Енгельс оголосили такий веселий і цілковито-невірний образок наслідків знайдення золота в Каліфорнії:

„Завдяки каліфорнійському золоту і незмордованій енергії якесів, обидва береги Пацифіку, незабаром так густо залюдняться, і так упромисловляться, так будуть відкриті для торгівлі, як тепер побереже від Бостону до Нью-Орлеану. Тоді Спокійний Океан гратиме ту роль, що тепер грає Атлантик... А сей останній зійде до значіння великого озера, як напр. нині Середземне Море... Тоді єдина нагода для цивілізованих країн Європи уникнути промислової, торговельної й політичної залежності, в яку впали Італія, Еспанія й Португалія, — буде соціальна революція“.

Недурно, що симпатик Маркса Франц Мерінг старається витолкувати і виправдати деякі поспішні вискази Маркса:

„В своїй молодости — писав він — Маркс і Енгельс... уявляли собі грядучі події далеко ближчими, ніж вони були в дійсности і часто сподівалися зірвати достиглий овоч там, де розвивався лиш перший цвіт“.

В *Капіталі* Маркс гремів проти акордової заплати (від штуки) робітникам. Сю форму заплати він представляв як ду-

же некорисну для працівника, як таку, що провадить до фізичного вичерпання в наслідок перенапруження в праці і конкуренції між робітниками, що розбиває їх солідарність. Акордова заплата — се був на думку Маркса, первородний гріх капіталізму, який знесе тріумфуючий соціалізм. Він напевно бувби здивований колиб міг з'явитися в якійсь теперішній советській фабриці, де на стінах висять його портрети і стінні плякати, які домагалися суворішого примінення акордової праці і які всіх противників сеї системи демаскували, як троцкістів, шпигунів, саботажистів, агентів Гестапо і японської розвідки...

Маркс взагалі уважав систему заробітної платні за втір капіталістичної несправедливості. Велика частина I-ого тому *Капіталу* повна „доказів“, що визиск може бути скасований лише зі скасуванням продажі робочої сили, себто зі скасуванням системи зарібної платні. Тут, як і в інших випадках, історія закинула з Маркса. Двацять літ по революції, dokonаний в його імені і на його славу, Совети не виявляють найменшого бажання усунути систему зарібної платні, яка помітно і чим раз більше — стала дуже різна щодо висоти у різних категорій робітників.

За всіма сими помилками лежить одна більша, сутева. Маркс не розумів, що необмежена влада є далеко більш гнітюча, далеко більш спричинює визиск, ніж приватна власність. Іншими словами, абсолютистична держава, монополізуючи у виключне своє посідання економічну й політичну владу, не лише може, але й мусить бути більш безоглядним визискувачем ніж приватний підприємець буржуазної країни.

Останній хочби й бажав зменшити платню своїм робітникам, має в здійсненні свого наміру багато перешкод. Робітники можуть застрайкувати, вони можуть поодинці покинути його і пошукати іншого підприємця. Але які перешкоди знає місцевий советський сатрап, який дістав приказ від Сталіна зігнати селян на роботу, викинути тисячі „кулаків“ з їх землі, або „ліквідувати“ мнмих саботажистів? Нічого в сім становищі не змінила і нова фарса „демократичних“ сталінських „виборів“.

Повний перелік Марксових помилок вимагавби цілого тому. Але й з того неповного, що я дав тут, видно, що многі основні точки Марксової віри є лише претенсійною нісенітницею. Їх автора не можна уважати ніяким безпомилковим пророком, його не можна уважати навіть за пильного й сумлінного спостерігача на вибранім нимже полі політичного й економічного розвою. А досвід примінення марксової догми в ССРСР, що мав за ціль запхати народи російської імперії в прокурстове ліжко науки марксизму, — навіть коштом шалених жертв не потрафив довести правильности ідей фальшивого пророка...

Рудольф Тіль

Фройд і психоаналітична софістика^{*)}

Психоаналіза зродилася з випадку. Пацієнтка, молода жінка, нерозумно в напівпритомнім стані бурмотіла якісь слова, які мабуть мали зв'язок з її хворобою, бо відносилися до її покійного батька, коло якого вона ходила, аж поки не злягла сама. Мимо страшної спеки, вона уперто відмовлялася піднести до уст шклянку з водою. Впроваджена в стан гіпнози, запроваджена на історію з її батьком, недужа оповіла: колись, як вона сиділа коло хворого батька, увійшла до кімнати господиня, яку вона не терпіла, і песик тої господині, огидне створіння, вихлепгав воду з її шклянки. Тоді вона нічого не сказала, бо не хотіла бути невічливою. Але тепер — в стані гіпнози — вона виладувала нарешті стриманий тоді стан обурення, і прокинувшись — спокійно піднесла до уст і вихилила шклянку з водою. По сій курації — відразу пацієнтки перед напоями разом з її гістерією зникла, коли гвалтом стриманий свого часу вибух — який ще діяв як підсвідомий мотив, знайшов свій вихід. Інші терпіння пацієнтки вилікувалися тим самим способом. Дівчина стримала свої слези перед хворим батьком — звідти походили її переходові осліплення і т. п. Кожного разу, коли гіпноза викликала в пам'яті одну з тих сцен, даючи виладуватися стриманому колись вибуху, зникала й відповідна ознака хвороби.

На сім повстала психоаналіза Фройдівської школи, як спосіб трактування і лічення деяких нервових хоріб через досліди, що викривали їх сховані причини. Коли — розумував Фройд — людські потяги не можуть виявити себе нормальним способом, мусить наступити „коротке зіп'яття“. Наша підсвідомість спроваджує їх на побічні рейки, рейки гістерії. Пізніше прийшов Фройд до висновку, що наймогутнішим потягом людини — є половий гін, а невроза — се ніщо инше як „verdrängte Sexualität“, як загамовання сексуального гону. На сім своїм здогаді, Фройд оснував свою науку про душу й методу психоаналізи, що усвідомлювала гістеричним хворим їх стлумлені полові пожадання і мала виліковувати їх. Поки загамований гін ділає в нашій підсвідомості, хорий не може протиділати йому свідомою розвагою, отже треба зловити голос підсвідомого. А се дасться зробити або через інтерпретацію т. зв. *Fehlleistungen* (схиблені вчинки) пацієнта, який корячись укритим уподобанням

^{*)} Реферуємо сю статтю з книжки: Rudolf Thiel — *Die Generation ohne Männer*.

і мотивам — перекрутить якесь сказане або почуте слово, або — через толкування снів, як символів укритих бажань. Формуються сі схиблені акти — вчить Фройд — під впливом підсвідомої волі, яку найкраще обсервувати й толкувати власне на підставі наших снів; сон демаскує наші затаєні бажання й пожадання, що їх наша свідомість не важить ся навіть назвати по імені; сон — після Фройда — се символічне задоволення якогось нашого бажання, (Traum є Wunschtraum). Навіть у сні існує певна цензура, контролю над підсвідомими мріями, яка не дозволяє нашим затаєним бажанням виразитися ясно, не звертаючись до символів. Завдання лікаря — випитати хворого, витолкувати символи, пояснити недужому його сні або схиблені чинности, — йому самому неясні стремління, які спричинили розстрій його нервової системи. Коли ми розбиваємо якийсь предмет, се значить, що ми не любимо того, хто нам його подарував, а коли людину переїхав трамвай, се в наслідок втоми життям і т. п.

Коли промовець, замість того, що він не є *geeignet* (не надається) описати заслуги ювілята — скаже, що не є *gepeigt* (не має охоти) — се свідчить про укриту нехоть до даної особи і пр. Кожда схиблена чинність або занедбаня, той чи инший сон, — зраджують укриті бажання — як думає Фройд — переважно сексуальне. Коли зробити таку інтерпретацію, тоді назверх вийдуть несподівані річи, вийде на зверх (так думає Фройд), що вже діти майже без винятку заражені збоченням, що в кожній дитині укрита — під виглядом привязання до родичів — сексуальна любов, що в хлопцях ж'є ще гін передісторичних часів — так званий „комплекс Едіпа“ і пр. Помилкою нашої культури — твердить Фройд — є, що вона не хоче бачити в половім гоні самостійного джерела наслоди, приписуючи йому помічне завдання: продовження роду. В наслідок того загамований половий гін нераз викликає забурення в душевнім житті: „людина стає невротичною, бо не може витримати тягару резигнації, яку накладає на неї суспільність в ім'я свого ідеалу культури“.

Як з тою неврозою боротися? Пізнати її причини, каже Фройд. Бо ніщо не злагіднює так дикі гони, як їх наукове пізнання на підставі психоаналітичної методи.

Притлумленому й усвідомленому половому пожаданню можна, по перше, або дати вільний біг; або — по друге — можна той гін зганити й опанувати; або по третє — спрямувати до вищої цілі, „сублимувати“. Перші дві можливости не входять в гру, (бо йде про гін, який пацієнт не може ні задовольнити, ні зовсім здусити), отже лишається третій вихід — сублимація. Се й є властиве лікування: лікар старється наклонити пацієнта, щоби він свої підсвідомі пожадання спрямував до вищої, шляхетної мети, задовольнив в стремліннях соціального, мистецького або наукового характеру, спрямував на дозволені й моральні стежки. Можливість такого спряму-

вання Фройд старається довести своєю теорією про людське „лібідо“. Лібідо для Фройда — се прагін, пожадливість.

Скермована вона або на річі, або на інших людей або на самого себе (нарцистичне „лібідо“). Всі оті гони — каже Фройд — розвиваються під впливом геніталій, але — як гусениця в метелика — можуть вони бути переменені, сублімовані, окрилені, піднесені в найвищі царини людскости.

Сучасна культурна людскість є занервова. Отже Фройд підсуває під се зявище свою теорію, — що наша нервозність походить з притлумлених гонів.

Так, із звичайної курації гістериків — стає психоаналіза „доброю новиною“ для цілої терплячої людскости.

До сеї „доброї новини“ мусить негативно поставитися кожда здорова людина. Правда далеко простіша. Маніфестації, вияви нашого афективного життя ніколи не є цілком відокремлені, відгороджені від себе. Інстинкти самозбереження, виживлення ділають на деякі частини нашого „я“ так само, як і сексуальний інстинкт. Тим часом Фройд загарбує для сього останнього ціле поле, де стикається і ділають ріжні наші інстинкти; всякі спроби відсексуалізувати його „лібідо“ — він завзято відкидає. Та й сама курація психоаналітична криє багато небезпек (многі вчені сумніваються взагалі в її успішности). Як вона відбувається? Через толковання спогадів і снів лікар вказує хворому причину його недуги: се якийсь соромливий, затаєний нахил або укрите бажання, спрямоване на якийсь предмет, звязаний з „лібідом“, але недосяжний. Лікар намагається відділити „лібідо“ від сього недосяжного предмету і, способом перенесення, спрямувати його на якусь здійсниму ціль.

Але лікар психічно не є паном свого хворого. Він лише його поводитир, його професор аналізи. Часто хворий виривається зпід його впливу, стає йому ворожий. Що станеться, коли він, усвідомивши собі своє нездолене бажання, зажадає його здійснення? Аджеж він не вважає тепер свого бажання за нездолене, аджеж лікар йому витолкував, що се „людська річ“... В такім випадку лікування допровадить лише до того, що досі скута бестія вирветься на волю — на шкodu суспільства і самого хворого. А зрештою — чи мужчина, правдивий мужчина, потребує чужої допомоги, щоб лічити свої нерви? Представте собі мужчину, який любить острый розум, дотепну думку, музику, жінок; який не остильки туподумний, щоби глумити свої вищі пориви, але й не настільки аскет, щоби зректися прекрасного, повного, свобідного життя; який в сім життю дужається зі злими духами, а ще більше з духами, які він любить; який мучить себе відвічними сумнівами, питаннями і передчуттями; який терпить тяжче і небезпечніше, ніж хто будь, від сього хаотичного життя, — але коли в нього зачнуть вмовляти якусь неврозу, щоби балачками вигнати з його душі її терпіння, нібито як симптоми притлумле-

них полових жадань, він, — коли дійсно є мужчиною, — буде й боронитися як мужчина. Він відповість: „волю бути на вашу думку хворим, аніж через вашу курацію одужати. Не бажая ні собі, ні вам висповідати свої таємні гріхи, не позволяю, щоби чужі скородили поверхню моєї душі, не хочу виспівувати всім мої пожадання, не хочу знати про ніякі мої пригуплені гони. Коли там, в низинах, на порозі моєї свідомости гасає табун диких коней, ніхто не сміє його мені гонити на перегонову площу розуму і там „для загального добра“ загнати на смерть. Ні, я люблю підсвідомі сили моєї душі і хочу їх мати такими, якими вони є, небезпечними, вибуховими, спрагненими того, чого не маю, страшними, схильними до неврозних екстраваганцій, але завше опанованими одною волею — моєю волею, що скорше є несвідомою, як свідомою, що разом з усіма проваллями моєї душі — творить з мене особистість і є паном всіх моїх терпінь; волею, яка не хоче, щоб її „пізнавали“, лише хоче довести своє істновання в житті і в чині“.

Психоаналіза зродилася серед покоління, серед якого насильно вигнано зі свідомости все сексуальне, серед покоління, серед якого наївність і незнання щодо сього предмету досягли розмірів, яких ми тепер просто не можемо збагнути. Коли людина, зроджена серед такого покоління, побачить річи, про яких істновання так мало знала і думала, — попадає вона в страшне схвилювання. В такий спосіб повстала й ціла теорія, нова наука Фрейда. Скажуть, що не важно походження Фрейдової теорії, аби лиш вона спиралася на наукових дослідах. Але в тім то й річ, що теорія Фрейда не базується на науковій методі, бо я відмовляюся назвати науковою метою суггестію і автосуггестію. При суггестії — яка стремить до певної цілі — зізнання пацієнта завше майже є сфальшовані (бо вмовлені) в бажанім дусі. Така метода не є жадною метою дослідю. Колиж Фрейд оперує думками і концептами пацієнтів, що повстали самі через себе, то й в такій методі нема обективности. Бо Фрейд не провадить ніяких протоколів своїх сеансів, забороняє близьким пацієнта запитувати й випитувати його, толкування концептів і висказів — застерігає лише собі — а толкує їх цілком довільно, приймаючи те, що доводить його тезу, відкидаючи все инше. Ледви чи є науковою метою спиратися — так як се робить Фрейд — в своїх висновках на слова, що випадково вирвалися пацієнтові у сні чи на яві (коли хто виговориться, скаже що иншого, ніж бажав, зраджує себе так легко й незграбно, як гадає Фрейд. Він дивиться на ті „симптоми“ через раз наложене побільшуюче шкло, і тому найдрібніше й незначне — переборщує, перекривлює, перебільшує, аби довести свою тезу. Ся метода характеристична для покоління ХІХ в., з якого вийшов Фрейд. Воно

думало, що вистане пізнати наше Я, щоби вгадати його майбутні шляхи. Се покоління прагнуло — знати, не ділати. Покоління, в яким було так мало дійсних мужчин. Ніцше теж відчував потяг до самопізнання. Але він писав: „Як може знати себе людина?... Коли заяць має сім шкір, то з людини можна їх сім разів сімдесят стягнути, і всеж не зможемо сказати: ось де нарешті є ти, яким ти є дійсно, без скорупи! Крім того докучливе й небезпечне то підприємство, робити розкопки і насильно спускатися в копальні своєї душі. Як легко ушкодити при тім себе так, що ніякий лікар вже не pomoже!“ Самопізнання Ніцше має іншу ціль: „молода душа оглядається назад на своє життя з питанням: що ти дотепер на правду любив, що притягало твою душу, що володіло нею, що її ущасливило?“ Се вже не притлумлені полові гони, се інше, мужеське самопізнання: „Твоя правдива істота не лежить глибоко в тобі схована, але незмірно високо — над тобою, або над тим, що ти звичайно уважаєш за своє Я“.

З сеї перспективи психоаналіза видається отрутою, якої треба стергтися, тому, хто хоче лишитися людиною, мужчиною, не хробаком. Я вважаю науку Фройда не тому небезпечною, що вона збуджує підсвідомі гони, але тому, що вона топить в своїх балачках наші несвідомі душевні сили. Стефан Цвайг, психоаналітичний поет, каже, що Фройд скінчив з забобомом, що підсвідоме не піддається дослідам; що уложив словник і граматику нашої підсвідомої мови. Дійсно, в Фройді ще раз борониться ХІХ в. проти того, що не дається висказати, що ширяє по той бік понять, що не дається науково ні пояснити, ні витолкувати. Ми знаємо словник Фройда: в нім маємо в різнородних виглядах поняття: мужеський, жіночий і поняття, які виражають те, що стається між мужчиною і жінкою. Знана й його граматика: несвідоме охоче шукає свого виразу в символах, воно є примітивне, пожадливе і липке створіння, яке завше чогось хоче і все хоче того самого, але навіть і в сні не має відваги признатися собі самому, до свого бажання. Чудова буфонада! У сні зраджується підсвідоме — але незрозуміло, облудно, в дотехах, символах; треба то все перекласти, але перекласти має не критичний розум, лише саме оте підсвідоме — от через ті концепти, які самі собою приходять до пробудженого мозку. В них відзивається ще раз підсвідоме, але — на диво тепер вже говорить правду. Імimo того, се ще не є правдиві, підсвідомі бажання — їх щойно з тих концептів має перекласти для нас досвідчена свідомість лікаря за стисло означеним словником... Але чи оте толкування професора і вченого від гістерії, чи не є й воно мовою підсвідомих бажань? Так як вони маніфестуються в писаннях Фройда — безкритичних, зарозуміло-принципialних, непогамовано-пожадливих, безнадійно-сексуалізованих...

Я инакше дивлюся на підсвідоме. Переважна частина того, що відбувається в людській душі — відбувається несві-

домо. Свідомість се рідкий, короткий, многозначний і сумнівний феномен. Несвідоме се правило, свідоме — ось властива психологічна проблема. В суті річі Фройдова наука се ніщо инше як распачлива спроба нашого ученого віку зловити грізного ворога — поняттями і прикути ланцюгами наукової системи, поки той ворог не пізнав сам своєї мети і сили. Пророком того підсвідомого Фройд не є і ніколи не був. Ніхто не воює з тим підсвідомим більше заїло, як саме Фройд, який над афектами старається поставити інтелект. Але ХХ-ий вік не дасть себе опанувати ані „здоровим розсудком“, ані не дасть себе лічити гістеричними методами...

ХХ-ий вік повернув колесо культури, грядуче покоління не цікавиться своїми несвідомими гонами, фройдовими „комплексами“, воно не потребує боятися фройдової гістерії — воно не страждатиме від притлумлених поривів, воно не потребує помочі науки в боротьбі з поривом у несвідоме. Нове покоління признає — існування страшних інстинктів в глибині своєї душі, йому лише смішно, коли хтось вичитуватиме з його снів несвідомі стремління до убійства... (комплекс Едіпа), воно любитиме і прийматиме все, що попередній генерації нагоняло жах. Се будуть нові пацієнти. Вони терпітимуть, але ніколи ніяка психоаналіза не матиме впливу на них!

За методою Фройда криються великі небезпеки для суспільного життя. Ся метода полягає на тім, що звичайному слову, уживаному всіма, надається новий зміст і значіння. Так напр., Фройд говорить про збоченість дітей. Очевидно, те, що ми називаємо половим інстинктом, не повстає вже готовим у людини, як якась нова спосібність організму, лише — як і геніталії — є вже в зародку у новонародженого. Але нісенітницею є, на підставі того, бачити в смоктанні дитини полову насолоду, в дитинячих пестошах — половий гін, а в дитинячих вибриках — збоченість. Коли початкові шаблі полового інстинкту у дітей назветься попросту сексуальним гоним, то матимемо матеріал для найдивовижніших теорій, можемо тоді ушасливлівувати світ чим раз то оригінальнішими відкриттями, і то не піддавши обсервації ніякого нового факту. Приймім наприклад, що дитиняче душевне життя виказує всі прикмети релігійного наставлення, тоді можемо ствердити, що найневинніші штучки молодих шибеників, зраджують глибоку релігійність. Приймім, що головний праінстинкт людини є не половий (як гадає Фройд), а скажім, егоїстичний або альтруїстичний — і самі дивуватимемось, о скільки збогатимо тим наші знання про „егоїзм“ або „солідаризм“. Знайдім — на взір Фройда — у двох чи трьохлітньої дитини зародкові інстинки поета — і легко прийдемо до відкриття, що в крику немовляти вже дзвенить прапоезія культурних народів... Найприродніше почуття в світі, природну любов дітей до своїх батьків назвав Фройд половим інстинктом; привязання батька до доньки, а матері до сина, переніс на самих дітей і зробив з того

„комплекс Едіпа“, і т. п. Хочби сей здогад і прийняли всі гістерики світа, то всеж лишивсяб він тільки звичайним гістеричним узагальненням!

Або нащо, питаємо, уживає Фройд виразу половий інстинкт, чому не слово любов, або хочби ерос, яке всеж таки обіймає і вищі пориви душі? Ми охоче привикли єднати в слові любов щось високе, не розрізняючи педантично, чи в данім випадку сильніше любить душа, а в другім — тіло. Ми бачили в любови почуття, яке тягне одну людину до другої, в тім почуванні бачили ми щось високе. Може Фройд зробив прислугу тому поколінню, у якого половий інстинкт був майже проскрибований, відкривши йому значіння того інстинкту. Але хоч правдива, богата духом людина ніколи не нехтувала, ані не заперечувала в собі звіря, та не позволить вона ніколи й здискредитувати почуття любови ученому від гістерії, який зогиджуватиме природне почуття безлічу натяків і толковань, підкреслюючи в тім почутті ординарне і тривіальне.

Психоаналітики бажають навчити нас нічому не поклонятися, ні перед чим не клякати. Наша мова хоче всяку любов ушляхетнити, називаючи любовю також найвище й найсвятіше, — а вони хочуть всяку любов знизити, узагальнити, спрофанувати, називаючи всяку любов — половим гоном. Їм треба довести, що від худоби людина не відрізняється нічим...

Фройдівій науці про неврозу требаби додати таку коректуру. В випадках коли гістерія витворюється в наслідок здушеного інстинкту, винне не оте здушення, а його слабкість. Бо у нас боряться з ненормальним розвитком інстинкту лише моральними впливами. В сім головна похибка нашого розслабленого покоління: воно не вірило в існування диких інстинктів, задовольнялося їх поверховим, моральним засудом. Фройд осуджує дикі інстинкти, але рівночасно відкидає їх тлумлення. Замість сього останнього пропонує він своє психоаналітичне средство: спершу всіма способами усвідомлює він пацієнтові його шкідливі інстинкти, а тоді морально осуджує їх або старається „сублімувати“. Яб запропонував иншу методу. Там, де таке тлумлення потрібне, треба його підперти не „морально“, але чинно. Внутрішньому опорові треба додати зовнішній, треба знаком гідности учителя зробити не тільки роспяття, але й — як колись — кий. Бо чомуб такий пацієнт, якому усвідомили, що його ненормально розвинений інстинкт є щось природне, — чому має він його тлумити, а не дати йому вільної стежки? Чи удасться його дійсно „сублімувати“?

Наслідки прийняття теорії Фройда? Для одиниці — почуття пониження, і заплямлення, для суспільства — невилічима підозрілість щодо дітей, загроза родині. Спроба переконати, вмовити в когось — проти його заперечень — що ним провадить якесь темне почуття, часто може привести до того, що те почуття дійсно опанує пацієнта навіть тоді, коли

психоаналітик помиляється. Ціла метода Фройда основана на метафізиці, якою дуже легко захитати, бо досі не маємо доказів, що всі наші інстинкти є еротичного походження. А ще менше дасться довести, що пояснити несвідоме значить його вилічити.

З теорії Фройда ясно говорить дух минулого, передвоєнного століття. Суть його науки заключається в твердженні: нормальні люди в суті річі хорі. До сього висновку прийшов він, зачавши від противного: що хворі люди є в суті річі нормальні. І се не є гра слів, се цілий світогляд, — що ми всі є хорі. Се світогляд розслабленого, немужеського покоління, світогляд який справляє свої оргії тепер. Якраз в душі сього світогляду викладає нам Фройд, що ми не повинні осуджувати збочені інстинкти, бо кожда людина є в глибині душі збочена. В тім самім душі модерна „мораль“ жадає, щоб злочинця лічили, а не карали. Ще дальше йдуть консеквентні письменники: не убійник, а забитий, жертва — є винні! Не злодій, а хто його переслідує — гідний осуду! Останній висновок витягає очевидно Стефан Цвайг, який каже судії спуститися до вязниці, здійняти своїй „жертві“ ланцюги і наложити їх на себе самого... Але недалекий вже час, коли людскість отрясеться від сеї психози, коли знов зачне, без викидів совісти, судити злодіїв, признавати заслуги, поборювати збочення, унешкідливлювати хворих і карати лайдацтва!

В теорії Фройда відблискує занепад науки взагалі, яка розмінялася на тисячі спеціальностей і затратила сенс синтези, з його теорії визирає для нас демократичний інстинкт ХІХ віку, характеристичний для учених немужеського покоління. Наука знову повинна стати аристократичною! Вона не повинна надзвичайне шукати в звичайнім, загальне в простацькім (das Allgemeine im Gemeinen), вона не повинна заслинювати замість розуміти все високе (begeistern замість begreifen). Демократична доба в науці повинна скінчитися заки скінчиться сама ся доба!

Іван Гончаренко

Моторизація війська

Всяка війна відрізняється від попередньої не так військовими методами, як змінами що відбулися в межичасі в економічно-суспільному життю даної країни. Франко-пруська війна 1870-71 велася під знаком парової машини та залізниці, коли паротяг надав суходольним операціям більшого розвою, бо можна було скорше скупчити людські маси в потрібнім місці. Остання, світова війна велася під знаком мотора, що служив для перекидання військ, для перевозки боевого матеріалу і для наступу в формі панцирника-танка.

Мотор цілком змінив обличчя війни на суходолі, в повітрі та на морі, він породив нову воєнну техніку та створив нову організацію війська, вводячи новий первень активності в воєнні операції. Військова техніка завдячує моторові танки, літак, підводний човен, які викликали нові оборонні знаряди, що разом породили моторизований транспорт війська та матеріалу. Авіація бомбардування та погоні, танки, моторизована артилерія та піхота завдяки своїй рухливості, швидкості та моменту несподіванки перевернули до гори ногами старі поняття війни.

Якщо хтось захоче обвинувачувати військовиків за сей натиск на технічний бік воєнної ділянки, то слід відповісти, що й сучасне суспільне життя всіх передових європейських народів позначається розвитком автомобільної та літакової тяги. Париж вже скасував всі трамвайні лінії, заступаючи їх автобусами. В Західній Європі люди пересуваються більше автомитами, ніж залізницею: не так ще давно кількість авт міста Нансі рівнялась кількості авт всього — ССРСР.

Зрозуміло, що збільшення кількості авт, літаків, мотоциклів в країні, та розвій шосейної сітки не могли не вплинути й на перегляд застарілих понять національної оборони. Тим більше, що авто бігає швидше за коня, менше вередливе та в стані перевезти тягар втричі більший за кінський віз та в шість разів швидше за нього. Двоє авт трьох тонного вантажу займають такуж просторинь на шляху як один кінський віз на 1 тону. Авто менше підлягає впливу температури та вимагає меншого догляду за собою ніж кінь. Якщо залізниці дозволяють перевіз великої кількості людей до певних точок, авто дозволяє перевезти їх аж до боевої лінії.

Вживання автомобільної тяги на велику скалку, для перевозу вояків та матеріалу почало відігравати ролю вже на початку світової війни, коли Париж вислав в автах проти німців велику кількість військ. Верден був вратований безперервним ланцюгом тягарових авт, що перевозили війська та амуніцію з Бар ле Дюку. Підчас першого місяця Верденських операцій від 22 лютого до 22 березня 1916 р. було перевезено на автах 47.700 тон матеріалу та 273.000 вояків. Між 5 липня та 10 грудня 1916 р. на Сомі було перевезено на автах 371.000 тон матеріалу та 2.064 000 вояків. В період між 12 липня — 5 серпня 1918 р. для підготовки наступу на фронті Суасон-Шато-Тері перевезено автами 62 дивізії.

Якщо візьмемо під увагу сучасний розвій мотора, зрозуміємо чому він відіграв таку ролю в війську. Автомобільний мотор за останні десять літ збільшив свою потугу на 70 % завдяки збільшенню кількості оборотів, яка зросла на 30 %, а особливо завдяки збільшенню степеня стиску (taux de compression), що потягає зменшення споживання палива. Мотор буває двох родів: — бензиновий або виховий (з карбінатором), що перепалює бензину, бензолъ

і алкоголь, та мотор внутрішнього палення або мотор Дізеля, що перепалює оливу або газойль.

Потуга мотору залежить від степеня стиску, який посідає певну межу в вибуховому моторі завдяки детонації бензини, а в моторі внутрішнього палення завдяки механічному опорі органів руху. Не так давно ступень стиску в вибуховому моторі сягав 5, сьогодні — 7, завдяки поліпшенню плинного палива, поліпшенню форми камери палення. Ступень стиску в моторі Дізеля сягає 12-30. Сей мотор споживає 180 гр. палива на 1 коня в годину, в той час як бензиновий мотор споживає 250 гр. на 1 коня в годину. Спеціальні винаходи, дозволили збільшити потугу мотора. Весь сей комплекс автомобільної техніки вплинув на зміну методів організації і виробу в рамках національно-державних, як рівнож на поліпшення та поширення автомобільної тяги в війську. Бо виграти війну се значить спочатку налагодити весь нафтовий та автомобільний промисл на рідному терені, унезалежитися від заграниці.

Збільшення моторової потуги відбилось позитивно на розвою автомобілів: від нині вони здатні пересуватися не тільки по шляху, а й по полю. А для сього треба було винайти спосіб пересування авта не лишень по твердому терену, а й по болотяному та винайти такий матеріал, який перемігби всі терени перешкод. Дві розвязки відповіли сим вимогам: віз на гусені та віз з декількома незалежними колами, урухомленими мотором.

Обидва сі роди возів ходять по всякому терену, хоч вози на гусені посуваються в ярах, яких спад сягає 45°, краще за вози з незалежними колесами. Завдяки ним боева частина набуває більшої свободи рухів та можливости маневру в таких місцях де раніш вимагались неймовірні людські зусилля. Вистане згадати, що італійці в великій мірі завдячують свій успіх в Етіопії автам, що швидко перевозили гармати.

Величезну ролю підчас ітально-етіопської війни відіграв і мотоцикль, що служив транспортним засобом для звязкових. Поступ здійснений в його конструкції дозволяє зорганізувати навіть цілі частини мотоциклістів. Мотоцикль з привязком дозволяє легко перевезти дві особи, їх зброю та амуніцію. Подвійні частини можуть осягти 55-60 кіл. на год., відаючи сим велику послугу там, де швидкість є першою умовою успіху.

Мотор дозволив збудувати підчас світової війни панцирний віз, заосмотрений кулеметами та гарматами (танк), який поміг союзникам перервати німецький фронт. Справжняж моторизація війська почала розвиватися в західній Європі лишень в останній час. Танк пережив першу стадію свого розвою вже підчас світової війни, коли не було ще оборонної проти нього зброї. З винаходом та розвоєм протитанкової гармати, він вступив на другий щабель свого розвою.

Часто дехто нарікає, що машина, мотор вбили воєнний дух, але чи машини не є слугою людини? Чиж машина не повинна подвоювати дух людини? Мораль вояка буде притуплена, коли його пішлемо в бій з нездатною зброєю, бож ніхто не має права вимагати самопожертви там, де вона згори безцільна.

Завдяки моторизованому війську, маневр знов почав вертати в стратегії та тактиці до своїх старих прав. Він може бути настільки швидким, що лишить в тіні всі наполеонівські походи. Моторизація війська в руках зручного провідника відкриває незнані обрії успіху на боєвому полі. Але при умові що за сим військом стоїть добре налагоджена національна металургійна, механічна та нафтова промисловість.

Поступ мотора, машини, пандирника потягає за собою питання матеріялу та промислової мобілізації. Немислимо заздалегідь підготувати запаси воєнного матеріялу на довший час, бо техніка поступає таким швидким кроком, що треба повсякчас робити перегляд вже набутого. Врешті склади будуть швидко вичерпані, коли їх не поповнювати новими виробами краєвої промисловости. Еспанська горожанська війна свідчить, яку велику роль підчас боїв відіграє фабричний фронт. Тільки добре зорганізована „рурська“ баскійська промисловість дала змогу ген. Франкові належно заосмотрити свою армію в стрільна, гармати, кулемети та танки. Розвиток воєнної промисловости вимагав там чимало часу, бо справою не легкою є перетворити якийсь варстат у фабрику стрільна або зорганізувати нову автомобільну фабрику.

Той хто готовиться до війни, мусить гаразд зважити весь промисловий потенціал країни. Віднині на війну не виходять лишень з гарматами, танками та автами, що вже посідаємо, тільки й з всією національною промисловістю, за якою стоїть дух народу та його воля перемоги.

Н. Геркен-Русова

Ідея героїчного театру

„Ars militans“ — войовниче мистецтво з гаслом „Ars arma pro patria“, я висуваю в ділянці спектакольярної штуки у формі героїчного театру. Се — театр патріотичного, політичного, історичного і духового змісту й стилю, як антитеза театру народнього комосу чи мьєлодрами етнографічного й побутового стилю; як протилежність театру „міщанської драми“, присвяченого питанням буденного життя з його „проблемами“, „емоціями“, з усією його гамою „душевних переживань“ і „психічних настроїв“.

Сі проблеми „життєвого“, побутового і „соціально-сексуального“ характеру, як і проблеми психічного емоці-

онального жанру і настроєвих переживань, — складаються на зміст т. зв. „людяного мистецтва” (*art humain*); мистецтва, що його протегує й завзято переводить в життя „світова демократія” більш або менш вдало маскуючи перед загалом свої ганебні тенденції: поступово розкладає всі національно-моральні й культурні гідності духа на славу якоїсь інтернаціональної спільноти, „загально людського добра” чи душевного „всесвітнянського єднання”.

Ся „мистецька праця” людяного мистецтва, що після війни аж досі переводить свої тенденції на сценах і, особливо, на екранах країн, де панує „велика світова демократія” з її ідеями і моралю, — найяскравіше виявляє себе у французьким і американським театрі і кіні. З одного боку є се т. зв. „діловий фільм” (для гешефту), що не має нічого спільного зі справжнім мистецтвом, будучи лише продукцією, фабрикатом для масового вжитку. Незмінні теми сих фільмів, се вславлення не „героїки” (жадоби перемоги ідеї, безкорисної слави, чести, чи духового служення ідеалу), а пригоди (вияви жадоби перемоги власної користи, чинів на честь особистих пристрастей). Сі якости (матеріалістичних інтересів) завжди лежать в суті авантурництва, у протилежність иншим якостям — хляхетности й ідейности, які є основою всякого героїчного вчинку. Постійне звеличання в американським кіноматографі (за рідкими виїмками) „генгстерства”, авантурництва, „детективок”, героїв інтернаціонального шпигунства разом з чутими, сентиментальними сценами, — характеристичне для американських фільмів. Провідна ідея, що керує їх акцією, є інтерес продукції, під покришкою „глибоко-людяного, вселюдського мистецтва”, яким задурюють невибагливого глядача, впливаючи на його найпримітивніші емоції.

До сеї „безморальної” тематики додається ще инша: — „жанр” солодкової сентиментальности, людської „душевности” з усією гамою звичайних людських емоцій в безглузких переважно історійках (так званих „акціях моральних сценаріїв”), де місце „духової моралі” заступають підозрілі „психологічні сентенції”.

Се ті форми, в яких і в театрі, і в кіні виявляє свої тенденції так зване „людяне мистецтво”, *art humain*, яке в сей спосіб перемінюється в *ars vulgaris*, в мистецтво юрби, — плебса. Бо відома річ, що плебс всіх країн однаково воле від активної героїки — пасивну „гуманність”, в яких формах вона себе не виявлялаб. На сю тему є цікава думка Стендаля: описуючи один з мілянських театрів своєї доби (тоді був се театр героїчно-клясичного стилю), і його різнородну масу глядачів, він зазначає, що в ньому не було лише плебсу, а пояснює се тим, що „плебс не лю-

„бить героїчного видовища, бо — не має нічого спільного з ним по духу”.

Се „людяне” і разом „людське” мистецтво, мистецтво „для душі”, а не „для духа” можна оглядати на переважаючій кількості екранів нашої доби. Таким же по суті є воно й на сценах нашого часу і найяскравіше (за невеликими винятками) презентує себе театром сучасної Франції, який вперто і тенденційно гльорифікує різні форми морального й психічного збочення у стилі дуже близьким до московського мистецького жанру з тим його розпустним стилем, що недавно там панував, заражуючи своєю „модою” й Захід.

Резумуючи сказане, я окреслюю се інтернаціональне, „людяне” мистецтво (*l'art humain*), як мистецтво упадочне, декадентське, аморальне, апатріотичне, анаціональне і розкладове; як мистецтво, тематикою якого завше є або життя буденщина, або авантура, основана на матеріяльнім інтересі, а не на події, що має в основі високу ідею; як мистецтво, моралю якого не є культ слави, чести, правди, лише сентенції в душі матеріялістичної користі, все одно чи при сім перемагає „зло” чи „добро”.

Тенденціями сього „всесвітанського” мистецтва є завше, більш або менш замаскована гльорифікація руйнівних чинників, як то: апотеоза зрадництва політичного чи адультерного, нищення національного чи релігійного почуття, пропаганда шантажу й підступу. Стремління того мистецтва — се нищити духове життя і його світ, підносячи над ним інтерес матеріялістичного життєвого характеру, незмінний тріумф „інтересу” над ідеалом, матеріялізму над духовістю. Не перемога ідеї, чи саможертва для ідеї, лише „happy end” (щасливий кінець), здобутий часто не дуже то моральними засобами; перемога ідеї „власного вигідництва”.

З другого боку, упадочні епохи завше висувують гасло „мистецтво. — для мистецтва” (*l'art pour l'art*), себто мистецтва безідейного, без внутрішнього змісту, — мистецтва „настроевої естетики” — не духового змісту й ідейности. Сей рід мистецтва висував головно естетичну емоцію переживання, себто знов таки діяв на душу, викликаючи приємні чи неприємні зворушення, але не збуджуючи думки, не даючи образу і змісту якогось високого ідеалу. Се мистецтво не проводило ніякої тенденції, ні позитивної, ні негативної, тікаючи, ховаючись від дійсного життя в світ естетичних шукань і настроїв. В нашу епоху, повну буревійних поривів, а особливо для нас, перед якими лежить висока мета, — гасло „мистецтво для мистецтва”, є цілком несвоечасне, а з огляду на те, що се мистецтво звертається до психіки і до емоцій, а не до духа, є воно й шкідливе.

Як протипагу сим мистецтвам — „людяному” (шкідливої тенденції), як і „мистецтву для мистецтва” (атенденційному), які активно чи пасивно нищать вищі цінності: ідеї, моралі, психіки й духа, нищать духові ідеологічні стремління, заступаючи їх ефектами психічних, а иноді й фізіологічних зворушень, заміняючи отже прояви духа — душевними переживаннями, — як протипагу їм я висуваю в мистецтві взагалі, а в ділянці спектаколярного мистецтва зокрема — мистецтво надлюдське (*l'art surhumain*), героїчне мистецтво як одну з форм войовничого мистецтва взагалі.

Роблючи з героїчного мистецтва антитезу „людяного” і „мистецтва для мистецтва” як психологічних, а не ідеологічних по суті, постараюся зясувати, в чім властиво полягає героїчне мистецтво.

Воно належить до царини духа, до вищих сфер, до генія нашої нації, до області „богів і героїв”, й до відповідних їм „надлюдських” подій, думок, чинів, творчости, слів, образів і постатей.

З прадавніх часів існував (як існує й досі) поділ на „людське” і „героїчне”, як і поділ на „люд” і „героїв”. Завше існували: люди-загал з їх звичайним укладом життя, маленькими переживаннями, обмеженими думками з одного боку, і — герої-генії з другого боку. Завше „герої” відрізнялися від „людей” і психічно і духово; звідси й загальна традиція в мистецтві — ідеалізувати героїв в їх зовнішнім фізичнім вигляді. Завше герої мали свій уклад життя, свої ідеї, ідеали, свої стремління, свою психіку, ментальність, свої діла й слова, свої чесноти, мудрість і творчість.

Отже й героїчне мистецтво, мистецтво героїв і героїки, очевидно, має виявляти сю героїчність, як і давати натхнення до героїзму і до його чинних проявів. Тому героїчне мистецтво, в царині спектаколярної акції повинно бути носієм, виявом і джерелом творчости героїчного духа, себто творчости, в основі якої лежатимуть високі ідеї, ідеали, чесноти й мораль духа. Сі духові цінності треба переводити в образах і візіях мистецтва високого стилю, форми й змісту, в лініях вищої тенденції традиції і спіритуалізму.

Тематикою сього мистецтва буде духовість, культ Бога, вітчини, героїзму, слави, чести і мудрости. Його чеснотами має бути добро, шляхетність, духовий аристократизм і розум. Його тенденцією — культ віри, патріотизму, державности. Його традицією — вславлення Бога, святих і героїв, високих вчинків і подій, явлення не „буденного життя”, а „героїчного подвигу”, перемоги „шпади і духа”.

Се мистецтво має відрізнятися високою духовою внутрішньою потенцією, мудрістю й глибокою сутевістю, як і досконалістю форми. Героїчне мистецтво має бути мистецтвом духа нації в протилежність „людяному” і „людському”, що є лише виявом людських емоцій, а в ліпшій випадку — душі народа.

Слід відразу зазначити, що не йде тут про поборювання т. зв. народнього мистецтва в його фольклорних формах, яке виявляє великий скарб душі нашого народу й якого цінність я розглядаю в іншій місці. Мова йде лише про те, що героїчне мистецтво, виявляючи дух нації, завше займатиме перший плян в державнотворчій праці, відсуваючи „людяне”, душевне, психологічне мистецтво — на другий плян. Так завше було з нашими двома формами мистецтва, так певно й буде.

Серед заповітів античного світу, з джерела культури якого бере початки й наша культура (зв'язана з середземноморською, як мистецькою, так і державноімперською культурою) — лишився постулат-ідея, що „діоністичне мистецьке служення, в формі звеличування Марса, Мінерви й Аполлона”, є найвищою формою „служення Мельпомені”; та що се „служення” є „значно вища дія”, ніж „славлення Венери, Вакха й Ероса вакхічною мовою й дією комедії”.

Античний світ одріжняє у мистецтві взагалі два типи, дві форми, два аспекти бога Аполлона, що є одночасно і богом сонця, і богом мистецтва, патроном муз і мистців. Два аспекти, дві постаті Аполлона символізують дві різні, протилежні собі, мистецькі концепції, які стоять у стислій залежності від епох, які вони інспірують і відбивають. Епохам державного занепаду здебільше питоме мистецтво, яке символізує Аполлон Кіфаред (Солодкоспівний Аполлон) — постать, оповита в довгі й м'які, майже жіночі шати, з головою увітчаню вінцем з рож і лаврів, з мрійливим виразом обличчя, з довгими пальцями тонких рук, що ніжно торкають струни кіфари, або солодкоспівної ліри. Ся постать Аполлона Кіфаред найліпше символізує ніжно-сумне, мрійливе і настроєве мистецтво, то естетичне мистецтво, що впливає на наші душевні переживання, але не ділає на наш дух, не в силі його збудити, піднести й натхнути великими ідеями й вчинками.

Сій постаті, головню в часи героїчних епох, протиставляється инша постать того самого бога — Аполлон Мілітанс, войовник. Ся остання постать Аполлона виявляється в образі прекрасного юнака, в суворім і простім вигляді якого відчувається краса, сила, стриманий внутрішній динамізм і гордий порив вперед, до боротьби і перемоги. Ся постать здебільшого представляє Аполлона з лу-

ком в руці і сагайдаком з стрілами при боці, з кучерями завитими у природний шолом, з гнівним і грізним виразом обличчя або з усмішкою переможця.

Сі дві постаті — Апольона Кіфареда і Апольона Войовника, прекрасно символізують два роди мистецтва: лірично емоціональне та ідеологічно героїчне. З того видно, що вже в античному світі панувала думка, що формам героїчного мистецтва належить вище і славніше місце, ніж мистецтву комедійному звичайних людських пристрастей. Як свідчить більшість істориків античного театру, трагічно-героїчне мистецтво почалося з Діоністичних ритуальних свят і містеріяльних некрополістичних дійств; і лише з часом розгорнулося у форми славлення богів і героїв, чеснотам і святости яких складалися панегірики й пеани. Сі „дійства” й були тими основоположними початками, з яких зродилася форма трагедії, героїчного видовища. Ся форма мистецтва („трагедія”) завше була в більшій пошані, ніж „комедія” або инша форма видовища народнього „комосу”, якої темою було представлення подій і постатей повсякчасного життя і його діл.

Як „видовище комосу родить сміх і веселість душі” — говорить одна з античних сентенцій, що колись прикрашала театр у Дельфах, „так героїчний театр родить героїчний дух і підіймає його до високих вчинків”. Тому в давні героїчно-трагічні доби свого існування, люди Середземноморського світу (останнім етапом якого на Сході є Чорне Море), серед спектаколярно-мистецьких акцій на честь Апольона, Мітри, Артеміди, Діоніса чи Орфея, відводили перше місце музі клясичної трагедії Мельпомени і лише друге — музі комедії, Талії.

У нас ті антично-еллінські, а пізніше візантійсько-християнські середземноморські традиції морально-мистецькі відбилися у своєрідній формі, питомій нашому мистецтву войовничої клясики. Вони відбилися вславленням „Мельпомени музи мечем бряцаючої”, „грізної світлої Ніке-Побіді наподобленої”, мистецтва „нового Гелікону” українських „муз-бельон, що надихають героїзмом і віртутами (чеснотами) високими” глядачів і творців сього мистецтва, що „штукою високої трагедії”, чи то „героїчної вірши дух отрочат і зацних мужів до високих вчинків духовних і державних направляло”.

Такі і їм подібні свідоцтва традиційно повторюються в наших історичних і літературних матеріалах і памятках. Се й доводить, що на Україні в доби державного існування мистецтву героїчного змісту і трагічного стилю належало загально-визнане перше місце; натомість друге місце — мистецтву комедійному, пізніше побутовому, ме-

льодраматичному, мистецтву чистого естетизму душевних емоцій.

Бо починаючи з давних епох державности, мистецькі „штуки світської і грішної Талії”, як і попередні скомо-рошні комедійні забави й дійства з народнього комосу, звалися „ігрищами бісовськими”; вони діяли на народ і князівство так, що „мудрі мужі і отці церкви” (напр. Теодосій Печерський) уважали потрібним боротися з ними „як со злом діявольським”. В тойже час, та й пізніше, подібніж „мудрі мужі” (як напр. Пенкальський в своїй „Острожській війні”) незмінно виявляли себе прихильниками „благородних мистецтв” і „штуки Божої і Янгольської”; — прихильниками „грізного і могутнього Апольона”, „лаврами вінчаючого” „цнотливих отрочат” „у товаристві муз, вчених і шляхетних богинь”. З тих останніх автор (Пенкальський) радить найбільше вславляти „Мельпомену, матірь позорових штук красних і високої трагедії, вправну в писанню героїчної вірши і Каліопу (вправну) у передачі високих і поважних річей”.

Таке традиційно українське, глибоко національне ставлення, підносить високе мистецтво героїки, національних чеснот і войовничого духа над мистецтвом звичайного комосу чулої людської душі. Таке ставлення є конечно і державотворче явище, як є ним і сам факт рівнобіжного існування сих двох форм мистецтва, необхідного для розцвіту всебічного повного існування нації.

Треба лише дбати про постійну гармонійну рівновагу тих двох образів мистецтва, як і про їх взаємовідносини, не допускаючи ні їх сполучення*), ні взаїмного нищення. Тому тепер, в добу змагу за національний ідеал, наше спектаколярне мистецтво героїчного змісту й форми, му-сить утвердитись, як мистецтво першого пляну, як мистецтво національного духа; але не нищити, лише підпорядковувати собі мистецтво другого пляну, мистецтво народнього комосу, побутової етнографії, хуторянського стилю і народньої екзотики. Мистецтва „душевних емоцій”, сю нашу (позитивну) форму „людяного” мистецтва, слід протегувати, але одночасно безжалісно переслідувати ті форми „вселюдського” мистецтва (і то не лише у їх спектаколярній формі), які несуть тенденції інтернаціональної псевдоморалі, псевдодумки і псевдоестетики, що бувають ще у нас як наслідування чужоземних взірців („під Париж”), або як своя збочена творчість „власного гатунку”.

*) Так часто буває у нас, напр. на Шевченкових святах: героїчний репертуар, героїчна вистава, а між ними — ліричні, або фольклорні романси, чи вірші.

Тим, хто зрозуміє справедливість сих тверджень, хто відчує асонанс моїх ідей до своїх власних думок, я пропоную скерувати свої зусилля і творчість у спектаколярній діяльній мистецтв у напрямку нижче сформулованих засад, поставити свій творчий чин під символ Аполлона Войовника, бога і мистецтва, з луком і стрілами, що символізує на протязі історії бога світла і сонця. Сеж той Аполлон, Феб, Фебес, якого (за здогадом деяких істориків) під назвою Велеса (бога отар) шанували і як бога співців, отже мистців наші предки праукраїнської доби. Руїни храму цього „Грізного Аполлона” збереглися й досі на острові Тендері в гирлах Дніпра, в нашій понтійській Дельосі. Для тих, кому є близька клясична традиція Києва, сієї „степової Александрії” (Е. Маланюк), або „руських Атен”, буде зрозумілим символ Аполлона-Войовника, як патрона нашої войовничої Мельпомени. Буде зрозумілим і як образ ідеї, у формі певної ініціяції. Суть сеї ідеї полягає в таких тезах героїчного театру:

1) Героїчний театр повинен бути храмом мистецького служення найвищій національній ідеї, театром боротьби за неї, школою духа й героїзму на честь нації.

2) Героїчний театр повинен давати репертуар героїчного змісту і високих ідей.

3) Героїчний театр має на меті збуджувати у глядачів вищі духові й душевні переживання, щоб надовго лишити в них спогади-стимули до високих патріотичних вчинків.

4) Героїчний театр має завданням давати видовище не лише героїчного змісту, але і образу. Себто повинен давати візію державної слави (не руїни!), великих подій і перемог (не поразок!), сильних і видатних індивідуальностей, що відіграли почесну роль своїми чинами й чеснотами (не авантюристів!).

5) Героїчний театр має вихвалювати і вшановувати наші національні чесноти: служення таким ідеалам, як „честь і слава”, „віра і вітчизна”, „права і вольности”, і пр. Отже вславляти ці високі чесноти національного духа (а не ганьбити їх), як ідеали, за які лили свою кров герої і клали своє життя*).

6) Героїчний театр має користатися національними святами, як нагодою афірмувати, виявити в образах і словах славу „прадідів великих” і нинішні аспірації.

*) На жаль у нас часто влаштовують свята чи роковини поразок, а не побід, виводять на сцені негативних „героїв”-зрадників; не гльорифікують героїв, лише оплакують жертви, не піднімають духа, а наводять сум, вкриваючи сцену могилами й трупами. Не слід плутати панахиду по героях-жертвах з гльорифікацією героїв-переможців.

7) Героїчний театр повинен бути тою формою войовничого мистецтва (*Arts militans*), що повинна включити в себе всю гаму різних родів мистецтва героїчного стилю, а по змозі й всі його ділянки: героїчну поезію, літературу, малярство, будівництво, різьбарство, музику, спів, танець і кінову штуку.

Окрім сих ідеологічних тез, подаю провідні вказівки технічного характеру*):

I. Героїчний театр має опрацьовувати свої імпресії не лише досконало в ідеологічному відношенні, але в рівній мірі і щодо технічних осягів. Оскільки зміст ділає на розум і волю, зовнішнє оформлення впливає на уяву і почуття. Тому необхідно „образ ідеї” подати в артистично доскональній формі.

II. Героїчний театр повинен опрацьовувати всі засоби, за допомогою яких має досягнути видовище високого героїчного напняття й стилю. Він повинен переводити видовище у відповідних завданню героїчних лініях і тонах, себто переводити режисерську, інсценізаційну, декоративну, костюмово-реквізитну, музично-вокальну, статичну і динамічну частину акції у досконалім сценічному оформленні.

В сих основних тезах і полягає ідея героїчного театру. Лише театр такої ідеології може бути театром справжньої сучасності, її актуальною формою і потрібною чинністю. Лише такий театр, як чинник духового провідництва і національно-творчого змагу буде в стані надати нашому мистецтву його відповідне значіння і зміст, повернути йому відвічну його цінність і потугу. Лише такий театр буде виконувати свою роллю духової „піднятої до гори зброї”, „цитаделі духа” і „терену боротьби” (*campo Martio Musis*) тою твердоїнею лицарського духа”, без якої немає ані героїчного мистецтва, ані державної героїки, ані нації, яка „не може повстати без участі лицарської продукуючої верстви”, та її духової чи мистецької творчості. До сфери ідейного діяння героїчного театру має в першу чергу належати, такби мовити, „штандардизація”, як героїчної спектаколярної творчості і її продукції, так і її вияву і впливу; себто до нього має належати та ініціативна акція, за допомогою якої технічно можна перевести у пляні духовому уніфікацію ідей, а разом з тим і збірних пере-

*) Сі тези як і попередні вже були подані в моїй вступній статі в брошурі „Свято Державности — за героїчний театр” — Прага 1936, разом із списком свят (Свята Духа — день Шевченка, Свята Імперії — за Українське Море, Свята перемоги — здобуття Київa і ин.), в яких мали ці тези ілюструватися моїми драматизаціями й декоративними проектами.

живань, емоцій і думок глядачів. Коли під впливом однородних ідейно-мистецьких форм, образів і слів, маси глядачів одночасно переживатимуть ті самі думки в образах і звуках, — тоді тим самим досягнеться в духовім пляні ідейна єдність сприймання певної формули. Ся формула спричиниться у пляні фізичнім до здійснення того, що є головним змістом нашої ідеї, наших прагнень. Важне не саме „хотіння”, але й його організація, чисельне помноження сеї потенції. Така ідейна штандардизація, що лежить в основі впливу героїчного театру, є одною з основних і найголовніших чинностей мистецької акції в сенсі національного будівництва.

Ожте ідеєю героїчного театру є:

Протиставити наше ідеологічне, героїчне мистецтво — тенденційному інтернаціональному мистецтву „загальнолюдських ідеалів і переживань”. Протиставити його рідним тенденціям чи мистецьким формам етнографічної побутовщини, психологічно-настроевої і соціально-сексуальної тематики так званого „мистецтва інтелігенції”. Протиставити його декадентським формам безтенденційного „мистецтва для мистецтва” і ворожому нам гаслу офіційного „пролетарського мистецтва” Москви.

Ідея героїчного мистецтва полягає в тім, щоб зробити з українського спектаколярного мистецтва духову зброю за вітчину (*Ars arma pro Patria*); створити з театру школу героїзму, звеличуючи славне минуле, його героїв; надати театрові характер поля змагу за наші ідеали і чинника пропаганди сих ідеалів словом і образом. Ідея героїчного театру є особливо важлива тепер, у бурхливім русі сучасних подій. Необхідно відтепер мобілізувати „духову зброю”, укріплювати й будувати „цитаделю духа”, створивши терени духової боротьби, зосередивши всі духові сили...

Треба твердо знати і вірити, що *Ars arma pro Patria* — се та форма духового „озброєння”, від якої ніхто не зможе „відзброїти”; се та невідемна зброя духа, якої нас не сміють позбавити ніякі обставини; ніхто, крім нас самих, коли не схочемо її відродити.

Тому вже тепер вважаю необхідним подати, як ідеї героїчного мистецтва (у формі „*Ars militans*”), так і способи їх переведення у ділянці спектаколярної образотворчої акції, а також вказати мету сього ідейного і мистецького пориву.

Завдання сих статей — подати нову у нас „провідну ідею” в царині духової реальної праці на терені спектаколярних і тісно з ними звязаних плястичних мистецтв. Встановити дороговказ, піднести ініціативу, висловити генеральну ідею рівняючися на яку ті, які відчують спільність.

своїх думок з моїми ідеями, змоглиб скерувати свою працю і творчість в сім напрямку.

Сим самим ці статі не претендують бути спробою дослідів по історії театру (се — тема наукової праці), ані бути спробою характеристики героїчного мистецтва взагалі (се — тема філософського трактату). Ці статі мають бути лише формою декларації нової мистецької концепції. Тому й звертаюся я з ними лише до тих мистецьких індивідуальностей і одиниць, які психікою і вдачею, можуть і хочуть творити і провадити, а

„Не плакати ридати і журитись
(Знов на нових руїнах Трої), —
Бо в небесах зачав огонь іскритись
І грізний Феб скликає нас до бою.

У не смертельній славі колесниці
Бог воевничий піднімає зброю
Довкола музи, мов грізні вірлиці
І лук дзвенить натягнений стрілою”.

Ся „стріла” є образ того пориву ідейного мистецтва, що ним „мозок нації” (до якого, як „робітники духа”, належать і мистці у першу чергу) захоплює „людей... мечів і продукції”, і „їх на діла підймає і ділами їхніми ідеології реалізує та буде держави”.

Д. Д.

Пушкінська ділема

Політична гра сил в сучасній Європі нагадує партію шахів — партію вправних гравців. Лише у партачів — відразу вже вибита половина фігур. Вправні гравці приготують далекосяглі удари рядом, повязаних в логічний ланцюг, посунень, заняттям важних стратегічних становищ; ефективний стан сил противників перед рішучим зударом майже ненарушений: заледви тут, чи там впаде один „хлопець”, чи другорядна фігура: якийсь празький „бігунець”, чи альбанський „кінь”, решта — стоїть на своїх позиціях і розбудовує їх.

В європейській грі найбільш неясну позицію займає ССРСР. Як Франція й Англія, вона — не певна своїх сил — за мир, але як Німеччина — вона не переболіла повоєнних втрат і проти *status quo*. Невідомо, чи Росія рушиться, а коли рушиться — невідомо кудю. Тим часом позиція сього чинника особливо важна для України.

Яку роллю зможе відіграти советська Росія в можливій європейській конфлікті? І як той конфлікт на ній віді-
беться?

В тій „білій війні”, яка впала на наш континент, позиція Росії дуже нагадує позицію Італії в кінці 1914, коли, союзничка одної групи держав і противничка другої, — вона рішила наразі не встрявати в спір, чекаючи догідної хвилини і „в'яснення ситуації”. На таке в'яснення чекає й ССРСР. І тут мусимо мати на оці такі можливості: перша — Росія лишається неутральною в європейській конфлікті; друга — вона виступає по боці „осі” (мало ймовірний випадок); третя — вона активно виступає по боці нової Антанти.

Очевидно, найбільш правдоподібно, що Совети лишаються неутральні. За сим промовляє і те, що середноєвропейські і середземноморські непорозуміння держав „осі” з західними демократіями безпосередно не зачіпають інтересів ССРСР; і те, що военний потенціал Росії є нижче критики; і те, що війна напевно привела до упадку большевицького режіму. За неутральністю промовляє і стара ціль советської міжнародньої політики, на руїнах розсвареної, вичерпаної, скривавленої й розбитої Європи розбудувати нову добу гегемонії Росії в Європі. Говорив жеж в травні м. р. на сесії III-го Інтернаціоналу Сталін: „треба загнати капіталістичні держави в военний конфлікт одних проти других, бо наука Маркса-Енгельса-Леніна вчить нас, що всяка дійсно загальна війна повинна автоматично скінчитися революцією”... І Ворошілов на травневій параді сього року в Москві заявив: „червона армія не дасть себе втягнути у війну, розпалену дурисвітами капіталістичного інтернаціоналу”. Що ся неутральність булаб особливша неутральність, така, яка всіми силами старатиметься до заогнення й розширення военного конфлікту між іншими, — про се свідчить ціла політика Москви в справі Абісинії й Еспанії, але всеж се булаб неутральність в тім сенсі, що сама Росія збройної участі в конфлікті не взялаб. Може — як догадується *Gringoire* (11 V) „Сталін виграє тепер вісь Рим-Берлін проти осі Париж-Льондон, в надії відвернути Гітлера від України”. В кождім разі така можливість булаб найгірше, що можна булоб собі уявити. В той час, коли взаємно шматувалиби себе німці й французи, італійці й англійці — Росія стоялаб з рушницею до ноги, чекаючи, як гіена, догідної хвилини, щоби зголоситися по жир...

Найгіршою булаб така можливість незалежно від того, яка з воюючих сторін перемоглаб. Перемоглаб нова Антанта — вонаб не мала ні причини, ні сили ставляти проблему поділу російської імперії. Бо — щоб там не говорили — Німеччина є наразі єдина європейська велика держава, яка

про такий поділ отверто заговорила, як про свій програм, і яка є досить сильна, в догідній хвилині піднятися здійснити його. Ані Франція, ані Англія такого програму ще не видвинули, а відкинута протиросійська пропозиція Герінга, зроблена — коли вірити ревелаяціям — одній державі, — підтверджують нашу думку, що крім Німеччини ні одна держава Європи не має плянів, ворожих Росії, як імперії. Колиб вона була розбита у війні, — єдиний активний протиросійський чинник надовго зникби з політичного овиду Європи.

Справа ледви чи зміниласяб, коли Німеччина вийшлаби переможною з конфлікту. Правда, в *Mein Kampf*¹⁾ і написано, що хоч цілю німецької зовнішньої політики є „східна політика в сенсі здобуття землі (Scholle) для нашого німецького народу” коштом Росії; що з огляду на те, що „смертельний ворог нашого народу Франція, нас безжалісно дусить, висисаючи нашу силу”, Німеччина повинна „знищити французьку гегемонію в Європі”¹⁾, і аж тоді здійснити свою політику на теренах СССР, — але не буде пересадою сказати: що колиб порахувавшись з своїми західними ворогами, третій „райх” захотів ударити на Росію, він не мавби на те вже сили ні змоги... Яскравий приклад подібної ситуації маємо в інтервенції побідної Антанти в 1918 в Росії, здезорованій, пожираній громадянською й межинаціональною війною. З тих спроб — ні на Чорнім, ні на Білім морі, ні з боку Тихого океану, нічого не вийшло, так само як не вийшло нічого зі спроб переможної Антанти інтервенювати проти Туреччини Кемаліпаші... Не инакше булоб і тепер; плян, по обрахунку з Заходом, здійснити цілі своєї східної політики в СССР, — Німеччині ледви чи вдавсяб, навіть по перемозі над Англією й Францією... Здійснити ті цілі моглоб їй удатися лише в разі двобою з СССР, при неутральности західних демократій. Се булаб велика шанса Німеччини.

Коли — другий випадок — Росія виступилаб активно по боці „осі” — очевидно перед самим кінцем війни, коли виясниться, хто переможе — то поразка „осі” означалаби не тільки военний розгром СССР, але можливо й катастрофу большевицького режиму. Тоді може дехто з союзників (Англія) засвоить собі гітлерівську програму щодо московської імперії. Навпаки, в разі перемоги союзної з „вісію” Росії — напевноб союза Німеччина не думала про поділ російської імперії, лише мусілаби скріпити її позицію в мирних договорах, що в ніякім інтересі українським не лежить і не може лежати.

¹⁾ *Mein Kampf* II т. 14 розд.

Лишається останній випадок, Росія — по стороні нової Антанти бере активну участь у конфлікті — імовірно зновуж таки перед самим „шапкобранням”. Думаю, що в сім випадку, незалежно від вислідів війни, Росія з усіх воюючих сторін — перша заламаласяб. Такий випадок був би дуже корисний для України, для якої надія лише на таке чи інше заломання існуючого режиму в СРСР — на розвал імперії. Але в разі витревалости Росії до кінця, ледви чи союзна Антанта сей розвал активно фаворизувалаб. Бо коли Далядіє в своїй промові в парламенті 11 травня заявив, що дипломатична акція союзників не має іншої цілі, як „запевнити свободу й незалежність всіх народів”, то се очевидна бляга, як такоюж блягою були й славновісні точки Вільсона в 1917 р. Бо говорючи про „свободу і незалежність всіх народів”, Далядіє напевно не думав про відновлення Київської держави. Яку „програму” принеслиби тоді на Україну переможна Антанта, легко собі уявити на підставі не дуже давнього досвіду, коли висланці Франції в Одесі трактували Україну як Аннам; коли д-р Сітон Вотсон заявляв, що „Константинопіль в руках Росії був би найпевнішою безпекою миру між Британською імперією й словянським світом”; коли Вільсон прилучав до Чехії народи, які нічого з нею спільного не мали й до неї не просилися; коли словянофільські льорди знад Темзи заявилися по боці комунізму і розпливалися в подиві до білостоцького жида Літвінова-Валаха; коли насильство Росії над Україною менше морально обурювало, ніж тепер захоплення Альбанії Італією; коли „демократія і свобода були тісно звязані з існуванням єдиної і неділимої Росії”²⁾... Ні, переможна (з Росією) Антанта, з її Іденами, майорами Етлі і іншими „демократами” вищезгаданого сорту, з її жидами, масонами й соціялістами, — принеслиби лише закріплення імперського *status quo* на теренах СРСР: розвязка, яка може захопити наших соціялістів, москвофілів і „жидовствующих” драгоманівців, але яка завдалаби великий удар незалежницьким стремлінням України.

А поразка Антанти, перемога Німеччини й Італії? Чи такий вислід конфлікту не позволивби Німеччині висунути й активно перевести свій плян розбиття імперії Сталіна? Очевидно, хоч політика „лебенсрауму” — як ми бачили на прикладі Чехії — не конче значить війну і, як свідчать деякі інші посунення німецької політики, не конечно значить поділ території, яку є замір включати в свій „житевий простір”.

²⁾ „How Wars Are Made“ by Lancelot Lawton *Contemporary Russia* Winter 1938 London.

Правда, ми ще не читали, що фірер запросив Сталіна до Берхтесгадену, або пропонував ССРСР приступити до антикомінтернівського пакту. Але чи є виключена напр. така подорож вел. кн. Владіміра, колиб його покликали на все-російський трон по Сталіні? Або — чи пановання Сталіна таке міцне? Ідейних комуністів в Росії мабуть вже нема, правляче чиновництво — се банда кар'єристів, яка користиметься всякому цареві — соціалістичному чи буржуазному. Богато новому цареві не доведеться змінити — старі большевики вимордовані, замість їх портретів вже наказують вішати портрети Суворова, Александра Невського фельдмаршала Кутузова, а з „Івана Сусаніна” так само легко буде зробити назад „Жізнъ за царя”, як зробили з „Жізні за царя” — „Івана Сусаніна”. Землю поділиться між селянами, на жидів знайдеться нових Крушеванів, на Василя Блаженного втягнуть дзвони, ГПУ — відзискає стару назву Охранки, компартію перемінітьс в „Союз русского народа”, а капітани й полковники в червоній армії вже є... Чи з такою „новою” Росією конче треба буде аж воювати? Чи не можна буде мирно провадити розмови про „житевий простір”?

Національ-соціалістична пропаганда, що воює з большевизмом, старанно підкреслює, що її ворогом є „червоний імперіялізм”, „ю до большевизм” і пр.³⁾ Чи не стріне менше спротиву імперіялізм білий і старий царський большевизм без червоности й без жидів? В *Mein Kampf*⁴⁾ читаємо, що „теперішня, позбавлена своєї германської верхівки Росія, незалежно від внутрішніх намірів своїх нових господарів, не є ніяким союзником для визвольної боротьби німецької нації”⁴⁾. Чи се твердження буде таким самим безоглядним, коли напр., замість жидівської, Росія захоче — як за перших Гольштайн-Готторгів або за Катерини II — знову взяти собі „германську верхівку”?

Певно, смішні є всякі оповідання про гітлерівсько-сталінський союз. Правда, що навіть французька преса, що приносить сі чутки, уважає їх лише за „німецьку пропаганду”, для зашаховання західних держав. Але — ось напр. новий заснований у Відні журнал *Süd-Ost-Echo* доводить конечність посилення економічних відносин німецько-російських, підкреслюючи, що ідеологічні ріжниці ніколи не впливали шкідливо на торгівлю між Німеччиною й Росією та що „посилення економічних відносин з Росією, чудово згоджуються з генеральною лінією тор-

³⁾ Karl Baumböck — *Die Friedenspolitik des Dritten Reiches*.

⁴⁾ *Mein Kampf* II т. 14 розд.

говельної німецької політики, яка спрямована на Схід і Полудневий Схід". А 11 квітня писав *Völkischer Beobachter*: „З російської революції, як з революції нац.-соціалістичної або фашистівської мігби вийти молодий національний рух, колиб Леніна і Сталіна не захлиснула жидівська хвиля. Але може колись такий рух так и повстане?“. Певно, трохи відважно уважати провідників большевизму за можливих фашистів, яким не дозволили стати на добру стежку лише недобрі ізраеліти. Але що з комунізму і в Росії зродиться фашизм, (як се сталося деінде), — не є виключене. А тоді не є виключене нове, солідніше Рапальо... Коли все те, чого прагне здобути Німеччина під оглядом економічним на теренах СССР, можна буде досягнути не розбиваючи цілості імперії, без другого Берестя; коли, особливо при зміні режиму в Москві, за ціну напр. зроблення з Росії під оглядом політичним такогж „блисучого секунданта“ третього „райху“, яким була для другого — Австро-Угорщина, — то чи тоді до такого компромісу не дійде?

Щодо другої сторони, то навіть не даючи віри фантастичним ревелаяціям був. большевика Кривицького, ані не звертаючи уваги на те, що Сталін сказав чи про що промовчав, всеж таки не треба перецінювати амбітності Сталіна, а тим менше вел. князя Владіміра. Про подібну ситуацію пише один старий большевик:

„дуже скоро пішли в Києві чутки, що розпочався наступ німецької та австрійської армії. Мене знову послали на мирну конференцію до тогож таки Берестя. Пізно вночі одержано телеграму від Леніна негайно відрядити делегацію до Берестя. ЦК ухвалив підписати мир з німцями й пропонувати урядові Радянської України (фіктивний „уряд“ України, зложений наспіх з полахачів Москви) від себе запропонувати німцям мирні умови такі самі для них вигідні, як пропонувала Центральна Рада, аби тільки німецьке військо не повело наступу на нашу територію. Умови Центр. Ради ми в загальних рисах знали. Формально вони були не такі вже важкі. Найважливіший для німців пункт було їх зобов'язання допомогти урядові української Народної Республіки вигнати большевиків, бо се давало німцям змогу фактично перевести окупацію країни. Наша пропозиція німцям мала зводитися ось до чого: — Вам потрібний хліб. Ми вам його дамо, вам же на користь—не треба буде витрачати сили, завойовуючи Україну... І лліч (Ленін) ухвалив нашу постанову підписати ті умовини, що їх пропонувала Центральна Рада і взагалі

порадив не дуже торгуватися з німцями... Україну шкода було втратити"⁵⁾.

Отже, проти економічних умовин, запропонованих Центральною Радою Німеччині і її союзникам на переговорах в Берестю за допомогу проти большевицького окупанта, — проти них лише в своїх летючках ревіли большевики як про „продажу України німцям”, — саміж готові були дати німцям всякі жадані ними економічні догоди, щоби лиш затримати під своєю окупацією Україну: — „Україну шкода було втратити”... „Вам потрібний хліб? Ми вам його дамо, вам же на користь, не треба буде втрачати сили завойовуючи Україну”...

Так говорив колись Ленін до представників другого „райху”, так може сказати Сталін (а тим більше білий цар) до представників 3-го „райху”. До хліба можна було додати манганову руду, вугіль і нафту.

В 1918 сі пропозиції німці відкинули. Чи вони відкинуть в році 1940 якимсь? Особливо, коли напр. з ними виступлять... російські національ-соціалісти. Як було треба, казав Ленін Чічерінові вбрати фрак, як їхав на італійську рівієру, а Сталін — щоб гнила демократична Європа „не догадалась”, — запровадив — як було треба — „демократичну конституцію” - вірменський анекдот. В разі потреби можуть большевицькі Паніни зробити палацовий переворот, усунути чудесного грузина і, лишаючи старі лаштунки, намалювати нові декорації. Колиб до угоди дійшло, програма розбиття Росії дісталаб в лоб. Може її замінилаби найвище програма „федерації”, яку в кінці 1918 року проголосив гетьман; якої замір ще в травні приписував Німеччині начальник австро-угор. генштабу ген. Арц; якої ідею поділяв німецький генеральний консул в Одесі в липні 1918 Онесзайт, або австро-угроський командант тогож міста ген. фон Бельц.

Не кажу що так буде; як буде — ніхто не знає. Знаю лише одно: що покищо єдина велика держава, яка се зробити може, проголосила програму розбиття російської імперії; що ся програма має найбільше виглядів на успіх коли третій „райх” не вплутається у війну в Європі; що в разі вибуху такої війни й невітральности Росії, — або хочби і з участю Росії, програма розбиття російської імперії ма-

⁵⁾ В. Затонський — 3 спогадів про українську революцію (*Літопис Революції* журнал Іспарту ЦККП(Б)У ч. 5—6 Харків ДВУ 1929 року.

тиме найбільше виглядів здійснення, коли — ще перед закінченням війни, Росія, як в 1917 — заломиться; що коли се останнє — проти сподіванок — не станеться, то вигляди активної співучасті Німеччини в розбиванні Росії — змаліють, і то навіть тоді, коли вона вийде переможно з сеї війни, як через її велике ослаблення, так і через можливість мирного, без поділу Росії, осягнення на її обшарах цілей, переслідуваних політикою „лебенсрауму“. При всіх тих комбінаціях — річ ясна — сама Росія буде чинником, що всіма силами намагатиметься зберігти імперію.

Сі гороскопи робив я лише щодо посторонних сил, які впливатимуть, в такий чи інший спосіб, на уложення відносин в Росії і на Україні. Очевидно, ділання тих сил сильно змодифікує український чинник, залежно від того, як сильно і в яким напрямку він ділатиме. Коли він покажеться чинником сильним — то осягне свою програму незалежності і без всякої сторонньої допомоги, наприклад при захитанню большевицького режиму. Коли покажеться чинником меншевартним — ніяке „добре наставлення“ посторонних сил ні їх ворожість до московської імперії — справи незалежності наперед не посуне.

Сей чинник — коли він покажеться досить сильний і над ним не дасться перейти до порядку дня, — многи будуть кокетувати. Коли се будуть сили нової Антанти, або „нової“ Росії, зацікавлені в утриманні „єдиної й неподільної“, чи Німеччини, коли вона буде хитатися між самостійницькою й федеративною програмою, — то всі вони напевно старатимуться привести до компромісу з „малоросами“, ослабити український чинник. Засобом буде програма „федерації“. Се буде гра за дуже високу ставку. Сю гру Україні доведеться грати вже в найближчій часі, бо незалежно від ріжних міжнародніх зударів, криза большевицького режиму так чи інак же не Московщину до великих стрясень.

А федералістичні сирени вже співають. Досить заглянути в російську емігрантську пресу. В париських *Последніх Новостях*, в *Возрожденій*, вже появилвся ряд статей П. Мілюкова, Н. Вакара, А. Колішера і ин. на сю тему. П. Мілюков доводить — зрештою без труду — що федералістичні симпатії були поширені й серед самого українства. Він радо згадує, як то розвій російської державности мав „благодетельные результати“ для самоїж України, про що каже „компетентний свідок Драгоманов“.

Радо згадує як Безбородько, Балугянський, Лодій і Гоголь разом з москалями творили „російську амальгаму”; як Драгоманов намагався питання про федерацію „утримати в рамках російської амальгами”; як він твердив, що „для політичного сепаратизму (України) не було, нема і ніколи не може бути ніякого ґрунту;” що і мова, і віра, і спільні економічні інтереси еднають, мовляв, обидва народи; що „царизм теж є і українські історичні святощі” — як писав той самий Драгоманов; згадує як „представники обох інтелігенцій разом „працювали” в масонських льожах (працюють і тепер! — Д. Д.) ... Новіков і його друг Гамалія, Сперанський і Лодій” (ось з якого джерела плине наша соціалістично-федералістична програма!). Згадує Мілюков, як масонами були декабристи, пізніше на федералістичну плятформу стали кирило-методіївці, а Костомаров називав сепаратизм „сумасбродством” (божевіллям).

Переходячи до нових часів, згадує Мілюков про пропозиції російсько-українських уgovових переговорів, з якими до нього в вересні 1921 р. зверталися В. Панейко і А. Марґолін, „що уважали себе федералістами”; згадує про українських соціалістичних федералістів в звязку з російсько-українською диспутою в Празі в тімже році, про М. Шаповала, який голосив — „я поділяю федеративний ідеал Драгоманова”; згадує про роки безпосередно перед революцією в Києві, коли по нарадах з українськими демократами він рішив виступити в їх обороні, і в обороні автономістичного українського руху, в Думі; „протиставляючи обвинуваченню (демократичного українства) в сепаратизмі — обвинувачення, яке проти тоїж (демократичної) групи висував Д. Донцов, закидаючи їй „безмежну адорацію російської культури” та „віру в російського інтелігента” і пр. А Вакар згадує про групу сміновіховців в Парижі (А. Севрюк, І. Борщак, В. Панейко), які видавали в Парижі комуністичну часопись Сугуфа (союза сов. укр. горожан). Все се настроює росіян з *Посл. Новостей* оптимістично щодо української проблеми. Все се — думають вони — дає їм право звертатися до нас з своїм старим *quos ego!* — перестерігаючи проти „скрайніх кличів”, захвалюючи нову „федерацію”...

Але, слова про федерацію очевидно лише слова, за якими криється звичайна програма асиміляції — спершу очевидно політичної, а потім культурної. Себто — програма большевиків, з якими російські ліберали сходяться як в українськiм питанні, так і не в однім иншiм. Мілюков виправдує цілковито большевиків за їх розправу з українськими націоналістами, а навіть з опозиціоністами; він вважає, що посилаючи їх під стінку, „совєтське прави-

тельство діяло в інтересах законної охорони загального державного (московського) устрою". Крім того, „не можна не признати, що... большевики привернули єдність Росії зі стану повного розвалу й хаосу... Сталін навчився говорити „ні пяді землі" з такою ж певністю, як перший ліпший прем'єр культурної країни і замість про „народи" (імперії), заговорив про „народ". Певно, се ще не настроює (російських лібералів — Д. Д.) до співробітництва. Але „як ви хідна точка, майбутніх реформ, се нам — пише Мілюков — ближче й симпатичніше, ніж Росія, розшматована після нещасливої війни", бо „випадку поділу Росії... ми ніяк не можемо прийняти".

П. Мілюков радить отже українцям, замість гратися з вогнем, і мріяти про розгром імперії, порозумітися з російським лібералізмом, з тою — вже мабуть четвертою — Росією; „порозумітися з нею щодо спільної тактики супроти теперішньої влади в ССРСР, зновуж одначе при умові, що річ ітима про боротьбу з сею владою, а не про боротьбу з Росією".

Говорячи про федерацію, Мілюков в тайні голубить ідею отой „общерусской" амальгами, ідею одного російського народу (не народів), ідею перетоплення в російським казані новітніх Гоголів, Лодіїв і Безбородьків в носіїв одной російської державности й одной „общерусской" культури. Чомуб, мовляв, справді українцям і знову не зажити під опікунчими крилами двохголового орла? Чиж зле їм було? Чи не доступилися великих почесей Кочубеї, Галагани і інші перекінчики й зрадники свого народу в Москві ці Петербузі? Чи простий козак Розум не став чоловіком цесаревої Єлизавети? Чи не позволяла Росія ріжним Енкам не тільки бути „приставами" й „столоначальниками", але й класти свої буйні голови в полі „не за Україну, а за її ката"?

Точки над І ставляє другий автор *Посл. Новостей* А. Коліщєр. Він годиться ласкаво на те, щоб „слабші народи" мали „свою окрему національну свідомість", але мусять брати „участь в розвитку общерусской державности і культури" і таким шляхом „дійти до правдивой „общерусской" національної свідомости, яку Мілюков уважає ідеалом". Бо все одно — „після всіх катастроф, сепаратизм в більшій частині імперії показався таким самим нежитевим, був так само розбитий, як і старий реакційний націоналізм. Переміг фіктивний „інтернаціоналізм", який на наших очах уже вернувся до „любоби вітчизни" і до признання цінности російської національно-історичної традиції й національної гордості". А — „український самостійницький рух — оповідає другий автор Лев Любімов з *Возрожденія*, не має глибокого коріння", тим ру-

хом кермує півінтелігенція, а „всежтаки ліпшої долі вартий південь Росії — і не півінтелігентщині незмінно кермувати й майбутнім духовим і національним розвоєм сих російських провінцій, які пишалися давніше і славною і високою культурою”⁶⁾).

Перед нами відбуваються цікаві процеси: загострюється внутрішня криза советського режиму, в повітрі висить загроза європейського конфлікту, який може фатально відбитися на тім режимі і на цілій імперії, що зрештою готова завалитися — наше глибоке переконання — і без війни; і який може — на десятки літ — визначити долю України; оформлюється ідейне вирівнання советської й емігрантської імперської ідеології в відношенні до нас. І в такий момент Сталін там, — може похвалитися своїми Тичинами і Чубарами, а Мілюков тут — з тріумфом вказувати на Драгоманова, Григорієва, на драгоманівців і просто гістериків, які вівають на честь „федерації”, словянського порозуміння, вішаючи пси на єдину силу, яка може завдати удар престижові й силі Москви, — і радити скінчити з безглуздими забаганками сепаратизму, піти шляхом новітніх Безбородьків і Любченків...

Чи дійсно такі перспективи стеліються перед Україною? Чи дійсно сі московські залицяння можуть змінити нашу програму і цілі? Пушкін, поет імперії в її розцвіті, свідок воєн з Наполеоном, драстично уняв проблему відношення імперії до кожного з словянських народів, нею підбитих і не підбитих:

славянськіє-ль ручі сальютя в русскам море,
ано-ль ізсякнет — вот вапрос!

Дійсно — се питання! Очевидно, відкидаючи „словянофільство” під проводом Москви, я зовсім не заявляюся (слідом за частиною згістеризованої преси) за якимсь иншим „словянофільством”. Я як найдалше від такої думки! Але коли інші словяни вже розв'язали для себе пушкінську ділему (в XVIII—XIX вв. грізну для них), — Україна сю ділему щойно розв'язує. Перед нами все ще стоїть те „або—або”. Тому всі теревені згаданих московських сирен є лише теревені, бо справа для нас стоїть так — або український „струмок” вилетється остаточно в російське море, або воно — висхне.. Всякіж „федерації” — се тре-

⁶⁾ Статі П. Мілюкова, А. Колішера і Н. Вакара: „Українське питання в еміграції”, „Українське питання і СССР”, „Російська амальгама”, „Тактика і дійсність”, „Федерація”, „Українці й Німеччина”, „П. Н. Мілюков і національне питання” в *Погл. Новаєтля* за лютий, березень і квітень б. р.; також статі Іг. Опошні в *Возрожденія* ч. 4175 і ин.

тій „вихід”, а в ділемі Пушківа — третього виходу немає. Л. Любімов пише: „вся справа в тім, чи вмерла російська імперська великодержавна ідея. Ми знаємо, що вона не вмерла”... Так, „вся справа в сім”. Лише — що значить чи імперська ідея „вмерла” чи ні? — Як солодка мрія в головах москалів червоних і білих, як їх спомин минулої величі, як їх задушевне бажання — ся ідея не вмерла. Але — як незломний, міцний чинник історії європейського Сходу — вона вмирає на наших очах. Вона конає, як конала в XVIII віці оттоманська імперська думка наприклад... І ніяким російським „молодотуркам” тої ідеї не воскресити. Помиляється Мілюков, коли думає, що з останніх катастроф поконаним вийшов лише старий московський централізм. Поконана вийшла сама ідея співжиття України (і інших неросійських народів ССРСР) з метрополією; поконаною, збанкрутованою вийшла імперська ідея Росії. І не звабити нас привидами воскреслих трупів, ні вічно повторюваною байкою для дітей: перша, царська Росія була для вас недобра? То прийде друга, демократична!... І вона була недобра? Ну, то прийде інша, добра, соціялістична!... І ся не дописала? Ну, то аж тепер дочекаєтеся правдивої, четвертої Росії, яка утішить ваші болі і обійме найменшого брата...

Має рацію *Возрожденіє*, що Україна, яку воно зве „югом Росії” — „пишалася колись славою й високою культурою”, але тоді — коли Москва трималася від неї здалека, коли вона творила незалежний політично організм. Сього історичного факту нам ніхто ніякими софізмами з голови не вибе, як і факту повного занепаду російського державно-імперського організаційного генія.

Можуть названі часописі на еміграції або советські там, пишатися і парадувати своїми Кочубеями — „федералістами”, що завше готові до балачок з п'ятою чи десятою Росією, проповідуючи в *Возрожденіі*, що „угода й порозуміння Росії й України є можливе і бажане”, бо лише в сильній Росії щаслива буде Україна, — не сі епігони відшумілої епохи репрезентують сучасне українство. Новітнє українство знає, що ніякі магіки й фокусники не винайдуть чудесного ліку, який усунувби з природи боротьбу за буття; бо сила Росії та її імперіялістичні забаганки не дадуться заворожити, або змусити себе намовою до добровільної адикації з сих інстинктів (вічна „теорія” В. Винниченка й соціялістів). Бо ту силу або зломить й унешкідливить якась рівна їй сила ззовні, або вона сама „изсякнет”, атрофується в середині. Гальванізувати імперію всякими „федераціями”, — є абсурд, на який Україна не піде, з якоїб сторони — російської, антантської чи німецької — нам сього абсурду й не дораджувати. Я думаю,

що процес цього висихання, цього „ізсякнення” вже розпочався й іде велитенськими кроками наперед. Щоби він довершився — для цього не треба, щоби етнографічна Росія зникла з мапи Європи, встане, щоби вона обернулася в новий європейський Китай... Приспішити сей неминучий процес — почесне завдання України.

Тільки щоби се сталося, — *praeterea censeo* — иншу провідну верству мусить видати з себе Україна, не Кочубеїв і Любченків чи тих „федералістів” драгоманівців, про яких з похвалою і з таємними сподіванками згадують *Последнія Новости* чи *Возрождение*, Україна мусить мати верству, якої не досяглиб ні ворожі похвали, ні легковаження („півінтелігентщина”), ані легковаження європейської — навіть не ворожої до України — преси, що хоч і хвалить „талановитий і відважний народ український”, але яка „богатьох з тих, які пробують провадити ним” уважає за політично дуже недосвідчених”⁷⁾. Потрібна провідна верства, якаб розуміла в цілій розтягlosti пушкінську ділему; якаб думала не про ті чи инші способи „слиянія” українського „струмка” з російським „морем”, лише — про висушення того „моря”; якаб без маскування, без крутійства, ясно і недвозначно поставила кольосальну мету, яку має сповнити на Сході Європи Наддніпрянщина: зруйнувати потворну імперію царів в усіх її формах і раз на все, остаточно й безповоротно, відірвати від неї Україну, як *de iure* і *de facto* незалежну державу.

Се можуть зробити не комедіянти, не кар’єристи від політики, не політичні хамелеони, не Кочубеї й Іскри ХХ століття, лише люди цілком иншої породи. Про італійців перед війною писав Гітлер: всім, хто знав італійців, було ясно, що з передвоєнного австро-італійського союзу нічого не вийде, бо „Італія скорше зробиласяб вульканом, заки якийсь уряд поваживсяб віддати під прикази фанатично зненавидженої держави Габсбургів хочби одного однісінького італійця на поле бою” за Австрію, бо в кожній італійці жила така „пристрасна погорда, така бездонна ненависть” до тої держави, яка „впродовж століть стільки нагрішила проти італійської свободи і незалежності”⁸⁾.

Сі протигабсбурські настрої виростали і цвіли в душі кожного італійця, їхжеж свідомо виросувала в ній — провідна верства Італії, в якій не було кретинів, що уважали визволення зпід Габсбургів — „сумасбродством”; що твердили, що пановання Габсбургів мало й для Італії „благодетельние резульвати”; що для італійського сепаратизму від Австрії — „не було, нема і не може бути ніякого ґрунту”; що картали за „шовінізм” тих, які накликали вихову-

⁷⁾ *East Europe* Vol. 3 по 1, 1939 Editorial.

⁸⁾ *Mein Kampf* т. 4 розд.

вати дух народу в почуття ворожості до імперії, що називали патріотами слуг Габсбургів...

Народи Європи вступили в період горячкової конкуренції за побільшення до максимуму свого воєнного потенціалу — на полі промисловім, дипломатичнім і моральнім. Для українців, під ССРСР, відкриті лиш два останні поля для праці. Але не Кочубеям сю працю виконати. Вони мусять зникнути з політичної арени, як тяжкий сон, як змора, як прокляття нашої історії. Катастрофи останніх років засудили на смерть і трабантів російської імперської думки (разом з самою сею думкою), і трабантів недолугого драгоманівства, не дорослого до того, щоби поставити і старатися розрубати пушкінську ділему в цілій її розтягlosti. І перші і другі є настільки наївні, що уважають себе ще за живих, не за політичних трупів. Нагла потреба переконати їх — що се лише омана...

В історії України наближається може неповторний момент, який задецидує про її долю на дуже довгий час. В сім моменті провід, що стане на чолі Наддніпряниці, повинен знайти в собі відвагу на безкомпромісову ідею. Тіж москалі (і не москалі), які числять на упадок сили національно-державної думки на Україні в ССРСР — можуть перечислитися... Одна з високопоставлених чужинецьких постатей в Києві в 1918 р., писала в меморандумі: „озлоблення мас, на мою думку, не треба боятися, бо по тяжких стрясеннях, більша частина людности прагне спокою і нормальних умовин життя і готова підчинитися енергійній управі"... Се писалось перед вибухом революції проти гетьмана, перед вибухом революції проти большевиків, Денікіна і Врангля, яка тревала кілька літ... Бо — не треба забувати — що як писала та сама високопоставлена особистість — „Україна — се край неймовірної фантастики"... Про що пп. Мілюкови, Вакари і інші, здається, почали забувати...

Ілько Бут

Про короля Квека, Курієрок і про нас

Коли ви читаєте популярну серед українців часопись *IK Codzienny* і подібні до нього газети, — часто знайдете там слово „український”, але завше в дужках.

Коли якийсь наш щоденник напише, що українців по сей бік Збруча і Горині є стільки й стільки мільонів, *IKC* — відразу відповідь: „неправда, бо статистика виказує, що так званих „українців” є лише стільки, а величезна більшість — се русини й тутешні”. Коли наша часопись напише, що є нас в такому або такому місті стільки тисяч,

ІКС зараз спростовує: „неправда, бо останні вибори показали...” і так далі, як в попереднім випадку.

Або ще ліпше — почне просто вичисляти лемків, бойків, гуцулів, поліщуків, так що так званих „українців” й на лік не лишиться.

Деякі наші газети таке поступовання виводить з рівноваги, і вони широко розводяться на тему: „неправдою є, натомість правдою є” і намагаються переконати *ІКС*.

Я думаю, що се не тільки марна праця, але — й не потрібна. Своїх читачів — переконувати не треба. *ІКС* — переконати не можна. А головно — й зовсім безпотрібно. Що то кому заваджає, що він собі все українське бере в дужки?

Беру на себе сміливість висловити думку, що „дужкування” всього українського в *ІКС*-им — поперше, нам не зашкодить, а подруге — зовсім не доводить того, що *ІКС* „українців” уважає за плід фантазії. Навпаки! Бо й справді, жолоб *ІКС* доніс, що — *caveant consules!* — є в Галичині — сто, двіста чи триста „українських” періодиків. Або, що розагітовані „українські молодці” нахабно співали „Ой ішов я вулицею” або „Гоп, кумо, не журись”. Або, що в Задерихвостах відбувся „український” фестин, де провокаційно садили гопака, чи вистава „Наталки Полтавки”, на яку „українці” стягли сотки збаламученого народу. Або, що на велике огірчення тутешніх, „український” священник, в якійсь „українській” церкві наказав хором співати „Боже Єдиний”. Або, що на фільмовій виставі, присвяченій пропаганді „українських” кооператив, не можна було протовпитися. Або, що там і там відбувся концерт „українського” скрипака чи піяністки. Чи, скажیم, що разом з канадійським прем'єром Мекензі Кінгом виразили королеві Джорджові V-му льюяльні почуття його „українські” піддані в Америці і т. д., — то насувається питання, когоч властиво, пишучи се з дужками, — осмішилиби та часопись — „українців” чи себе?

Українці так само лишуться тим, чим є, як лишиться королем Джордж V, хочби й його *ІКС* захотів взяти в дужки. Так само Віктор Емануїл, а не Гайле Селязіє лишиться цісарем Етіопії, хочби не знати хто брав сей його титул в знаки наведення. Думаю, що Гайле Селязіє волівби — хоч не визнаним, хоч убраним в дужки, але сидіти в Адіс-Абебі, аніж — тинятися світами, хочби його, як правдивого самодержавного царя визнав сам радикал-соціяліст Ольгерд Бочковський. Так само і в нашім випадку. Далеко краще, коли тутешні визнають себе українцями, хочби їх і не визнавав за таких *ІКС*, аніж навпаки — щоби їх визнавав (не брав в дужки) за таких лише *ІКС*...

Бере в знаки наведення? Хай собі бере! Поки тутешні

ходитимуть на песи Котляревського, слухатимуть музики Лисенка, записуватимуться до українських кооператив, співатимуть „Боже Єдиний”, читатимуть часописі на „мові Шевченка”, і на світ дивитимуться очима власними, а не очима ІКС-го, ані образа останнього, ані його гнівні дужки, ні йому нічого не допоможуть, ні „тутешним” — не пошкодять.

Се варта собі усвідомити і не дуже гризтися упертістю ІКС-го.

Коли беруть якесь слово в знаки наведення? Поперше — наводячи чужі слова (чого українські журналісти, на жаль, не все тримаються), подруге — на означення чогось (або когось), що не так заховується, як нам би того хотілося або як ми привикли бачити, присвоюючи собі невластиву, на нашу думку, назву. Нас цікавить тут лише другий випадок.

Коли читаємо в часописі: „такого зимна, як сього травня, наше місто давно не знало. Наша сьогорічна „весна”... і т. д. Календарну весну беруть тут в дужки, бо вона невластиво, непривично, неприлично заховується, не так, як нам хотілося б або як ми привикли.

Коли часописі розписуються про коронацію короля Квека, вони слово „король” беруть в дужки, бо бл. п. циганський суверен присвоює собі невластивий, на їх думку, титул. Але і в одному, і в другому випадку, і в випадках їм подібних — чується іронія; диспропорція між тим, що є, і тим, що, на нашу думку, повинно бути — викликає сміх... Не така психологія ІКС-го, коли він уживає свої знаки наведення! В його дужках — гнів і обурення. В перших випадках — глум з чогось, що удає те, чого в дійсності нема. В другим — гнів на щось, що є, а чого хтось не бажає визнати за істнующе. В першій випадку — насміх з того, хто робить комічні спроби перескочити з царства тіней в царство життя, в другим — злість на те, що не дається зіпхнути з дійсності в царство привидів. Хоч в обох випадках вживаються „дужки”.

Коли демократична преса і досі називає італійського короля „цисарем” Етіопії в дужках, — се виражає лише злість, — як сміє реально істнувати щось, що та преса хоче закательогізувалаб до відділу примар. В дужковій заїлості ІКС-го є не насміх, не кпини з малого, лише — гнів і страх перед чимсь більшим, яке він хоче своїми дужками зігнати зі світу, унерухомити, заклести мов ту мару: „згинь, пропади, цур тобі пек!”...

Так, як колись сторонники Кромвелля — гукали до членів парламенту — „ви не є парламентом, ви — мара, що

має розвіятися!"... Так, як колись якобінці гукали до Людвіка XVI — то не король, не суверен, суверен — се народ, а „король” — просто собі Люї Капет, такий самий, як перший-ліпший Жан Дюран... Парлямент — в однім випадку, короля — в другім брали їх противники в дужки, в них задушити хотіли, здмухнути з дійсности в царство примар. І в обох випадках — не сміх, лиш злість, страх був в їх дужкованні.

Бо й дісно, инакше чогоб звертати увагу на фантазію називати себе українцями? Називавжеж російський цар себе — в „бальшом” титулі — наслідником норвезьким, а перський — себе „шахін-шахом”, царем царів, і чи в кого від того боліла голова? Ні, дужки *ІКС-го*, в які він вбирає нас, не ті, в які вбирають короля Квека... В упертій нехіті тої часописі до немилої йому назви і поняття, яке складається на її суть, — нема певности, що те, що він бере в „лапки” — є фантазія, привид. Так, як не мав тої певности Дон-Жуан щодо статуї командора, що стискала його руку. Дужки в данім випадку — се рід автосугестії: взяв в дужки, і вже нема прикrostи! Струсь уживає в таких випадках иншого способу автосугестії, але се явища подібні і дуже ними перейматися не слід.

Я тверджу навіть більше. Гірше булоб, колиб *ІКС* узнав за можливе ті „лапки” усунути. Бо він іноді так робить. Тоді, коли хтось з тутешніх зголоситься до нього, відважно назве себе навіть українцем без „лапок” (опускаючи зі скромности прізвище, але і то не все), і гучно-бучно заявить, що на світ задивляється так само, як вступна *ІКС-го*, на знаки на небі — як астрольогічна сторінка недільного *ІКС-го*, та що *ІКС* так трафно взагалі дивиться на річі, як і сам батько Тарас не дивився. От тоді *ІКС* ласкаво розкриє свої дужки і випустить з них такого „молойца” погасати на своїх шпальтах навіть без знаків наведення.

Колиб таких випадків було більше, тоді щойно справа сталаби гіршою. А так — хай кождий уживає дужок скільки схоче. Ні йому се не pomoже, ні нам не пошкодить. Переконуватиж його — на правду шкода часу.

М. Л.

З пресового фільму

В однім з березневих чисел, в статях „Федерація” в *Последніх Новостях* П. Мілюков з признанням згадує М. Драгоманова. „Драгоманів — читаємо там — на собі зазнав як трудно бути заразом інтернаціональним соціалістом й українським націоналістом”. В суперечках — тоді модних — між марксистами й сторонниками анархіста Бакуніна, Драгоманів стояв по боці анархістів. В своїй *Громаді* — він був федералістом, при чім „федералізм тут мав інтернаціоналістичне, переважно бакунінське забарвлення”. Пізніше, друкуючи

листования Бакуніна і викладаючи в передмові його життєпис, Драгоманов визнавав його „одним з найвизначніших росіян”. „Вплив ідей Бакуніна на Драгоманова стало відчувається, як в примітках до видання листів, так і в цілком недвозначних заявах співвчуття з „ан-анархізмом” Бакуніна, як з основою здорової федеральної теорії”. Драгоманов — „як соціаліст волів не так Костомарова, як ідеї (першого) Інтернаціоналу”. Бакунін, на його думку, був „дуже близький” до ідеї власне такої „широкої східно-європейської федерації”. „Програма, що її склав Драгоманов для Громади в 1880 р., найрадикальніша з усіх його програм — в точності наслідуює бакунінську будову”. У вимріяній Драгомановим анархістичній Україні — „позитивні науки й мистецтва повинні заступити „теперішні релігії”. Щодо тактики, то „в своїй автобіографії 1882 р. Драгоманов ясно заявляє: „будучи соціалістом по своєму ідеалу, я переконаний, що здійснення цього ідеалу можливе лише в певній поступовості... через що його осягнути легше з допомогою духової пропаганди, аніж кривавих повстань”. „В 1881 в *Чудоцьких Думках* і в *Листах на наддніпрянську Україну* — Драгоманов боронить до кінця свою федеративну ідею і різко критикує українських сепаратистів”. Певно, „в засаді не лиш кожда нація або племя, але й всяке село має право на окрему державність. Істнуєж республіка Сан-Маріно... Чомужби не тільки Україні, але і Миргородові й Сорочинцям не стати окремими державами... „Але се „порожня балаканина, яка не має під собою ніякого ґрунту”. Вертаючи на ґрунт „політичної земської автономії замість сепаратизму”, Драгоманов повторяє давню думку, що й се „ледви чи витанцюється в Росії без підтримки самих москалів”... „Стаючи на точку погляду общеруської „амальгами”, Драгоманов бере в оборону „общероса” Костомарова... „Драгоманов йде і далі, розвінчуючи українофільську історичну арматуру. Певно, „московське царство наробило нам не мало лиха”, але „се всеж виповняло й наші національні завдання”. Хоч старі українські письменники і виявляли „патріотизм” у відношенні до московських царів, але се зовсім не було „сервілізмом”. „Хто хочє скріпляти патріотизм історичними „святощами”, той повинен признати, що московський царат є й українська історична святощ, отже старі українські письменники, що писали вірші на честь царату, були вповні історичними патріотами... „Взагалі — завважає Мілюков — „федеративна ідея ліпше достроювалася не лише до його політичного реалізму, але й до його радикального й соціалістичного світогляду”.

З приводу сеї канонізації Драгоманова видатним представником російського лібералізму, завважимо: коли все се так є, як пише Мілюков, особливо про впливи російського анархіста Бакуніна на Драгоманова і пропаганду ним його ідей (як і ідеї Прудона і Чернішевського) — то коли перестануть вже наші драгоманівці твердити неправду, що Драгоманов не ширив у нас чужих, неукраїнських взірців і наук? Колиж те, що пише Мілюков, не відповідає дійсности, хай радикали й соціалісти запротестують проти „фальшовання думок Драгоманова”! Зрештою, вони знайдуть забуть інші виходи: 1) або промовчати всю справу, 2) або помінаючи суть спору — повідомлять своїх читачів, що *Вістник* разом з Мілюковим — нападає на Драгоманова, а тим шкодить нещці Україні та її трудящому народові.

Мертве Слово (ч. 1) наводить слова Драгоманова: „Тепер всі освічені народи користають з думок других (народів? — М. Л.) і про чужі і про свої справи. Так повинні робити й ми, українці, коли не хочемо бути дурнішими від других”... Теперішні драгоманівці думають, навпаки, що замикають очі на „чужі взірці” — се найліпший спосіб стати мудрим...

В одній часопісі читаємо: „українець Макс Бльох забив єз бестіяльський спосіб супруже Гувовичів”. Ви певно думаєте, що се сталося десь тут, або в СССР? Нічого подібного, се доносить одна па-

ризька часопись... З неї довідуємося, що „українець” Блюх — „український жид, недавній емігрант і ноторичний вломник”... Добре поняття набере французька публіка про українців!

Теза (травень) нарешті знайшла свого „спеца” від українських справ. Є ним п. А. Гертих. В статі „У джерел концепції Великої України” відкриває автор, що ця концепція — ідея масонерії... В самій статі знаходимо твердження, що „національні рухи в XIX в. і на початку XX були чимсь, що загально і так невідклично впливало з атмосфери доби, що лише випадок, або витривала закулісова контракція могла б перешкодити початкам таких рухів і серед українців”. Отже — раз масонерія ті рухи завинила, раз — ті рухи були конечні і без неї. Поза тим про масонерію в статі ні словечка. — Автор кінчить статю так: „на чім я буду твердження, що рух той (український) був монтований масонерією? Обширно се питання я обговорю може при иній нагоді”... Невибатливі читачі й редакція журналу, який містить статі, де свою головну тезу, яку взявся довести — автор обіцяє „може” колись десь розвинути... Безперечно, масонерія стояла і стоїть в звязку з демократично-соціалістичними кругами українськими, але смішно приписувати їй монтовання цілого націоналітного руху українського.

Статя в XII книзі нашого журналу за минулий рік, — „Чи Англія зірве з жидами?” — кінчилася так: „можна сподіватися з кожним днем повного звороту в дотеперішній політиці Англії в Палестині. Мабуть лондонський уряд почне переговори з арабами на основі угоди, яка, охороняючи ізраїльську імміграцію в розмірах, досягнутих нею досі, зречеться дальшого чисельного побільшення жидівства в тій країні і фактично поставить хрест над Бальфуровою ідеєю жидівської Палестини”. Се власне наступило тепер. Англія видає так звану „Білу Книгу” в палестинській справі і надає свій новий статут тій країні; уважає, що зобовязання Бальфура з 1917 зробити з Палестини жидівську „домівку” (home) по тім, як до неї переселилося майже пів мільона жидів — сповнена, та що час подумати про зобовязання, дані Англією арабам в 1915 в умові між сером Генрі Мак-Магоном і еміром Гусейном. Теперішній статут видається по нараді арабських шевів в Каїрі. Імміграція жидівська буде обмежена впродовж п'ятих літ до 75.000, хібаби — як завважає документ не без гумору — на підвищення сеї квоти згодилися араби... По сім періоді часу високість імміграції означатиме палестинський самоврядний уряд, в яким перевагу матимуть — відповідно до їх числа — араби... Жидівська преса виходить з себе, що Англія — після всіх засад демократії — постановила, що в Палестині — де більшість не жидівська, лиш арабська, араби й панувати мають. Се не подобається демократичним жидам, які стреміли до того, щоби арабську більшість зіпхнути до стану меншости. Жидівська преса грозить Англії, що по цілому світі зірветься буря протесту „скрізь, де розбиті жидівські шатра”, і твердить, що не сміє „мільон низько стаячих арабів” (ницца раса?) панувати над „півмільоновою масою жидівства, чинник, що під кожним оглядом веде провід” (теорія вищої раси, запозичена у національ-соціалістів?). Дальше ся преса на всякий випадок кокетує з Туреччиною, яка, мовляв, пішла одну дивізію, укоськає арабів і поможе жидівській меншости панувати над арабською більшістю... (*Хвіля* 17 і 20 V)... Реакція жидівської преси — цікавий документ безприкладної забриханости сучасної демократії.

Берлінська *Нація в полоді* відкрила похід проти нашого журналу. При чім ріжні аноніми, псевдоніми, незнані генії і просто був. большевицьки, а тепер свікопромовані „націоналісти” (як мода, то мода!), — повчають „хаотичний” *Вісник*, на чім полягає „правдивий

націоналізм". Пописується в сій газеті і п. Ю. Косач, співробітник *Нов. Шляхів* — позавчора, *Укр. Слова* паризького — вчора, а завтра — невідомо якої часописі й якого табору. Полеміка, що її веде часопись з затишно-певної емігрантської далечі, — має всі прикмети пролеміки брукової преси. Не дивуємося, що в ч. 4 п. О. Думин, вже здійняв своє ім'я яко видавця... Не дурно свого часу й В. Липинський від сеї „нації” відійшов.

Мертве Слово (ч. 3) пише, що „нова система” тоталітарних держав „зовсім не числиться з національною засадою у відношенні до слабших держав і недержавних націй” і наводить м. и. приклади Абіссинії й Чехії... Алеж се ніяка нова система! Амгари — пануючий наріц в Абіссинії — такою самою „системою” підбивали інші, не амгарські народи. Сього навіть і п. О. Бочковський, в своїй брошурці на честь Гайле Селязія, не подрафив загаїти... Таку саму „систему” приміняла і Чехія „у відношенні до недержавних націй”... Пошож се баламуцтво? Пише шан. журнал, що „на випадок побіди англо-американської системи світ бувби ближчий до національної засади”... Англо-американці вже перемогли, в 1918 р., і так вшанували „національні засади”, що активно хотіли (лише без успіху) знищити незалежність Туреччини — навіть в її етнічних границях, і викраїли Чехословацьку державу, також, як відомо, не на „національних засадах”. А крім того тепер заключають союз з СССР, забезпечуючи інтегральність її території — мабуть теж в ім'я „національних засад”?

Бідні драгоманівці все ще думають, що націям буде добре чи зле, не залежно від їх внутрішньої сили, лише — від того, яка „засада” заланує в світі (демократична, чи ні) і яка автоматично допоможе ласкаво всім нещасливим... Добра є українська пословиця про того, хто „думкою багаті”.

Самоосвітник (березень) оповідає про звенигородське повстання на Україні в 1918 році, за спогадами Ю. Тютюнника (не зазначаючи джерела):

В *Шляху Молоді* (ч. 8—9) стаття „Чорне Море” починається реченням: „великі народи ставали великими і дійсно незалежними тільки тоді, як підбивали собі море”. Се речення взято з чужої статі, але не сказано, що взяти його з статі „За землю і море” (Д. Донцова) в календарі *Червоної Калити* на 1929 рік. Стаття кінчиться: „І так, доказуючи, дійшли ми врешті до нашого заложення, що нема самостійності без моря, нема моря без самостійності”... Ні, се не ви панове дійшли, і не до вашого, а до чужого заложення, бо якраз тими словами кінчиться вже згадана стаття в календарі *Червоної Калити*... Ми вже раз звертали увагу шан. часописи на недопустимість такого мародерства пера. Звертаємо ще раз — не будемо-нарікати, коли *Шлях Молоді* нехтуватиме нашим журналом і його співробітниками, але коли бере їх думки, хай не видає за свої власні...

Бібліографія

Леонид Мосендз: *Відплата* оповід. вид. „Українська Бібліотека” Львів 1939 ст. 128.

Маємо перед собою вже другу збірку новель Мосендза. (Перша — *Ното Ієпіс* — *Людина покірна*). Як і в першій, так і в сій збірці виказує себе автор майстром новелі — штука, як відомо, не легка і не дуже поширена у нас. Демократична читаюча публіка очевидно воліє від Мосендза інших авторів. (Зрештою й не для сеї публіки він пише). Бо не знайти у автора „Відплати” ні тем, що цікавлять демократичного читача — про „страждання народу” або „спраждання” степових Вертерів; ані „легкості” стилю, за якою криється балакучість перекупки (в спідниці чи в штаних), ні тої згістеризованої „чулості”, чи пере-

чуленої гістерії, в яких розкошує демократія. Оповідання Мосендза — ляконічні викладом, суворі думками, сповнені тої опанованої, але бурхливої пристрасності, яка відрізняє напр. новелі П. Меріме. Тематика — героїчна, але без того вульгаризованія й тромтадрації, без яких не можуть, навіть в сім випадку, обійтися перекінчики з демократичного табору в літературі, замасковані під „лицарів” і „героїв”.

В головних новелях сеї збірки — „Птах високого лету” (друк. в III книзі „Вістника”), „I ha pagata”, „Ешан-Зілля”, — спинається автор на своїх улюблених типах, на „чатівливих хижачах”, на людях вищої раси, яких прогиставляє типові *homo lenis*'a, з „невільничими інстинктами”. Виризняє їх „туга за великим”, свідомість своєї вищости, суворя здисциплінованість і почуття обовязку — супроти себе, своєї касты і супроти інших. Се люди, які знають, що „хто має бути паном, повинен ще хотіти ним бути”; які люблять свої „бойові сини”, які „заохплені буттям”, які „не прагнуть ласки”, ані „не знають страху кары”; люди „ніби з каменя”, з „палким і безстрашним зором”, з „вогником непіддайдности” в очах, з гаслом — „*non pacem, sed gladium*” повні „суворого завзяття і витривалости”, „терпеливі як степовий яструб, що цілий день може ширяти над степом, слідкуючи за здобиччу”; повні „тривоги, гордосты і одвічної жадобы відплати”...

Сеї тип автор знаходить в середновічнім бароні, в італійці Відродження, в половецькім хані-отроці. Але не лише „шляхетно уроджених” зачисляє до нього, але й тих, які (як адоптований бароном сільський хлопець), — нерозгаданю примхою природи — самі здобули собі непіддайдну й володарну душу провідної, панської верстви...

Коли відірветесь від наших *quasi*-історичних, шпитальних або сільських зеленювербних новель і візьмете до рук „Відплату” (або „*Homo lenis*”), маєте вражіння, що вдрапалися з задушної долины на високі гірські шпиль з повітрям острым, що спирає дух і з безмежним овидом довкола...

Л. Мосендз безперечно розгорнув цілком нову сторінку в нашій новелістичі і, ймовірно, не лише в новелістичі... О. В.

Теодор Микитин: *Нові люди* Повесть Українська Бібліотека ч. 76 Львів 1839 16^о ст. 128 Обгортка Едв. Козака.

Молодий автор хоче показати нам в *Нових людях* що пісня старих радників в чинній службі та на емеритурі вже давно відспівана, що їхне місце займають „нові люди”, Славки Горецькі (чому таки „горецькі” а не „щасливіці”, якими по рецепті автора виступають в повісті?!).

Пан радник, пані радникова та їхня Ірка — се люди, що хорують на манію державних посад. Вони мов ті хамелеони змінюють кольори, коли треба, а навіть і коли не треба, бо „визляди на повне корито упідляють деяких людей навіть тоді, як того ніхто не вимагає”. Правда, радникові каже автор розуміти, що нове життя буде краще від старого. — та нам тяжко повірити в оту зміну старого емерита. Автор малює тих „негативних” героїв дуже вже схематично, про будьяке психольогічне поглиблення нема й мови. Важко нам авторові вірити на слово, що радникова вчить доньку, як має обманювати чоловіка після шлюбу.

Ще гірше те, що й бадьорі, „нові”, характери не показані на весь зріст. Автор з дотепом зачав показувати студентське життя в великому місті, показав кілька цікавих типів, пізніше зрезигнував з їхнього існування на світі, переніс головного героя на село, де мусіли виступити на перше місце селяни — та й між ними нема в книжці яркіше змальованих постатей. З так званого середовища нема в „повісті” ні сліду. Панове автори, шож ви вважаєте „повістю”? Малюйте ширше й глибше тло подій, показуйте живих людей, а не схеми, розгортайте фабулу вміло (не забігайте вперед, як тут зі сценою в домі Корчинських!) — а тоді ваші гіперболічні порівняння не будуть смішні читача, а цілість твору направила покаже йому „нових” людей, що хочуть „взяти життя за чуприну”, що дійсно творитимуть

нове життя. І „нові” автори повинні взяти творчий матеріал за чупер, не йти по днії найменшого опору.

Д. Гранічка

1) *Оповідання прадда* Переклад і вступна стаття Михайла Возняка Українська Бібліотека ч. 73 Львів 1939 16^о ст. 122.

2) **Еронім Анонім: Лемківська доля** Повість з лемківського життя. Переробив Юліян Тарнович З передмовою П. Кравчука Українська Бібліотека ч. 74 16^о ст. 128 Львів 1939.

Періодичні видавництва не завжди мають під рукою нові, вартісні твори — тому деколи мусять послуговуватися перекладами або перерібками. Щоб тільки цінними та цікавими.

Оповідання прадда — се два оповідання надруковані в Петербурзі в 1833 р. московською мовою. Михайло Возняк переклав сі оповідання для Української Бібліотеки та у вступній статі показує, що їх автор — се Віктор Забіла (1808—1869), що під псевдонімом Кирила Тополі видав був у Москві в 1837 р. „Чари”. В нібї історичному оповіданні „Іван Підкова” намалював автор татарський напад на Україну та в „Родині Кулябки” показує, як жили багаті козацькі старшини в XVIII віку. Місцями виглядає, що автор висміває історію (неприродний „вибір” гетьмана Підкови до столиці Чигирина!).

Сі оповідання цікаві для наукового дослідника як причинки до характеристикки їхнього автора. Тодішнього „літературного смаку і стилю” вони не характеризують зповні, бож инакше дивися на козаків хочби Гоголь, про якого згадують усі, що пишуть про автора „Оповідань прадда”. Передмова М. Возняка — се наукова розвідка з цитатами в московській мові, що незрозуміла для ширшого читача.

Оповідання *Лемківська доля* Ероніма Аноніма (о. Володимира Хіляка 1843—1893) „переробив” з мертвого „язичія” Ю. Тарнович. Дія взята з 1839—1860 років. І сей твір тільки історичний документ. Хіляк писав свої твори „старомодно”, тепер вони старі не тільки „манерою”, але й думками. Солодканич воює за Австрію без тіни будьякої національної свідомости. Песимістичне тло оповідань також не дуже надається для популярного читача. Хіляк назвав оповідання „Руською долею”, в перерібі бачимо вже „Лемківську долю”. Ні одна, ні друга назва невірна, тим більше, що вже Шашкевич написав, що таку „долю” нехай „громи тріснуть”. Се „доля” одного сентиментального героя, а не племені чи народу. *Д. Гранічка*

Від Адміністрації

В квітні вийшла з друку II (22) книжка **Квартальника Вістника** за 1939 р. **Г. Ле-Бона „Завдання проводу”** ціна 1 зл.; книгарням кольпортерам, передплатникам, які не ввірняли рахунку за попередні книжки **Квартальника** стримали висилку сеї книжки.

Опуст комісовий 20% (при посилці лякованими пачками 25%, а хто приїде за 7 книжок готівкою згори — вишлемо 10 примірників.

Знижкова передплата на **Квартальник** прислуговує від часу пренумерати **Вістника**; за попередні книжки **Кварталька** і **Книгозбірні** платиться повна належитість, а не половина.

Вказки довжників посилаємо нашим заступникам, просимо поургувати про заплату і заохотити до дальшої передплати.

Знижкова передплата **Вістника** на друге півріччя 1939 р. прислуговує лише тим, хто її заплатив до кінця червня б. р., у всіх інших випадках треба платити по зл. 2.20 за книжку (за 6 кн. зл. 13.20).

Нашим заступникам ставиться в обовязок подавати відповідних кандидатів на кольпортерів, в повітах, в центрах і державах, в яких пошукуються кольпортерів, як рівнож подавати найновішу адресу передплатників і кольпортерів, яких оголошуємо на сторінках **Вістника**.

Просимо конче подавати за що посилається належитість (передплата **Вістника**, **Квартальника**, кольпортаж).

Книжкову премію нашим заступникам за 1938 р. призначаємо з кінцем липня б. р. (при визначенню премії рівнож будемо брати під увагу діяльність в 1939 р.).

Виследи травневої премії б. р. за приєднання передплатників і готівковий кольпортаж подамо в VII—VIII кн. **Вістника**, просимо до 15 червня б. р. подати — про приєднаних передплатників і прислати належитість за продани книжки нашого видавництва.

Пошукуємо кольпортєрів: на Югославію, Бельгію, Бразилію, Англію, і в краю: Топорів, Торське, Турійськ, Волинь, Туринка, Турка, Тустановичі, Трускавець, Угерсько, Угнів, Угринів, Уїздці — Колин, Ульвівок, Усте Зелене, Устєчко, Устрики Долішні, Хирів, Ходорів, Холоїв, Холм, Хоробрів, Хоростків, Черхава, Чернелиця, Чесанів, Чортків, Ширець, Яблонів, Яворів, Язловець, Янів к. Львова, Янів к. Терєбовлі, Янківці, Ячин, Ярослав, Катовиці, Лодзь, Торунь, Бидгощ, Суwalkи.

За приєднання нових передплатників дякуємо: Уляна Дида, Підгайці (4); Ів. Нинка, Синевідсько Вижне (3); Б. Ковбасник, Волощина (2); О. Ржепецька, Ковель (2); Т. Карпюк, Рівне (2); Мгр В. Бородач, Чесанів (2); П. Федюшка, Рожнітїв; Мгр В. Постригач, Миклушинці; В. Дячун, Детройт; Ст. Малиса, Нью-Йорк; Ст. Нирка, Львів; Р. Васечко, Жовтва; Т. Лашчак, Краків; О. Масляник, Ю. Савицький, Львів.

Були випадки недоручення книжок: Студ. Секція, Підгіря; Надія Городиська, Дрогобич; Мгр Омелян Омединський, Станиславів; Віра Попович, Городенка; Сергій Кітлюк, Будаєраж і др.

Просимо подати найновіші адреси таких осіб: Ірина Стецк, Борислав; Волод. Шеборук, Вильно; Мод. Кливак, Чортків; Гр. Демчишин, Лісники; Роман Кашубинський, Львів; Петро Березницький, Люблин; Василь Дубицький, Стрий; Андрій Стадницький, Камінка Лісна; Волод. Голояд, Теклівка; Омелян Бздуря Осипенко, Рогатин; Іван Грицишин, Вербівці; Михайло Паркасевиц, Париж; Олексій Бабій, Марне, Франція; Михайло Дяченко, Боднарів; Василь Печеняк, Делеїв; Дир. Микола Шевчук, Марянка пов. Ковель; Олекса Ярмолик, Скалат; Володимир Павлишин, Бушковичі; Іван Патрусь, Жолтанці; Ю. Мулик—Луцик, Варшава; Ольга Кос, Ломна; Дарія Микита, Ковениці; о. Сергій Куциньський, Бучин; о. Антін Борса, Будзанів; Др Ст. Барчинський, Золочів, інж. Юрій Мельник, Кельці; Др Ів. Гутлевич, Катовиці.

Мимо кількакратного упіменення не вирівняли належитости за Вістник і Квартальник: Дир. Мих. Зеленьк, Підгайці зл. 1.00; о. Олекса Стецьків, Добрани 1.30; Осип Ільницький, Яськовичі 1.50; Мих. Зліньський, Рудники 1.50; Ст. Семенюк, Городенка 1.50; Мих. Греськів, Долина 1.50; Мих. Шигера, Збараж 1.50; Кружок Рідної Школи, Переволочна 1.50; Сер. Ілюк, Рівне 1.50; Олек. Новак, Копче Руське 1.50; Кружок Рідної Школи в Данилівцях 0.80; Мих. Коцко, Збараж 1.00; Вол. Сакало, Клештїв 1.50; Ост. Кульчицький, Самбір 4.95; Вас. Семенюк, Кобаки 1.50; о. Евм. Скоропляс, Жолобки 4.40; Кружок Рідної Школи, Сілець Белзький 4.90; Павлина Батицька, Зборів 7.10; Т-во Укр. Бєсїда, Городенка 4.90; Гриць Бабський, Ордів 3.75; Пашечко Лука, Мокрець 1.75; Адам Зварич, Ходорів 8.50; Ілля Матвійів, Журачин 2.25; Евг. Лотоцька, Краків 2.25; Мирон Сиротинський, Потік Золотий 4.50; Т-во Сокіл, Конюхи 5.15; Олек. Павлусевич, Коломия 5.15; Ананій Закоштур, Луцьк 2.25; Роман Пляшкевич, Самбір 3.75; Мих. Кінаш, Рожанка Нльжня 2.25; Гр. Барабаш, Стрий 3.75; Чит. Просвіти, Тартаків 7.35; Др. Дмитро Капітан, Калуш 2.20; Регіна Горук, Снятин 1.82; Анастасій Дроздовський, Мілостів 5.15; Андрій Стадницький, Камінка Лісна 1.50; Вас. Кук, Золочів 5.25; Ст. Шульган, Красне 1.50. **За кольпортаж:** Ростислав Онищук Даничів 22.20; Василь Морєнець Тишівці 10; Адриан Лебедович Гоцаєв 2.40; Андрій Курилець Бушковичі 7.50; Козлюк Володимир Яблєвн-Занакат. 5.92; Ярослав Кришталович Чорнокубнці Малі 6; Нєстор Кузич Борщів 6; Петро Корнїюк Здольбиця пов. Здолбунів 33.47; Ярослав Клим Кошчичнці 6; Де-

мян Казимирів Котівка 9.45; Іван Кривий Генрихівка 16.03; Вол. Кифор Завалів Середнє 26.90; Роман Ковальський Отинія 7.50; Вол. Крицун Богородчани 7.50; Тарас Козицький Мілятин Сіяньці 18.65; Мирон Жиблин Коломия 8.85; Микола Гресків Долина 5.10; Мирослав Волошак Вибудів 6.75; Вол. Вережак Городенка 2.00; Білоборовець Сергій Білка Мала 4.90; Омелян Бздура-Осипенко Сидорів 25.25; В. Борковська-Крижанівська Почаїв 2.75; Степан Боровицький Цумань 3.10; (Далі буде).

Вже по видрукуванню їх імен вирівняли належитість за Вістник і Квартальник: М. Салагуб Сушно; Конст. Шевчик Боліховці; Читальня Просвіти Яструбичі; Сер. Тишаковський Радивилів; Читальня Просвіти Збараж; Др. М. Нижанковський Ківерці; Михайло Голинський Львів; Вол. Кацавал Гушанки; Ром. Флюнт Борислав.

Просимо наших передплатників, заступників і кольпортерів своєчасно прислати належитість за вислані книжки і тим самим допомогти втримати рівновагу видавництва і перетривати переломові і тяжкі часи для видавництва.

Одержали передплату через Народний Банк в Празі від Олек. Наріжного Дубровка 7.90 зл.

А. Господин Вінніпег зл. 36.75 одержали. Просимо повідомити за кого прислали сі гроші.

о. Т. Д. Волохатюк Канада зл. 52.50 одержали. Наші заступники з нами розраховувалися: **о. Т. Волохатюк** по 28 зл. за Дра **І. Верхомина**; проф. **В. Грицюка**; і **о. І. Кмету. М. Качмар**: За інж. **Д. Волошача** зл. 14 і **Вол. Стахова** зл. 22.

В IV. кн. **Вістника** б. р. було видруковано, що **Др. Л. Мосендз** з нами розраховувався за **Ю. Бандусяка** к. ч. 85, а має бути к. ч. 55.

М. Качмар зл. 210 і **М. Лехіцька** Нью Йорк зл. 31.68 одержали; книжки вислали.

На рахунок довгу, або в заміну за інші книжки приймемо: Літ. Наук. **Вістник** II кн. 1923 р.; XI кн. 1924 р.; V і XII кн. 1925 р.; I кн. 1929 р. **Др. Д. Донцова** Націоналізм; **Маса і Провід**; **Д. Варнака** Кардинал Мерсіє.

Заступництво наших видань на м. Вільно перейняв студ. **Евген Вавринчук**.

Всім, хто хоче докомплетувати **Вістник, Книгозбірню і Квартальник Вістника** за 1933—1939 рр., можемо негайно вислати замовлені книжки за винятком **Д. Варнака** Кардинал Мерсіє.

Дир. Л. Киселиця: гроші одержали, просимо прислати розрахунки. Чи одержали Квартальник ч.ч. 19, 20, 21; через кого вислати „Завдання проводу“?

Для перевірки конт подаємо, що належиться нам за **Вістник** до VI кн. 1939 р. включно зл. За **Квартальник** зл. кн. 193... р. **Кольпортаж** за вислані книжки зл. ... За I кн. **Вістника** б. р. зл.

Всіх, хто має залежності за кольпортаж, чи передплату, просимо вирівняти і не наражати себе на стримання книжок і упізнання.

Нові книжки

Евген Маламюк — Перстень Полікрата Львів 1939 вид. „Української Книгоспілки“ ст. 102.

Теодор Микитин — Нові люди повість вид. Іван Тиктор Львів 1939 ст. 128.

Тарас Шевченко — Твори т. XVI бібліографічний покажчик видань Шевченкових творів зложив і впорядкував **В. Дорошенко** вид. „Укр.

Наук. Інституту Варшава-Львів 1939 ст. 360.

Ів. Боберський — Українське соціалістичне 1894-1939 Львів 1939 вид. „Сокіл Батько“.

„Помічання про англійський пласт тамже.“

Іван Школьній — До Карпат марш на міш, хор до слів **І. Колоса** Муз. Накл. „Горбан“ Львів ч. 303.

Е. Маланюка

ПЕРСТЕНЬ ПОЛІКРАТА

В-во Українська Книгоспілка. Книжка видана на гарному папері. Ціна тільки **2'50 зл.** а для передплатників творів Лесі Українки **1'50 зл.** Замовляти можна в книгарнях і в Видавництві. Додавати 25 гр. на порто.

Українська Книгоспілка

Львів, Оборони Львова 14 (давня Сикстуська 14)

В ЧЕРВНІ ВИЙДЕ З ДРУКУ:

Н. Геркен-Русова

ГЕРОЇЧНИЙ ТЕАТР

ок. 100 стор.

Замовляти в „Вістнику“ і в книгарнях.

Ціна 1.50 зл. плюс 25 гр. на порто. Для передплатників „Вістника“ половину

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

Одинокий ілюстрований дводенник

„НАШ ПРАПОР“

що виходить у Львові вже 6-ий рік у понеділок, середу й п'ятницю.

Кількістю й якістю інформації заступає „Наш Прапор“ щоденну пресу, головню там де нема щоденної пошти. ТОЧНІ ПЕРЕДПЛАТНИКИ „НАШОГО ПРАПОРУ“ одержать крім того ЩОМІСЯЦЯ КНИЖКИ В-ва „Українська Бібліотека“, що в продажі коштують по 95 грошів. ПЕРЕДПЛАТА в краю, Угорщині, Чехії, Словаччині і Карпатській Україні річно згори зл. 18, піврічно зл. 10, квартално зл. 5, місячно 1.80, а у всіх інших краях: річно згори зл. 32, піврічно зл. 16, квартално зл. 18, або їх рівновартність. АДРЕСА: „НАШ ПРАПОР“ ЛЬВІВ, вул. Руська ч. 18, чек. конто 500.277.

„ЖІНОЧА ДОЛЯ“ ілюстрований двотижневик

для українського жіноцтва. Приносить статті на теми: громадські, національні, виховання дітей і дорослої молоді. Вістки з широкого жіночого світу. Вістки зза моря. Жінка в хаті й у товаристві. Куховарські приписи. Праця жіноцтва в краю. Політичні новини. Річна передплата 7 зл.

А ДРЕСА: „Ж. Д.“, Коломия, вул. Замкова 37.

**ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
ПОШИРЮЙТЕ**

„Нове Село“

найбільший і найдешевший тижневий часопис.

Коштує: 4'50 зл. річно, 2'50 зл. піврічно, 1'30 зл. чвертьрічно

„НОВЕ СЕЛО“, Львів, Домініканська 11.
Число розр. перек. 47. П. К. О. 503.807.

4
III
П12531

1939 Р. 7 кн. 6

Книгозбірня Вiстника

ч. 1	<i>М. Острове́рха:</i>	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	<i>М. Маки́вель:</i>	ВОЛОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	<i>М. Антонович:</i>	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	<i>Р. Ёндик:</i>	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	<i>Д. Варнак:</i>	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	<i>Л. Мосендз:</i>	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	<i>Д. Варнак:</i>	О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	<i>В. Темляк:</i>	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ	ц. зл. 1'50
ч. 9	<i>Д. Донцов:</i>	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	<i>Д. Варнак:</i>	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	<i>Д. Донцов:</i>	ДУРМАН СОЦІАЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	<i>М. Антонович:</i>	МАРШАЛ ВПЕРЕД	ц. зл. 1'50
ч. 13	<i>В. Темляк:</i>	ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	<i>Р. Керч:</i>	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1'50
ч. 15	<i>Богдан Горочевич:</i>	НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬГІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 16	<i>Ю. Тютюнник:</i>	РЕВОЛЮЦІЙНА СТИХІЯ	ц. зл. 1'50
ч. 17	<i>Д. Донцов:</i>	ДЕ ШУКАТИ НАШИХ ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ	ц. зл. 1'50
ч. 18	<i>М. Андрусак:</i>	МАЗЕПА І ПРАВОБЕРЕЖЖА	ц. зл. 2
ч. 19	<i>Д. Донцов:</i>	ПАРТІЯ ЧИ ОРДЕН	ц. зл. 1
ч. 20	<i>Ю. Русов:</i>	САЛЯРАР	ц. зл. 1
ч. 21	<i>М. Острове́рха:</i>	КАВУР	ц. зл. 1
ч. 22	<i>Г. Ле-Бон:</i>	ЗАВДАННЯ ПРОВОДУ	ц. зл. 1

**В АМЕРИЦІ набувати Вiстник: Книг. М. Сурмача,
New York, N. Y. 325 East 14-th Street.**

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Drukarnia Stauropig. Inst. w ar. Iwana Tyktora, Lwów, Błaharska 9.
Tel. 234-76. Redaktor Bohdan Okpyusz, wydawca Olga Baczyńska, Lwów.
Czarnieckiego 26 m. 21.